

RELIGIUSITAS ISLAM ING CAKEPAN SEKAR BUGIE
ALBUM KELAYUNG-LAYUNG

SKRIPSI

Dipunanjengaken dhateng Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Minangka Jejangkeping Pandadaran

Anggayuh Gelar

Sarjana Pendidikan

Dening

Anisa Elatifah

NIM 10205244044

PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA

2014

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Religiusitas Islam ing Cakepan Sekar Bugie*
Album Kelayung-layung menika sampun pikantuk palilah saking dosen pembimbing
kangge dipunujekaken.

Yogyakarta, 19 Mei 2014

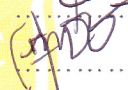

Pembimbing,

Dr. Suwardi, M.Hum.
NIP 19640403 199001 1 004

PENGESAHAN

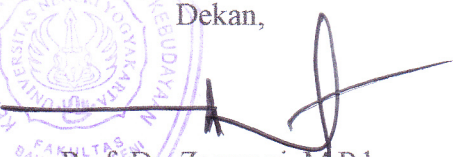
Skripsi kanthi irah-irahan *Religiusitas Islam Ing Cakepan Sekar Bugie Album Kelayung-layung* menika sampun dipunandharaken wonten salebeting pendadaran wonten ing sangajengipun dewan penguji rikala tanggal 5 Juni 2014 saha dipuntetepaken lulus.

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
1. Dra. Sri Harti Widyastuti, M.Hum.	Ketua Penguji		16-6-14
2. Sri Hertanti Wulan, M.Hum.	Sekretaris Penguji		16-6-14
3. Drs. Afendy Widayat, M.Phill.	Penguji I		11-6-14
4. Dr. Suwardi, M.Hum.	Penguji II		12-6-14

Yogyakarta, 16 Juni 2014
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M.Pd.
NIP.19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tapak asma wonten ngandhap menika, kula

NAMA : **Anisa Elatifah**

NIM : 10205244044

Prodi : Pendidikan Bahasa Jawa

Jurusan : Pendidikan Bahasa Daerah

ngandharaken bilih karya *ilmiah* menika inggih asil panaliten ingkang nindakaken kula piyambak. Ingkang kula mangertos, karya *ilmiah* menika boten ngemot perkawis ingkang kaserat dening tiyang sanes, kajawi perangan tartamtu ingkang kula ginakaken minangka dhasar, kanthi tata cara panyeratan *karya ilmiah* ingkang umum.

Manawi kasunyatan wonten perkawis ingkang boten jumbuh, sedayanipun dados tanggel jawab kula piyambak.

Yogyakarta, 16 Mei 2014

Panyerat,

Anisa Elatifah

SESANTI

Wong iku kudu ngudi kabecikan, jalaran kabecikan iku sanguning urip.

Tidak ada balasan untuk kebaikan selain kebaikan (pula).

(QS Ar-Rahmaan: 60)

Jangan terlalu merisaukan masa depan, karena Allah telah menunggumu di sana.

Baikkkanlah diri dan hidupmu hari ini, agar masa depanmu dibaikkan.

(Mario Teguh)

Kindness in words creates confidence, kindness in thinking creates profoundness,
kindness in giving creates love.

(Lao Tzu)

PISUNGSUNG

Kanthi kebaking raos sukur dhumateng Allah *subkhanahu wata'ala*, skripsi menika kula aturaken dhateng tiyang sepuh kula, Ibu Lestari saha Bapak Darmoko, ingkang sampun paring donga pangestu, sarana, saha *motivasi* kangge ingkang putra.

PRAWACANA

Alkhamdulillahirabil 'alamin, puji saha sukur panyerat aturaken dhumateng Allah *azza wajalla* ingkang tansah paring kekiyatan, *rahmat*, saha pitedahipun saingga panyerat saged mujudaken skripsi kanthi irah-irahan '*Religiusitas Islam ing Cakepan Sekar Bugie Album Kelayung-layung*'. Skripsi menika dipundamel kangge njangkepi sarat anggayuh *gelar sarjana pendidikan*.

Panyerat ngaturaken agunging panuwun dhumateng sedaya *pihak* ingkang sampun paring pambiyantu saha panyengkuyungipun, awit saking purwaka dumugi paripurnaning skripsi menika. Kanthi tulusing manah panyerat ngaturaken panuwun ingkang tanpa upami dhumateng:

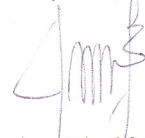
1. Prof. Dr. Zamzani, M.Pd. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta saha Dr. Suwardi, M.Hum. minangka Pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring idin kangge nindakaken panaliten menika,
2. Bapak Dr. Suwardi, M.Hum. minangka dosen *pembimbing*, ingkang sampun paring panjurung, pamrayogi, panyaruwe, saha piwulang tumrap panyerat kanthi sabar sadangunipun nyerat skripsi, saingga skripsi menika saged paripurna kanthi sae,
3. Bapak Hardiyanto, M.Hum, minangka dosen *pembimbing akademik* ingkang sampun paring bimbingan sadangunipun kula sinanu wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni,
4. Bapak saha Ibu dosen Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sedaya kawruh saha ngilmunipun ingkang mupangat sanget kangge kula,
5. *Staff* Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sedaya pambiyantunipun,
6. *Ustadz* Suhari abu Fatih, Lc. minangka guru ngaji kula, awit pitedahipun ingkang sanget migunani kangge rampungipun skripsi menika,

7. Tiyang sepuh kula, Ibu Lestari saha Bapak Darmoko awit saking panjurungipun saha sedaya labuh labetipun kangge ingkang putra,
8. Adik-adik kula saha sedaya kulawarga, matur nuwun awit sedaya peparing ingkang boten saged kula sebataken setunggal mbaka setunggal,
9. Kanca-kanca Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah angkatan 2010 mliginipun kanca-kanca kelas H,
10. Kanca-kanca kos Bapak Sugiyono ing Jl. Waringin Sari No. 199 Condong Catur, Depok, Sleman, Yogyakarta,
11. Sedaya *pihak* ingkang sampun paring panyengkuyung ingkang boten saged kula sebataken setunggal mbaka setunggal wonten ing ngriki.

Anggenipun damel skripsi menika dereng jangkep, dereng kawastanan sae, menapa malih sampurna. Pramila saking menika, sedaya pamrayogi saha panyaruwe saking sedayanipun tansah katampi kanthi sukaning manah. Mugi-mugi skripsi menika saged mupangati kangge kita sedaya.

Yogyakarta, 16 Mei 2014

Panyerat,

Anisa Elatifah

DHAFTAR ISI

IRAH-IRAHAN.....	i
PASARUJUKAN.....	ii
PANGESAHAN.....	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA.....	vii
DHAFTAR ISI	ix
DHAFTAR TABEL	xii
DHAFTAR LAMPIRAN.....	xiii
DHAFTAR SINGKATAN.....	xiv
SARINING PANALITEN	xv
BAB I. PURWAKA.....	1
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	5
C. Watesaning Perkawis	6
D. Wosing Perkawis	6
E. Ancasing Panaliten.....	6
F. Paedahing Panaliten	7
G. Pangertosan	8

BAB II. GEGARAN TEORI.....	9
A. <i>Hakikat Sastra</i>	9
B. Sastra Jawi Gagrag Enggal	11
C. Sastra Sekar.....	12
D. <i>Religiusitas</i>	13
E. <i>Islam</i>	15
F. <i>Religiusitas</i> ing Sastra Jawi	17
G. Sekar Bugie Album <i>Kelayung-layung</i>	18
H. Dhasar Piwulang Agami Islam	20
I. Panaliten Ingkang Jumbuh.....	24
J. Nalaring Pikir.....	25
 BAB III. CARA PANALITEN.....	 27
A. Jinising Panaliten	27
B. <i>Data</i> saha Sumbering <i>Data</i>	28
C. Caranipun Ngempalaken <i>Data</i>	28
D. Pirantining Panaliten	29
E. Caranipun Nganalisis <i>Data</i>	30
F. Caranipun Ngesahaken <i>Data</i>	31
 BAB IV. ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN.....	 33
A. Asiling Panaliten	33
A.1 Dhasaripun Wujud <i>Religiusitas</i> Islam ing Cakepan Sekar Bugie Album <i>Kelayung-layung</i> kalihan Al-Qur'an utawi Hadits	33
B. Pirembagan	49
B.1 Pirembagan tumrap Dhasaripun Wujud <i>Religiusitas</i> Islam ingkang wonten	

salebeting Cakepan Sekar Bugie Album <i>Kelayung-layung</i>	
miturut Al-Qur'an utawi Hadits	49
B.1.a <i>Kelayung-layung (Kreta Jawa)</i>	49
B.1.b <i>Astaghfirullah</i>	55
B.1.c <i>Apa Abote</i>	65
B.1.d <i>Mampir Ngombe</i>	69
B.1.e <i>Musyrik</i>	77
B.1.f <i>Ngolat-Ngolet</i>	83
B.1.g <i>Rumangsa Dosa</i>	85
B.1.h <i>Salam</i>	94
B.1.i <i>Subkhanallah</i>	101
B.1.j <i>Subuh</i>	111
B.1.k <i>Al-Ikhlas</i>	117
BAB V. PANUTUP	119
A. DUDUTAN	119
B. IMPLIKASI	125
C. PAMRAYOGI	126
KAPUSTAKAN	127
LAMPIRAN	130

DHAFTAR *TABEL*

Tabel 1	30
Tabel 2	34
Tabel 3	141

DHAFTAR LAMPIRAN

LAMPIRAN 1	131
LAMPIRAN 2	144

DHAFTAR SINGKATAN

Kat. : Katrangan
J : Jumbuh
D1-D33 : *Data* angka 1 dumugi *data* angka 33

Religiusitas Islam ing Cakepan Sekar Bugie Album Kelayung-layung

Dening

Anisa Elatifah

NIM 10205244044

SARINING PANALITEN

Ancasing panaliten menika inggih kangge ngandharaken dhasaripun wujud-wujud *religiusitas* Islam ing cakepan sekar Bugie Album *Kelayung-layung* dipuntingali saking Kitab Suci Al-Qur'an menapa dene *sunnah* Nabi Muhammad *salallahu 'alaihiwassalam* ingkang kawastanan Hadits.

Data panaliten inggih menika wujud *religiusitas* Islam ing cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* ingkang kaserat wonten ing kertu *data*. *Data* panaliten dipunkempalaken ngginakaken *metode simak catat*, kanthi *tahap* (1) mirengaken Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* kanthi premati, (2) nyerat cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* saking CD ingkang dipunputer, (3) paring tandha dhateng cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* ingkang gayut kalihan wujud *religiusitas* Islam, (4) nglebetaken *data* ingkang awujud *religiusitas* Islam wonten ing kertu *data* ingkang sampun dipuncawisaken, (5) manggihaken dhasaripun wujud *religiusitas* Islam wonten ing Al-Qur'an, manawi boten wonten lajeng manggihaken ing Hadits. *Data* ingkang kapanggihaken lajeng dipun*analisis* kanthi *teknik analisis deskriptif*. Caranipun ngesahaken *data* ing panaliten menika mawi *validitas semantik* saha *reliabilitas intrarater*.

Asiling panaliten menika nedahaken bilih wujud *religiusitas* Islam ingkang wonten salebeting cakepan sekar Bugie Album *Kelayung-layung* kadosta Gusti Allah Ingkang Murbeng Dumadi, Gusti Allah Maha Tunggal, sangkan paraning dumadi, karyenak tyasing sesami, ngundhuh wohing pakarti, sholat, siyam, tulung tinulung, andhap asor, mampir ngombe, ajining awak gumantung ana ing tumindak, memayu hayuning bawana, saha sanes-sanesipun. Sedaya wujud *religiusitas* menika nggadhahi dhasar wonten salebeting Al-Qur'an utawi Hadits ingkang minangka *dalil naqli* sumberipun piwulang agami Islam.

BAB I

PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Mawi satunggaling karya sastra, para maos saged pikantuk kalodhangan kangge mangertosi pinten-pinten perkawis pagesangan ingkang dipuncawisaken dening panganggit. *Media* ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken sastra inggih menika basa. Lumantar basa menika para maos saged rena penggalhipun ngantos wonten ingkang *hanyut* wonten salebeting karya sastra. Lumantar basa menika ugi, para maos saged manggihaken *imajinasi*, kaendahan, kasunyatan, piwulang, saha paedah wonten salebeting karya sastra. Kanthi makaten karya sastra menika sipatipun *multitafsir*, gumantung kalihan ingkang paring makna dhateng karya sastra menika piyambak.

Wonten panaliten menika, panaliti ngginakaken sastra sekar minangka *objek* panaliten. Sekar ingkang dipunginakaken inggih menika Sekaripun Bugie ing Album *Kelayung-layung*. Album *Kelayung-layung* menika medal nalika taun 2007. Salah satunggaling sekar Bugie ingkang misuwur inggih menika *Kelayung-layung (Kreta Jawa)*. Sekar menika nyariyosaken babagan pemuat dhumateng kasedan. Wonten sekar sanesipun ugi ngewrat babagan *religiusitas* Islam ingkang dipunbektahaken masarakat ing jaman menika. Perangan ingkang kados makaten menika ingkang narik

kawigatosan panaliti kangge ngudhari kanthi langkung nengenaken babagan *religiusitas* Islam.

Tiyang gesang menika gadhah *kecenderungan* kangge nerjang satunggaling pandom. Tuladhanipun *kecenderungan* kangge nilar sholat 5 wekdal, nilar siyam ramadhan, saha remen damel cidra. Perkawis-perkawis menika dados tuladha wonten ing saperangan cakepan sekar Bugie ing Album *Kelayung-layung*. Kanthi makaten, panaliti gadhah pangajab supados panaliten dhumateng Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* menika saged dados waosan ingkang saged nuwuhaken *kesadaran* kangge masarakat Islam ing tanah Jawi, murih tumindak jumbuh kalihan tatacara agami Islam saha subasita masarakat Jawi.

Masarakat Jawi ingkang saperangan ageng sampun ngugemi agami Islam menika prayogi gesang jumbuh kalihan tatacara agami Islam. Paugeran agami Islam menika saged dipunpanggiaken wonten ing Al-Qur'an, Hadits, *ijma*, saha *qiyas*. Gesang jumbuh kalihan tatacara agami Islam menika wigatos, kados ingkang dipunandharaken wonten ing Al-Qur'an Surat Al-Maaidah (92) ingkang tegesipun makaten, “*lan sira padha ndhereka (ta'ata) ing Allah lan Utusane, lan sira padha diati-ati. Dene yen sira padha mlengos, weruha, satemene kewajibane Utusan Ingsun iku mung mratelakake (nekakake) piwulang kang terang.*”

Salah satunggaling *religiusitas* Islam ing Album *Kelayung-layung* ingkang jumbuh kalihan piwulang agami Islam wonten ing sekar kanthi irah-irahan *Mampir Ngombe*, ingkang cakepanipun makaten “*sing becik bakal*

mlebu surga / sing ala mlebu neraka”. Cakepan sekar menika nedahaken bilih tumindak becik ingkang dipundhasari kalihan *aqidah* (kapitadosan) ingkang leres sauger damel tiyang mlebet ing swargi, wondene tumindak ala inggih menika boten pitados dhumateng Allah *ta’ala* damel tiyang lumebet ing neraka. Piweling menika ugi wonten ing Al-Qur’an Surat Al-Haj ayat 14 kalihan ayat 4, ingkang tegesipun:

“*satemene Allah ing tembe bakal nglebokake wong-wong mukmin lan kang padha nindakake kabecikan, padha dilebokake ing suwarga, kang ana bengawane mili ana sangisore wit-witan. Satemene Allah iku nindakake samubarang kang dadi kersane.*” (Al-Haj: 14) “*wis pinasthi syetan iku dadi godha. Sing sapa manut syetan mesthi nasarake marang wong kang manut; lan dituduhake dalan kang anjog marang siksa neraka kang mulad-mulad.*” (Al-Haj: 4)

Kanthi makaten, piweling babagan agami saha *moral* (sedaya ingkang ngewrat perangan ingkang sae) estu-estu dipuntengenaken ing kabudayan Jawi, kangge kawilujengan ing alam donya dumugi alam akherat.

Babagan *religiusitas* kalebet perangan ingkang estu-estu wigatos, amargi perangan menika gayut kalihan paugeran sesambetan miturut agami. Sesambetan menika ngewrat tigang perkawis, inggih menika sesambetan ing antawisipun tiyang gesang dhumateng Gustinipun, ing antawisipun tiyang gesang dhumateng sesami tiyang gesang, saha ing antawisipun tiyang gesang dhumateng alam. Manawi kajumbuhaken kalihan teori *struktur* kapribadhen Sigmund Freud, piwulang agami menika minangka *super ego* ingkang dados *pengendali* dhumateng tumindak awon. Kanthi makaten *religiusitas* Islam ingkang katingal wonten ing tumindak saben dintenipun saged jumbuh kalihan gegayuhan masarakat.

Panaliti ngginakaken sekar Bugie minangka *objek kaji* amargi cakepanipun ngewrat babagan *religiusitas* Islam ingkang jumbuh utawi *relevan* ing jaman menika. Wonten cakepan menika saged kapanggihaken kados menapa masarakat Jawi anggenipun mangertosi babagan puegeran agami Islam saha kados pundi cara masarakat Jawi anggenipun nindakaken paugeran kasebat. Tiyang ingkang ngugemi agami Islam kedah kagungan tekat ingkang wetah wonten piwulang agami Islam, nindakaken kanthi temen, saha ngupadaya supados dados tiyang Islam ingkang sampurna (*kaffah*). Sampurna wonten ing ngriki tegesipun mbudidaya nindakaken dhawuh miturut kasagedanipun piyambak saha kedah (*wajib*) ngupadaya nilar sedaya awisanipun Allah.

Cakepan sekar Bugie wonten ing Album *Kelayung-layung* menika gadhah titikan *religiusitas* Islam. Tuladhanipun kadosta wonten ing cakepan sekar Bugie kanthi irah-irahan *Rumangsa Dosa*. Ing cakepan sekar menika wonten reroncening tembung makaten “*aja adigung adiguna*.” Reroncening tembung menika nedahaken bilih tiyang Jawi boten remen dhumateng tumindak gumedhe. Awisan dhumateng tumindak gumedhe menika ugi dipunwulangaken ing Al-Quran Surat Luqman ayat 18. Kajawi saking tuladha ing inggil, taksih kathah tuladha sanesipun ingkang nedahaken bilih cakepan sekar Bugie ing Album *Kelayung-layung* menika ngewrat babagan *religiusitas* Islam.

Panaliten menika dipuntindakaken kangge mangertosi wujud-wujud *religiusitas* Islam saha manggihaken dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ing

Album *Kelayung-layung* kalihan paugeran agami Islam ingkang wonten ing Al-Qur'an, Hadits, *ijma'*, saha *qiyas*. Manawi *religiusitas* Islam masarakat Jawi menika jumbuh kalihan paugeran agami Islam, pramila panaliten menika ngajak supados mbudidaya anggenipun nindakaken dhawuh kasebat. Wondene manawi wonten perkawis ingkang boten jumbuh kalihan paugeran agami Islam, pramila panaliten menika paring pamanggih supados wangsul dhumateng *syariat* utawi tatacara agami Islam.

B. Underaning Perkawis

Pinten-pinten perkawis ingkang kapanggihaken wonten panaliten menika ing antawisipun inggih menika:

1. *falsafah* gesang tiyang Jawi ingkang wonten salebeting Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung*,
2. dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ingkang wonten ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* dipuntingali saking sumber utawi dhasar piwulang agami Islam,
3. piwulang saking panganggit ingkang wonten ing salebeting Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung*,
4. *psikologi* panganggit wonten ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung*,
5. *psikologi* masarakat Jawi wonten ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung*,
6. *implikasi* wujud *religiusitas* Islam ingkang wonten ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung*.

C. Watesaning Perkawis

Wonten ing panaliten tumrap *religiusitas* Islam ing cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* menika kapanggihaken pinten-pinten perkawis ingkang saged dipunginakaken minangka *bahan kajian* kangge nindakaken panaliten. Awit underaning perkawis ingkang kapanggihaken ing nginggil sipatipun taksih wiyar, pramila panaliten dipunwatesi wonten babagan dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ing cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* dipuntingali wonten Al-Qur'an menapa dene Hadits, ingkang minangka dhasaring piwulang agami Islam.

D. Wosing Perkawis

Adhedhasar watesaning perkawis ingkang sampun karantam ing nginggil, pramila saged dipundamel wosipun panaliten kados wonten ing ngandhap menika.

1. Kados pundi dhasaripun wujud *religiusitas* Islam wonten salebeting Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* miturut Al-Qur'an utawi Hadits?

E. Ancasing Panaliten

Panaliten babagan *religiusitas* Islam wonten ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* menika gadhah ancas kados wonten ing ngandhap menika:

1. ngandharaken dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ingkang wonten ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* dipuntingali saking Al-Qur'an utawi Hadits.

F. Paedahing Panaliten

Panaliten babagan *Religiusitas* Islam wonten ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* menika gadhah paedah *teoritik* saha paedah *praktik*.

1. Paedah *Teoritik*

Paedah *teoritik* panaliten menika, inggih kangge suka wawasan dhumateng masarakat bab wosing sekar anggitanipun Bugie ingkang kathah sesambetanipun kalihan babagan agami Islam. Kajawi menika, saged suka wawasan utawi *teori* dhumateng panaliten salajengipun ingkang badhe neliti bab *religiusitas* wonten ing karya sastra, mliginipun karya sastra ingkang wujudipun cakepan sekar.

2. Paedah *Praktik*

Paedah praktik wonten ing panaliten menika inggih menika saged suka pangertosan kangge masarakat tartamtu saha masarakat umum. Ingkang dipunkajengaken masarakat tartamtu inggih menika *ustadz* saha tiyang ingkang pakaryanipun wonten gegayutanipun kalihan nyekar. Dhumateng ingkang pakaryanipun nyekar, mliginipun nyekar lagu *religi* menika supados saged mangertosi wosing lagu menika saingga anggenipun nyekaraken lagunipun Bugie saged langkung rumesep ing batos. Wondene kangge *ustadz*,

bab wosing *religiusitas* Islam wonten ing sekar Bugie Album *Kelayung-layung* menika saged dados *materi* anggenipun ngandharaken pengaosan.

Salajengipun, panaliten menika ugi wonten paedahipun kangge masarakat umum. Ingkang dipunkajengaken masarakat umum inggih menika para *penikmat* sekar Bugie. Paedah dhateng masyarakat umum inggih menika, saged suka pangertosan babagan agami Islam ingkang dados pandom anggenipun nglampahi gesang wonten ing alam donya, kangge manggihaken kawilujengan gesang dumugi ing alam akherat.

G. Pangertosan

Kangge ngawekani pamanggih ingkang beda ing antawisipun para maos kalihan panaliti, pramila kadamel pangertosan. Pangertosan menika kaajab saged njumbuhaken pamanggih ing antawisipun panaliti saha para maos. Pangertosan menika saged dipuntingali ing ngandhap menika:

1. *Religiusitas*

Religiusitas inggih menika *penghayatan* tiyang tumrap agaminipun.

Penghayatan menika saged dipuntingali saking pamanggihipun, lisanipun, saha tumindakipun.

2. Islam

Islam inggih menika satunggaling agami ingkang pitados dhumateng satunggal Gusti inggih menika Allah *subkhanahu wata'ala*.

3. Sekar

Sekar inggih menika satunggaling dasanama tumrap tembang, ingkang reroncening tembungipun ngginakaken basa Jawi.

BAB II

GEGARAN TEORI

A. *Hakikat Sastra*

Miturut *etimologi* tembungipun, tembung sastra menika asilipun saking tembung *sas* kalihan *tra*. *Sas* gadhah teges ‘mulang, maringi pitedah, utawi tatacara’. Wondene *tra* gadhah teges ‘pirantos utawi sarana’. Dados sastra inggih menika pirantos kangge ngandharaken piwulang, buku pitedah utawi buku piwulangan. Cara mulangaken pitedah mawi piranti sastra karaos badhe langkung *efektif*, amargi sastra menika gadhah kekiyatan *magis* tartamtu ingkang saged ngenani dhumateng tiyang sanes.

Wellek & Warren lumantar Melani (1995: 12) paring cara kangge mangertosi pangertosan sastra, bilih sastra inggih menika namung winates ing “*mahakarya*” (*great books*), inggih menika buku-buku ingkang dipunanggep “linuwih”. Linuwih wonten ing perkawis menika dipuntingali saking *ekspresi* sastranipun. *Ekspresi* wonten ing ngriki gayut kalihan kados pundi panganggit medalaken raos pangraos saha *imajinasinipun* wonten salebeting karya sastra. *Ekspresi* sastra ingkang sae utawi saged dipunwastani endah inggih menika ingkang saged nuwuhaken greget saha saged mangaribawani para maos supados nindakaken utawi boten nindakaken satunggaling perkawis.

Awit karya sastra menika sipatipun endah, pramila saged dipunginakaken minangka sarana *mendoktrin* kangge tiyang sanes. Saking Sekaripun Bugie menika saged kapundhut dudutan bilih karya sastra menika

endah saha migunani. Kaendahan menika katitik saking reroncening tembungipun, ewadene migunani awit cakepan sekar menika ngewrat piwulang kasaenan utawi *moral* babagan agami Islam. Saingga sekaripun Bugie menika tuwuh kajawi saged *dinikmati* ugi saged kapundhut paedahipun.

Pamanggih babagan sastra sanesipun dipunandharaken dening Endraswara (2013: 1) piyambakipun ngandharaken bilih karya sastra inggih menika satunggaling wujud saha asiling seni *kreatif* ingkang minangka *bahan komunikasi* ing antawisipun pananggit kalihan para maos. Karya sastra menika sanes minangka kawruh *eksak*. Pramila karya sastra saged nuwuhaken *sudut pandang-sudut pandang* ingkang enggal saha beda ing antawisipun para maos tumrap karya sastra menika piyambak. Utawi saged dipunwastani bilih karya sastra menika sipatipun *multitafsir*.

Cakepan sekar wonten ing Album *Kelayung-layung* kagunganipun Ir. Bugiakso utawi ingkang asring dipunsebat Bugie menika saged dipunginakaken kangge manggihaken *penafsiran* tumrap *religiusitas* Islam masarakat Jawi ing jaman menika. Inggih kangge mangertosi dumugi pundi masarakatipun ngupadaya nyinau piwulang agami Islam saha kados pundi anggenipun masarakat mbudidaya nindakaken piwulang kasebat minangka ngibadah dhumateng Gustinipun.

Saking pangertosan ing nginggil, saged kapanggihaken dudutan bilih sastra inggih menika karya *imajinatif* ingkang ngewrat babagan *moralitas* utawi kasaenan ingkang karacik mawi basa kanthi wujud ingkang endah saha saged nuwuhaken makna ingkang beda-beda ing antawisipun para maos.

Cakepan Sekar Bugie ing Album *Kelayung-layung* menika kalebet karya sastra, amargi kajawi minangka andharan *religiusitas* pagesangan satunggaling masarakat ugi gadhah wujud ingkang endah. Cakepan Sekar Bugie ing album *Kelayung-layung* menika wosipun arupi piwulang kangge ngandharaken *penghayatan keberagamaan* Islam masarakat ing tanah Jawi.

B. Sastra Jawi Gagrag Enggal

Saperangan ageng masarakat kagungan karya sastra ingkang dipunpangaribawani dening kabudayan masarakat kasebat. Makaten ugi masarakat Jawi, kagungan kasusastran ingkang mawarni-warni saking gagrag tradhisional dumugi ingkang *modern* kanthi pinten-pinten jinis ingkang dipunpangaribawani dening kawontenan nalika karya menika medal. Sastra Jawi manawi dipuntingali saking masarakatipun kalebet *objek kaji* ingkang narik kawigatosan, inggih awit dipuntingali saking wosipun utawi dipuntingali saking gegayutanipun kalihan sastra sanesipun.

Miturut JJ Ras wonten ing bukunipun *Bunga Rumpai Sastra Jawa Mutakhir* (1985: xiii) kairing dening majenging jaman, jinis-jinis sastra gagrag enggal wiwit tuwuh. Kawontenan menika dipunpangaribawani dening budaya ngamanca utaminipun budaya *barat*. *Genre* sastra *Barat* kadosta *novel*, *cerpen* (cerkak), saha *puisi* (geguritan), ingkang sakawit dipunginakaken kangge waosan pribadhi utawi *hobi*, dereng dangu lumebet wonten ing jagading sastra Jawi. Kanthi unen-unen sastra gagrag enggal ingkang asring dipun-ginakaken kangge nyebataken asil saking sastra *modern* menika.

Salah satunggaling sastra gagrag enggal ingkang kathah dipunasilaken ing jaman menika inggih menika sekar. Ing salebeting sekar menika wonten reroncening tembung ingkang tegesipun dipunsingitaken kanthi endah ingkang kawastanan cakepan. Umumipun anggenipun damel cakepan, panganggit boten ngandharaken kanthi blaka utawi ngginakaken ukara limrah, amargi cakepan menika kalebet jinis *puisi*. Wondene *puisi* menika basanipun ngginakaken basa endah, sanes basa limrah. Wosing cakepan sekar menika saged nagndharaken mawarni-warni kahanan, kadosta katresnan, piwulang agami, tata krama, kawontenan ing alam donya, saha sanes-sanesipun.

Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* kalebet sastra Jawi gagrag enggal amargi panganggit damel karya sastra menika kanthi wujud *puisi* saha ngginakaken basa Jawi enggal. Kajawi saking menika, sekar Bugie ing Album *Kelayung-layung* menika dipun-iringi kanthi gendhing tradhisional saha *alat musik modern*. *Perpaduan* kalih jinis *alat musik* menika ingkang ndadosaken sekaripun Bugie sekeca dipunmirengaken dening masarakat ing jaman menika.

C. Sastra Sekar

Sastra sekar wonten tradhisi lisan Jawi minangka satunggaling wujud *puisi*. Sekar menika minangka pirantos kangge medharaken raos pangraos dhumateng seni. Miturut Susantina (2009: v) kathah para pujangga ingkang paring sesorah ugi mawi sekar. Pramila sekar sampun misuwur sanget wonten madyaning bebrayan ageng masarakat Jawi. Adicara nyekar umumipun

dipunginakaken kangge nglelipur dhiri saha medalaken raos pangraos tumrap kawontenan ing sakiwa keringipun. Kajawi saking menika, sekar ugi ngewrat seserepan ingkang arupi tata susila saha paugeran, saingga saged dados sarana minangka sangunipun gesang.

Sekar inggih menika wujud basa krama saking tembang ingkang ateges *nyanyian* utawi *lagu*. Sastra sekar ngandhut paugeran sastra saha *filsafat* tartamtu saha ngemu surasa budaya adi luhung. Paugeran menika lajeng kawujudaken wonten salebeting cakepan. Cakepan inggih menika *ekspresi* pangraosipun panganggit ingkang awujud reroncening tembung ingkang endah. Wonten salebeting cakepan sekar, mliginipun sekar Jawi menika umumipun ngewrat babagan *kearifan lokal* masarakat Jawi.

Cakepan sekaripun Bugie ugi ngandhut perkawis babagan *falsafah* saha piwulang agami Islam. *Falsafah* saha piwulang menika dipunsengkuyung dening *nilai-nilai* saha *norma* ingkang wonten ing kabudayan Jawi. *Nilai-nilai* saha *norma* menika ingkang dipunwastani *kearifan lokal* gadhahanipun masarakat Jawi. Piwulang babagan agami Islam saha *kearifan lokal* Jawi menika ingkang saged kapundhut saking wosipun cakepan sekar Bugie ing album *Kelayung-layung*.

D. Religiusitas

Miturut Mangunwijaya (1988: 123) *religiusitas* saha agami (*religi*) menika panci gayut sanget, sesandhingan, malah kepara saged lebur dados setunggal, ananging sajatosipun kalih tembung menika gadhah makna ingkang beda. Agami menika langkung celak gegayutanipun kalihan *lembaga resmi*.

Wondene *religiusitas* menika langkung ningali perkawis saking manah, batos, saha *kualitas iman* satunggaling tiyang tumrap agaminipun. Kanthi makaten *religiusitas* sipatipun langkung lebet saha langkung wiyar tinimbang agami.

Religiusitas dipuntegesi minangka pangraos *beriman*. *Iman* menika saged katitik saking pamanggih, lisan, saha tumindak. *Religiusitas* menika saged dipunwujudaken mawi ngupadaya nyinaoni saha nindakaken piwulang agami. Manawi wonten ing agami Islam, *religiusitas* menika saged dipunwujudaken mawi maos Al-Qur'an utawi hadits saha nindakaken piwulang ingkang wonten ing salebeting Al-Qur'an utawi Hadits kasebat. Saingga *religiusitas* menika minangka *penghayatan keberagamaan* utawi pangraos *iman* satunggaling tiyang. Pangraos *iman* menika dipuntingali saking perkawis ingkang lebet saha sipatipun pribadhi.

Awit *religiusitas* menika saged katingal saking pamanggih, manah, saha tumindakipun tiyang. Pramila saged dipunmangertosi saking babagan raos pangraos tuladhanipun raos ajrih, ayem, saha pepenginan kangge celak kalihan Gusti ingkang kawujudaken kanthi ngibadah-ngibadah tartamtu. Wonten ing babagan pamanggih saged kapundhut tuladha bilih tiyang pitados dhumateng Gusti. Wondene wonten babagan tumindak, tuladhanipun sipat *mituhu (taqwa)*, inggih kanthi nindakaken dhawuh saha nebihi awisanipun Pangeran ingkang minangka wujud saking kapitadosan dhumateng Pangeran.

E. Islam

Islam miturut Arifin (1987: 201) inggih menika sumber piwulang ngagesang ingkang asalipun saking wahyu Allah *ta'ala*. Islam ingkang minangka agami menika paring pitedah babagan kados pundi kedahipun tiyang gesang minangka titahipun Gusti Allah. Gusti Allah ingkang nyiptakaken jagad menika paring dhawuh supados tiyang gesang sami manembah namung dhumateng Panjenenganipun. Kajawi ngrembag babagan gegayutan ing antawisipun tiyang gesang kalihan Allah, agami Islam ugi ngrembag babagan gegayutan ing antawisipun tiyang gesang dhateng sesami tiyang gesang. Salebeting nindakaken gegayutan kasebat, Allah sampun paring pitedah (*syari'at*) ingkang kedah dipunugemi.

Agami Islam inggih menika agami ingkang nedahaken *keseimbangan*. *Keseimbangan* menika maknanipun adil utawi sami wonten babagan donya saha akherat kalihan wonten babagan *material* saha *spiritual*. Agami Islam ngandharaken bilih sedaya wujud ingkang fakir saha ingkang miskin (manah saha harta) kedah dipungantos wonten ing pagesangan ingkang sarwa cekap saha kathah. Kawontenan tiyang ingkang *fakir* saha *miskin* saged ndadosaken tiyang *kufur* utawi *ingkar* dhumateng Allah. Pramila agami Islam nedahaken supados tansah ngupadaya kanthi sae.

Donya menika dipunibarataken siti ingkang saged dipuntuwuhi menapa kemawon, asilipun saged dipunpanggihaken wonten ing donya menika ugi, saha wonten ing kapanggihaken benjing nalika wonten ing ngalam akherat. Saking andharan menika saged dipunmangertosi bilih Islam

ngandharaken bilih boten wonten asil ingkang tanpa dipunwiwiti kalihan upaya, saingga tiyang badhe pikantuk asil manawi piyambakipun kersa ngupadaya mujudaken gegayuhanipun.

Islam boten namung nedahaken piwulang ingkang kebak *nilai pendidikan*, ananging ugi napakaken kekiyatan *rokhaniah* ingkang arupi kapitadosan namung dhumateng Allah *ta'ala*. Kapitadosan babagan piwulang *taukhid* menika ingkang nuwuhaken *kualitas* satunggaling pribadi ingkang sae. Kanthi kekiyatan *iman* ingkang adhedhasar *taukhid* menika tiyang gesang saged kaangkat drajatipun saha tambah gunggung kamulyanipun.

Sakawit *dakwah* utawi *penyebaran* agami Islam dipuntindakaken dening Nabi Muhammad *salallahu 'alaihiwassalam*. Wonten ing *dakwahipun*, Nabi Muhammad tansah nyepeng kekiyatan kapitadosanipun dhateng *taukhid*. Kasilipun Nabi Muhammad babagan piwulang *taukhid* kangge para pendherekipun menika inggih icalipun kapitadosan dhateng perkawis ingkang *ghaib* ingkang mawujud wonten ing patung utawi *berhala-berhala* sanesipun.

Sipat saha kekiyatan *rokhaniah* dhateng piwulang *taukhid* menika ageng, amargi wahyunipun mandhap saking Panjenenganipun Allah *ta'ala* dhumateng Nabi Muhammad mawi *malaikat*. Piwulang kados ingkang wonten ing Al-Qur'an Surat Al-Ikhlas ingkang nedahaken bilih Allah Maha Tunggal, satunggaling papan kangge nyenyuwun samubarangipun, boten kagungan putra saha boten pinutrakaken, saha boten wonten menapa kemawon utawi sinten kemawon ingkang saged nandhingi Panjenenganipun, menika minangka wujud ingkang *mutlak* utawi boten saged ewah babagan *Ke-Esaan* Allah.

F. *Religiusitas* ing Sastra Jawi

Mangunwijaya (1982: 11) ngandharaken bilih sajatosipun sedaya sastra menika gadhah sipat *religius* utawi saged dipunwastani bilih sastra menika tuwuh saking perangan ingkang sipatipun *religius*, amargi tiyang gesang pitados bilih wonten kekiyatan sanes ingkang langkung ing samubarangipun tinandhingan kalihan kekiyatanipun piyambak. Sastra *religius* umumipun ngandharaken piwulang babagan *ke-Tuhanan*. Pramila sastra *religius* saged dipun-ginakaken kangge sarana mulangaken pitedah salah satunggaling agami tumrap tiyang gesang. Kanthi makaten sastra *religius* saged dipunginakaken minangka sumber piwulangan ngagesang.

Jinis kalihan wujud *aspek religiusitas* kathah kalebet wonten ing karya sastra. Sae menika karya sastra ingkang wujudipun prosa menapa dene ingkang wujudipun puisi. Jinis kalihan wujud *aspek religiusitas* Islam ingkang wonten ing karya sastra menika dipunpangaribawani dening perkawis gesang ingkang wonten sesambetanipun kalihan *harkat* saha *martabat*-ipun tiyang gesang. Karya sastra ingkang kathah ngewrat bab *religiusitas* Islam kathah wonten ing serat ingkang wujudipun tembang macapat. Ananging sareng kalihan pangrembakanipun jaman, wonten salah satunggaling karya sastra *modern* ingkang wosipun ngrembag *religiusitas* Islam, inggih menika karya sastra ingkang awujud cakepan sekar sanes macapat.

Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* menika kalebet sastra Jawi ingkang ngewrat babagan *religiusitas*, amargi wonten ing saben sekaripun panganggit nglebetaken tatacara pagesangan tiyang Jawi ingkang ngugemi

agami Islam. Piwulang-piwulang menika gayut kalihan konsep *moral* masarakat Jawi, saingga sekar menika saged katampi dening masarakat Jawi minangka karya sastra Jawi ingkang ngandharaken piwulang agami Islam.

G. Sekar Bugie Album *Kelayung-layung*

Ir. Bugiakso utawi ingkang misuwur kanthi asma Bugie inggih menika salah satunggaling *musisi* Jawi ingkang sampun medalaken 3 album. Bugie miyos wonten ing Magetan dinten setu pahing tanggal 11 Mei 1963. Bugie misuwur dados *musisi* menika nalika medalaken album ingkang kapisan. Nalika medalaken album ingkang kaping kalih kanthi irah-irahan *Kelayung-layung*, Bugie langkung dipuntepangi dening masarakat Jawi. Salajengipun Bugie medalaken album ingkang kaping tiga, album menika ugi album *religi* kanthi irah-irahan *Pitakon Malaikat Munkar Nakir*.

Album ingkang nomer kalih kanthi irah-irahan *Kelayung-layung*. Album *Kelayung-layung* medal nalika taun 2007. Lumantar album menika, Bugie ngajak tiyang sanes supados nggginakaken wekdal gesangipun namung kangge ngibadhah dhumateng Gusti Allah. Wonten ing album *Kelayung-layung* menika sedaya cakepan sekaripun nggginakaken basa Jawi saha ngewrat bab Islam. Wonten ing salebeting album menika wonten 11 irah-irahan sekar, inggih menika *Kelayung-layung (Kereta Jawa)*, *Astaghfirullah*, *Shubuh*, *Rumangsa Dosa*, *Mampir Ngombe*, *Al-Ikhlas*, *Salam*, *Subhanallah*, *Ngolat-ngolet*, *Apa Abote*, saha *Musyrik*.

Salah satunggaling sekar ingkang misuwur wonten ing album *Kelayung-layung* inggih menika kanthi irah-irahan *Kelayung-layung (Kereto*

Jowo). Sajatosipun sekar menika sanes sekar ingkang enggal, sekar menika kapundhut saking wosipun Serat Centhini anggitanipun Yasadipura II. Wonten ing album menika, cakepan sekar *Kelayung-layung* dipuntambahi utawi dipunaransemen sekedhik kalihan Bugie. Cakepan wonten ing Sekar *Kelayung-layung* menika nyariosaken manungsa ingkang badhe seda supados enggal-enggal tobat.

Manawi kapundhut dudutanipun, sedaya sekaripun Bugie ing Album *Kelayung-layung* menika nedahaken piwulang agami Islam. Piwulang menika ngajak supados nindakaken jejibahan tiyang Islam saha nebihi awisan-awisan ing agami Islam. Jejibahan tiyang Islam tuladhanipun sholat gangsal wekdal, maos Al-Qur'an, ngaos, saha sapiturutipun. Wondene awisan-awisanipun inggih menika tumindak *adigung adiguna*, tumindak sia-sia, tumindak *musyrik*, saha sapiturutipun.

H. Dhasar Piwulang Agami Islam

Dhasaripun piwulang agami Islam inggih menika sedaya perangan ingkang dipunginakaken minangka dhasar utawi pandom masarakat anggenipun gesang miturut agami Islam. Dhasar agami Islam menika ngewrat sedaya perangan ingkang nuwuhaken pandom ingkang sipatipun *mengikat* saha sinten kemawon ingkang nerjang pandom menika badhe pikantuk paukuman. Perkawis ingkang paling wigatos ing piwulang agami Islam inggih menika *aqidah* (kapitadosan), *syariah* (tatacara), saha *akhlak* (tumindak).

Allah sampun paring dhasar piwulang agami Islam ingkang kedah dipunestokaken dening masarakat ingkang ngugemi agami Islam. Perkawis

menika kaserat wonten ing Al-Qur'an surat An-Nisaa' ayat 59 ingkang tegesipun:

“he wong mukmin kabeh, sira padha ngestokna (ta'ata) marang Allah lan ngestokna marang para utusane Allah sarta wong kang padha nyekel panguwasa (pemerintah) saka sira kabeh. Dene manawa sira padha pasulayan sawijining perkara, sira padha mbalekke perkara mau marang Allah lan para utusane.”

Miturut ayat ing inggil saben umat Islam kedah mituhu dhumateng Allah mawi wahyunipun inggih menika Al-Qur'an, Hadits, saha kitab-kitabipun *ulil amri* utawi panguwasa ingkang gadhah panguwaos ingkang arupi ngilmu. Sumber utawi dhasar piwulang agami Islam ingkang sepisan inggih menika Al-Qur'an. Tembung Al-Qur'an miturut basanipun kapundhut saking tembung kriya (*fi'il*) “*qaraä*” ingkang tegesipun ‘*piyambakipun sampun maos*’. Pramila lajeng dipuntegesi waosan. Tegesipun supados Al-Qur'an menika dados waosan saha tansah dipunwaos dening tiyang Islam.

Tegesipun Al-Qur'an miturut Chalil (1955: 180) inggih menika:

Firman Allah yang berdiri sendiri pada Dzat-Nya, yang diturunkan kepada Nabi Muhammad saw dengan bahasa Arab, yang akhirnya tertulis dalam mushaf-mushaf, menjadi beberapa halaman, sehingga menjadi sebuah buku yang besar serta tebal, yang dipindahkan (dinukilkan) kepada kita dengan jalan tertunda-tunda, yang tidak diragui dan tidak akan dapat diingkari lagi kebenarannya.

Sumber piwulang agami Islam ingkang sepisan inggih menika Al-Qur'an, menika kedah dipunugemi dening sedaya tiyang Muslim, amargi Al-Qur'an dipunginakaken kangge nyampurnakaken kawontenan umat. Tegesipun Al-Qur'an minangka piwulang ingkang ngandharaken dhawuh saha nedahaken awisan ingkang kedah dipuntindakaen menapa dene dipuntilar dening sedaya *umat* Muslim. Wontenipun Al-Qur'an menika kangge

dipungatosaken, dipunpundhut piwulangipun ingkang luhur saha dados pitedah kangge tiyang-tiyang ingkang ngabekti dhumateng Allah. Kados ingkang dipunandharaken ing Al-Qur'an surat Al-Israa' ayat 9.

“Satemene Qur'an iki nuduhake marang dalan kang luwih bener lan dadi bebungah tumrap wong-wong kang padha mukmin, yaiku wong-wong kang padha nindakake kabecikan, satemene dheweke iku bakal kaparingan ganjaran kang gedhe (yaiku suwarga).”

Saking andharan ing nginggil saged kapundhut dudutan bilih Al-Qur'an inggih menika waosan ingkang wosipun *firman-firman* Allah *ta'ala* ingkang arupi dhawuh saha awisan supados dipunestokaken dening tiyang ingkang nguemi agami Islam, kangge manggihaken katentreman saha kawilujengan gesang ing donya dumugi akhirat. Awit Al-Qur'an minangka wahyu ingkang mandhap langsung saking Panjenenganipun Allah *ta'ala*, pramila Al-Qur'an menika boten saged dipuntandhingi kalihan buku menapa dene kitab menapa kemawon.

Dhasar piwulang agami Islam ingkang kaping kalih inggih menika hadits. Tembung Al-Hadits miturut basa gadhah pinten-pinten teges, ing antawisipun inggih menika pangandikan saha pawarta. Hadits ingkang tegesipun pangandikan kados *firman* Allah wonten ing Al-Qur'an ingkang tegesipun, *“Allah iku handhawuhake carita becik kitab Qur'an kang rampak becik. Sarta siji-sijining carita: wewulang, gancaran, pengancam, larangan lan sapanunggalane nganggo dipindhoni utawa dipingteloni.”* (Az-Zumar: 23). Wondene Hadits ingkang tegesipun pawarta, saged dipuntingali wonten firman Allah wonten ing Al-Qur'an ingkang tegesipun, *“(Muhammad), apa sira wis sumurup ceritane Nabi Musa?”* (Thaahaa: 9).

Pangandikanipun Imam Nawawi lumantar Chalil (1955: 206) tegesipun hadits utawi *sunnah* inggih menika tembung ingkang dipunginakaken kangge nyebataken sedaya perkawis ingkang boten dipunandharaken wonten ing Al-Qur'an. Inggih awit minangka andharan saking Al-Qur'an utawi sanes (cara anggenipun Nabi dhahar, tilem, ngendikan, lsp). Saingga perkawis-perkawis ingkang boten wonten andharanipun ing Al-Qur'an badhe dipunandharaken langkung rijit wonten ing hadits.

Pangertosan sanesipun dipunandharaken dening Asy-Syathiby lumantar Chalil (1955: 207) bilih tembung hadits utawi *sunnah* menika dipunginakaken kangge satunggaling pakaryan utawi tumindak para sahabat Nabi, inggih awit tumindak menika wonten ing Al-Qur'an menapa boten. Amargi sedaya jinis ngibadah kedah nuladha dhumateng ingkang sampun dipuncawisaken wonten ing *sunnah*.

Saking andharan ing inggil saged kapanggihaken dudutan bilih manawi *sunnah* menika dipunjumbuhaken dados setunggal, pramila wonten hadits utawi *sunnah* menika kaperang saking sekawan werni. Inggih menika pangandikan, tumindak, *pengakuan*, saha *sunnah* saking sahabat Nabi utawi *khulafa urrasyidin*. *Khulafa urrasyidin* inggih menika wakil-wakil utawi *khalifah* ingkang leres saha lurus, piyambakipun minangka waris *kepemimpinan* Rasulullah sabibaripun Rasul seda. Cara anggenipun nemtokaken *khulafa urrasyidin* inggih kanthi *syura'* (wawan rembug). *Khulafa urrasyidin* kaperang saking Abu Bakar, Umar, Utsman, saha Ali.

Dhasar tata cara agami Islam ingkang kaping tiga inggih menika *ijma'*. *Ijma'* miturut Chalil (1955: 317) inggih menika pasarujukan saking para ulama ahli *ijtihad* saking umatipun Nabi Muhammad sasampunipun sedanipun Nabi Muhammad wonten ing satunggaling wekdal kangge perkawis menapa kemawon. Para ulama ndadosaken *ijma'* minangka *hujjah* ingkang kedah dipunbekteni sasampunipun Al-Qur'an saha hadits. Kados ingkang dipunandharaken wonten ing ayat menika: “*Mengkono uga sira (para ummat Muhammad) padha Ingsun dadekake umat pilihan, supaya ing besuk sira padha neksenana marang manungsa.*” (Al-Baqarah: 143)

Ijma' menika umumipun dipunginakaken kangge satunggaling perkawis ingkang nalika semanten ing jamanipun Nabi dereng wonten. Tuladhanipun tiyang Islam ingkang ngucapaken sugeng dinten Natal dhumateng tiyang Kristen. *Ijma'* menika lumampah kangge sedaya umat Islam salajengipun Nabi Muhammad dumugi wontenipun *ijma'* enggal ingkang nggantos *ijma'* ingkang dangu. Tiyang ingkang saged dados ulama ahli *ijma'* kedah mumpuni sarat-sarat tartamtu, tuladhanipun mangertos *tafsir* Al-Qur'an, mangertos hadits, mangertos basa Arab, saha sanes-sanesipun. Saged kapundhut dudutan bilih *ijma'* inggih menika pasarujukan para ulama ingkang minangka *hukum* Islam sabibaripun Al-Qur'an saha hadits.

Hukum Islam ingkang angka sekawan inggih menika *qiyas*. Miturut Chalil (1955: 340) tegesipun *qiyas* inggih menika nggayutaken satunggaling perkawis kalihan perkawis sanesipun babagan *hukumipun*, amargi kekalih perkawis menika gadhah ‘*illat* (gegayutan) ingkang meh kemawon sami,

perkawis menika ugi ndadosaken *hukumipun* sami. Tuladhanipun inggih menika *napza*. Wonten ing jaman Nabi Muhammad dereng wonten *napza*, lajeng *napza* menika dipun*qiyas*aken *hukumipun* kalihan *khamr* utawi *minol*, amargi kekalih perkawis menika gadhah bebaya utawi *mudharat* ingkang meh sami. Saingga saged kapundhut dudutan bilih *qiyas* inggih menika cara kangge nemtokaken *hukum* satunggaling perkawis ingkang enggal ngginakaken *hukum* ingkang sampun wonten.

I. Panaliten ingkang Jumbuh

Panaliten ingkang gayut kaliyan panaliten menika inggih menika panaliten ingkang dipuntindakaken dening sedherek Indah Puspowati kanthi irah-irahan *Religi Jawa dalam Cerita Seh Jangkung Rubrik Cerita Rakyat Majalah Djaka Lodhang* taun 2013. Wonten ing panaliten menika, piyambakipun neliti bab wujud-wujud *religi* Jawi ingkang wonten ing wosing cariyos Seh Jangkung saha kadospundi caranipun ngandharaken wujud-wujud *religi* Jawa kasebat.

Panaliten kasebat jumbuh kalihan panaliten menika, amargi ngandharaken babagan wujud-wujud *religi* Jawi wonten ing salah satunggaling karya sastra. Ananging beda antawisipun panaliten menika kalihan panaliten kasebat inggih menika babagan *subjek* panalitenipun. Menawi wonten ing panaliten menika ingkang dados *subjek* karya sastra awujud Cariyos Seh Jangkung ingkang wonten ing Rubrik Cerita Rakyat Majalah Djaka Lodhang, wondene *subjek* wonten ing panaliten menika

inggih menika Cakepan sekar Bugie ingkang wonten ing salebeting Album *Kelayung-layung*.

Panaliten ingkang jumbuh salajengipun inggih menika panaliten gadhahanipun sedherek Sapdo Haris Wiryanto kanthi irah-irahan *Purwakanthi saha Parikan wonten ing Cakepan Campursari Album Pendopo Campursasri 2 Kabupaten Karanganyar* taun 2013. Wonten panaliten menika sedherek Sapdo Haris Wiryanto ngandharaken struktur purwakanthi saha parikan, gegayutan gatra sampiran kalihan isi, saha maknanipun purwakanthi kalihan parikan kasebat.

Panaliten ingkang dipunlampahi dening sedherek Sapdo Haris Wiryanto jumbuh kalihan panaliten menika amargi sami-sami neliti cakepan sekar. Wondene beda ing antawisipun panaliten ingkang dipunlampahi dening sedherek Sapdo Haris Wiryanto kalihan panaliten menika inggih menika wonten ing babagan *kajian*-ipun. Manawi panalitenipun sedherek Sapdo Haris Wiryanto neliti bab purwakanthi saha parikan, wondene panaliten menika neliti bab *religiusitas* Islam.

J. Nalaring Pikir

Karya sastra lisan Jawa kados sekar Bugie ing Album *Kelayung-layung* menika kathah ngewrat piwulang babagan moral ingkang migunani tumrap tiyang gesang ing jaman menika. Piwulang ingkang kaandhut ugi taksih jumbuh kalihan kawontenan ing jaman menika. Gayut kalihan *religiusitas* Islam ing sekar Bugie Album *Kelayung-layung*, panaliti

ngginakaken *indikator* kangge nganalisis *data* wonten ing panaliten menika kados ing ngandhap menika:

1. panaliten babagan dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ing cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* wonten Al-Qur'an utawi Hadits.

Wondene cara anggenipun nganalisis dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ingkang wonten ing cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung*, panaliti ngginakaken *metode deskriptif*. Pawadan panaliti ngginakaken sekar menika inggih awit sekar menika minangka salah satunggaling karya sastra lisan ingkang ngginakaken basa Jawi saha ngewrat piwulang ngagesang ingkang estu-estu migunani saha jumbuh kalihan kawontenan masarakat ing jaman menika.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten babagan *religiusitas* Islam wonten cakepan sekar Bugie Album *Kelayung-layung* menika kalebet wonten ing jinis panaliten *deskriptif*. Panaliten menika ancasipun kangge ngandharaken *religiusitas* Islam ing jaman menika. Endraswara (2013: 5) ngandharaken bilih titikanipun panaliten *deskriptif* inggih menika panaliti minangka *instrumen kunci* ingkang maos kanti teliti tumrap satunggaling karya sastra, ngandharaken asiling panaliten mawi tembung utawi kepara gambar manawi dipunbektahaken, langkung nengenaken *proses* tinimbang asil amargi sipatipun sastra ingkang *multitafsir*, *analisis* kanti cara *induktif*, saha makna minangka perangan ingkang utami.

Panaliten babagan *religiusitas* Islam ing cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* menika dipunteliti mawi cara *deskriptif* amargi *data* ingkang badhe dipunkempalaken arupi reroncening tembung utawi saged dipunwastani cakepan, ingkang ngemot babagan *religiusitas* Islam ingkang *relevan* ing jaman menika. Kajawi saking menika, panaliten *deskriptif* menika dipunginakaken kangge ngudhari gegayutan wujud *religiusitas* Islam wonten salebeting cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* kalihan Al-Qur'an ingkang minangka dhasaripun piwulang agami Islam ingkang kaping setunggal utawi Hadits ingkang minangka dhasaripun piwulang agami Islam ingkang kaping kalhipun.

B. *Data saha Sumbering Data*

Panaliten menika *fokus* kangge ngudhari babagan dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ing cakupan sekar Bugie Album *Kelayung-layung* miturut Al-Qur'an utawi Hadits. *Data* panaliten menika inggih menika wujud *religiusitas* Islam saha dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ingkang sampun kaserat wonten kertu *data*.

Sumber *data* panaliten menika inggih menika CD sekar Bugie wonten ing Album *Kelayung-layung* saha cakupan sekar ingkang sampun dipunsalin saking mirengaken CD-nipun Bugie. Sumber *data* saking CD sekar Bugie ing Album *Kelayung-layung* menika arupi sumber *data* lesan. Anggenipun mirengaken CD-nipun Bugie menika dipuntindakaken kanthi dipunambali, supados *data* ingkang kapanggihaken estu-estu ajeg.

Sekar Bugie ing Album *Kelayung-layung* menika kaperang saking 11 irah-irahan. 11 irah-irahan sekar menika inggih menika *Kelayung-layung (Kereto Jowo)*, *Astaghfirullah*, *Subuh*, *Rumangsa Dosa*, *Mampir Ngombe*, *Al-Ikhlas*, *Salam*, *Subhanallah*, *Ngolat-ngolet*, *Apa Abote*, saha *Musyrik*. Album menika medal nalika taun 2007. Sekar-sekar menika kapilih minangka sumbering *data* panaliten amargi sekar menika gadhah *tema* ingkang *religius*, ngginakaken basa Jawi, saha cakupan sekaripun ngandharaken *religiusitas* masarakat Jawi ingkang *relevan* ing jaman menika.

C. *Caranipun Ngempalaken Data*

Data ingkang kapanggihaken wonten panaliten menika inggih menika *data* lesan, pramila cara ingkang dipunginakaken wonten panaliten

menika inggih menika kanti cara *simak-catat*. *Data* lesan kasebat inggih menika lagu saking Kaset CD Album Bugie *Kelayung-layung*. Caranipun ngempalaken *data* lesan menika inggih kanthi mirengaken kanthi premati CD ingkang dipunputer, lajeng dipuncatet. Salaminipun nyemak sekar menika, panaliti kedah teliti supados *data* ingkang kapanggihaken estu-estu ajeg.

Tata cara anggenipun ngempalaken *data*, wonten ing panaliten menika inggih menika:

1. mirengaken sekar Bugie Album *Kelayung-layung* kanthi premati,
2. nyerat cakepan sekar Bugie Album *Kelayung-layung* saking CD ingkang dipunputer,
3. paring tandha dhateng cakepan sekar Bugie Album *Kelayung-layung* ingkang gayut kalihan wujud *religiusitas* Islam,
4. nglebetaken *data* ingkang awujud *religiusitas* Islam wonten ing kertu *data* ingkang sampun dipuncawisaken,
5. manggihaken dhasaripun wujud *religiusitas* Islam, ingkang sepisan manggihaken wonten ing Al-Qur'an, manawi boten kapanggihaken lajeng manggihaken wonten Hadits, manawi boten kapanggihaken ugi lajeng wonten *ijma'* saha *qiyas*.

D. Pirantining Panaliten

Pirantining panaliten inggih menika sedaya piranti ingkang dipunbetahaken kangge neliti sumbering *data*. Pirantining panaliten tumrap dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ing Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* menika ngginakaken kertu *data*. Kertu *data* dipundamel saderengipun

mirengaken Kaset CD sekar Bugie Album *Kelayung-layung*. Kertu *data* kasebat saged dipuntingali kados wonten ing ngandhap menika.

Tabel 1. *Data* Dhasaripun Wujud *Religiusitas* Islam ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* Miturut Al-Qur'an utawi Hadits.

No.	Irah- irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam	<i>Ayat</i> wonten Al-Qur'an utawi <i>Dalil</i> wonten Hadits	Kat.
1.				
2.				
3.				

Anggenipun ngempalaken *data* menika ngginakaken piranti-piranti panyengkuyung sanesipun, kadosta *Laptop*, kaset CD, buku, saha *ballpoint*.

E. Caranipun Nganalisis *Data*

Panaliti anggenipun nganalisis *data* wonten ing panaliten menika ngginakaken cara *analisis deskriptif*. *Analisis deskriptif* dipuntindakaken kanthi cara manggihaken dhasaripun wujud *religiusitas* Islam wonten ing cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* wonten salebeting Al-Qur'an utawi Hadits. Lajeng kaandharaken langkung rijit malih wonten ing pirembagan.

Tata caranipun *analisis deskriptif* wonten ing panaliten menika, karantam wonten ing urutan:

1. maringi tandha dhumateng cakepan sekar Bugie Album *Kelayung-layung* ingkang gayut kalihan wujud *religiusitas* Islam,

2. manggihaken dhasaripun wujud *religiusitas* Islam, ingkang sepisan manggihaken wonten ing Al-Qur'an, manawi boten kapanggihaken lajeng manggihaken wonten Hadits, manawi boten kapanggihaken ugi lajeng wonten *ijma'* saha *qiyas*,
3. nindakaken panaliten babagan dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ing cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* ngginakaken dhasaripun piwulang agami Islam,urut miturut irah-irahan sekar.

F. Caranipun Ngesahaken Data

Wonten panaliten menika, anggenipun ngesahaken *data* dipuntindakaken mawi *uji validitas* saha *reliabilitas data*. Andharanipun saged dipuntingali wonten ing ngandhap menika.

1. Uji Validitas

Uji Validitas dipunginakaken kangge mangertosi kados pundi saenipun cara nganalisis data ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken *informasi* ingkang kaandhut wonten salebeting *data*. Miturut *validitas*, *keabsahan data* dipunpanggihaken kanthi ngginakaken *validitas semantik* saha nyuwun pirsa dhumateng para ahli. *Validitas semantik* inggih menika cara kangge ngukur *tingkat kesensitifan* makna-makna *simbolik* ingkang gayut kalihan *konteks* (Endraswara, 2003: 164). Wonten babagan menika titikan *religiusitas* Islam ingkang wonten ing salebeting Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* dipuntegesi miturut *konteks* cakepanipun.

Tuladhanipun cakepan *urip kuwi mung mampir ngombe*, tembung *mampir ngombe* dipuntegesi gesang wonten ngalam donya namung sawetawis

wekdal, beda sanget kalihan manawi katandhingaken kalihan pagesangan ing alam akherat. Pagesangan ing alam akherat minangka pagesangan ingkang sajatos, salami-laminipun boten wonten pungkasanipun. Dados *mampir ngombe* wonten cakepan sekar menika boten dipuntegesi mampir ngunjuk.

Pertimbangan ahli inggih menika satunggaling cara kangge manggihaken *keabsahan data* kanthi nyuwun pirsa dhumateng tiyang ingkang mumpuni wonten bidhangipun. *Expert judgement (pertimbangan ahli)* ingkang dipunkajengaken inggih menika dosen pembimbing, inggih Dosen Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Universitas Negeri Yogyakarta. Kejawi menika, panaliti ugi nyuwun pirsa dhumateng tiyang ingkang mangertos babagan Agami Islam, inggih menika *ustadz* Suhari.

2. *Uji Reliabilitas*

Uji reliabilitas data ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika *uji reliabilitas intrarater*. *Reliabilitas* menika dipunpanggihaken mawi *pengkajian* data kanthi dipunambali, dumugi kapanggihaken *data* ingkang tetep. *Data* ingkang kapanggihaken lajeng dipunteliti miturut watesaning panaliten. Panaliten menika dipunpungkasi manawi *data* ingkang kapanggihaken sampun ajeg, saingga trep dipunwastani panaliten *ilmiah*.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Asiling Panaliten

Asiling panaliten menika inggih kangge manggihaken wujud *religiusitas* Islam wonten salebeting cakepan sekar Bugie ing Album *Kelayung-layung* saha kangge ngandharaken dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ingkang wonten salebeting sekar Bugie Album *Kelayung-layung* dipuntingali saking Al-Qur'an utawi Hadits. Wujud *religiusitas* Islam langkung rumiyin kaserat wonten ing kartu *data* lajeng dhasaripun wujud *religiusitas* Islam wonten ing Al-Qur'an utawi Hadits karembag langkung rijit wonten ing pirembagan.

1. Dhasaripun Wujud *Religiusitas* Islam ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* kalihan Al-Qur'an utawi Hadits.

Wonten ing *sub bab* menika badhe kaandharaken *tabel data* wujud *religiusitas* Islam wonten salebeting cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* saha dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* wonten salebeting Al-Qur'an utawi Hadits. *Tabel data* menika ginanipun kangge nggampilaken panaliti anggenipun nindakaken panaliten salajengipun. Kajawi saking menika *tabel data* menika ginanipun kangge nggampilaken para maos anggenipun mangertosi kanthi *singkat* babagan asiling panaliten tumrap dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ing cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* wonten salebeting Al-Qur'an

utawi Hadits minangka dalil *naqli* dhasaripun paugeran nindakaken pangibadahan miturut agami Islam.

Tabel 2. Data dhasaripun Wujud *Religiusitas* Islam ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* miturut Al-Qur'an utawi Hadits.

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam	Ayat wonten Al-Qur'an utawi <i>dalil</i> wonten Hadits	Kat.
1.	<i>Kelayung-layung</i> (<i>Kreta Jawa</i>)	Gusti Allah Ingkang Murbeng Dumadi	Ana ing ngendi bae sira manggon, sira mesthi bakal kecandhak dening pati, senajan sira padha ana ing sajeroning gedhong-gedhong kang dhuwur. (An Nisaa': 78)	D1
		Kineban lawang tobat	Tobat iku ora tumrap wong kang nglakoni laku ala pirang-pirang, kang nganti tekan wektu mati lagi matur: "Ing sapunika kawula tobat". Lan ora tumrap wong kang mati kafir. (An-Nisaa': 18)	D2
2.	<i>Astagh-firullah</i>	Karyenak tyasing sesami	Lan menawa sira (Muhammad) nulak wong kang kudu diwenahi mau jalaran perlu arep golek luwih dhisik kanugrahan kang	D3

Tabel lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas Islam</i>	Ayat wonten Al- Qur'an utawi <i>dalil</i> wonten Hadits	Kat.
		Sangkan paraning dumadi	<p><i>sira arep-arep saka Pangeranira, iku sira mangsulana kanthi pangucap kang becik.</i> (Al-Israa': 28)</p> <p><i>Para mukmin, padha bektia ing Allah. Kabeh wae padha nggatekna apa sing wis ditindakake kanggo dina sesuk (akherat). Padha bektia ing Allah, satemene Allah iku waspada marang samubarang kang padha sira lakoni.</i> (Al-Hasyr: 18)</p>	D4
		Gusti boten sare	<p><i>Allah ora ana Pangeran Kang sinembah kajaba mung panjenenganipun Piyambak kang Sugeng sarta kang jumeneng Pribadi. Allah iku ora nate ngantuk lan sare.</i> (Al-Baqarah: 255)</p>	D5

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam	Ayat wonten Al- Qur'an utawi <i>dalil</i> wonten Hadits	Kat.
		Ngundhuh wohing pakarti	<p><i>Dene wong kang padha percaya ing Allah sarta padha nglakoni kabecikan wong kang mangkono mau padha pikantuk Suwarga. Anggone ana ing Suwarga bakal padha langgeng.</i></p> <p>(Al-Baqarah: 82).</p> <p><i>Dene wong kang padha kafir lan padha nggorohake ayat Ingsun, iku kabeh padha nduweni neraka. Wong mau anggone ana ing neraka padha langgeng.</i></p> <p>(Al-Baqarah: 39)</p>	D6
3.	<i>Apa Abote</i>	Sholat	<p><i>nglakonana sholat, awit sholat iku ngalang-alangi laku hala lan duraka. Eling ing Allah iku (luwih gedhe ganjarane) ngungkuli kabecikan liyane.</i></p> <p>(Al-'Ankabut: 45)</p>	D7

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam	Ayat wonten Al- Qur'an utawi <i>dalil</i> wonten Hadits	Kat.
		siyam <i>ramadhan</i>	<i>He wong kang padha mukmin sira kabeh diwajibake pasa, kaya para umat sadurungira. Supaya sira kabeh taqwa marang Allah. (Al-Baqarah: 183)</i>	D8
4.	<i>Mampir Ngombe</i>	Mampir ngombe	<i>Ing dina kiyamat dheweke andeleng kaya-kaya anggone manggon ana ing donya ora liya kajaba mung sasore utawa sakesuk. (An-Nazi'at: 46)</i>	D9
		Sedaya ingkang kagungan suksma badhe seda kajawi Allah	<i>Kabeh badhan (awak) iku mesthi bakal nemahi (ngincipi) pati. (Ali-Imran: 185)</i>	D10
		Bekti dhumateng Allah ta'ala	<i>Ing sabisa-bisa sira padha bektia ing Allah, padha ngrungokna lan nampanana dhawuhing lan parentahe Allah.</i>	D11

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas Islam</i>	Ayat wonten Al- Qur'an utawi <i>dalil</i> wonten Hadits	Kat.
		Mikul dhuwur mendhem jero	(At-Taghaabun: 16) <i>Ingsun dhawuh marang manungsa: “Padha ngabektia marang wong tuwa loro. Awit nalika ana sajeroné wetengane biyunge nandang reribet saya tuwa wetengane awake sangsaya abot. Sawise lahir jabang bayi anggone nusoni nganti lawas. Panyapihe nganti umur rong tahun. He manungsa, sira padha syukura marang Ingsun lan marang wong tuwanira loro. Ing tembe sira bakal bali seba marang ngersaningsun.</i> (Luqman: 14)	D12
5.	Musyrik	awisan nindakaken syirik	(Muhammad) dhawuha: “Sira kabeh padha mreneya, Ingsun wacakake kitab Qur'an, kang mratelakake	D13

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud Religiusitas Islam	Ayat wonten Al-Qur'an utawi dalil wonten Hadits	Kat.
		<p>Allah minangka satunggaling Gusti ingkang pantes sinembah</p> <p>Memayu hayuning bawana</p>	<p><i>samubarang larangane Pangeranira marang sira". Dhawuhe Allah: "Sira aja padha musyrik, mangeran marang liyane Allah. (Al-An'am: 151)</i></p> <p><i>(Muhammad) sira dhawuha: "He wong ahli kitab, sira padha mrenea, ngumpulake kalimah kang 'adil antaraningsun lan antaranira kabeh, yaiku supaya kita kabeh ora manembah kajaba mung marang Allah piyambak (Ali 'Imran: 64)</i></p> <p><i>(Muhammad) Ingsun ora ngutus marang sira kajaba dadi rahmat marang alam kabeh. (Al-Anbiyaa: 107)</i></p>	<p>D14</p> <p>D15</p>
6.	<i>Ngolat-ngolet</i>	Sinau kawruh agami (ngaji)	<i>(Muhammad) Sira maca kelawan asmaning Pangeranira kang</i>	D16

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas Islam</i>	Ayat wonten Al- Qur'an utawi <i>dalil</i> wonten Hadits	Kat.
		Kasampurnan namung kagunganipun Allah	<p><i>Kelawan barang liyane. Lan padha gawea becik marang wing tuwa loro, lan para sedulurira, lan para bocah yatim, lan para wong miskin, (An-Nisaa': 36)</i></p> <p><i>Hiya iku wong kang padha nyingkiri dosa gedhe lan panggawe ala kajaba dosa cilik kang mung sithik. Satemene Allah iku pangapurane gedhe kang nguningani sira. Panjenengane nguningani sira nalika didadekake saka lemah utawa nalika isih ana wetenge biyungmu dadi bayi. Mulane sira aja semuci-suci. Allah nguningani wong kang bekti. (An-Najm: 32)</i></p>	D19
		Tobat	<i>Dene sing sapa tobat, sarta ketara konjem</i>	D20

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas Islam</i>	Ayat wonten Al- Qur'an utawi <i>dalil</i> wonten Hadits	Kat.
			<i>nindakake kabecikan, iku tetep wong kang bali marang ngarsane Allah, bakal pikantuk ganjaran suwarga. (Al-Furqaan: 71)</i>	
8.	<i>Salam</i>	Tobat kanthi sholat & salaman	<p><i>Sesungguhnya seorang mukmin yang apabila bertemu dengan mukmin lainnya mengucapkan salam dan mengambil tangannnya untuk berjabat tangan, maka pasti akan gugur dosa-dosa mereka berdua, sebagaimana gugurnya daun dari pohonnya. (Ash-Shahiihah 2/59)</i></p> <p><i>muslim.or.id/akhlaq-dan-nasehat/senyum-salaman-dan-salam-html dipunundhuh 9 Juni 2014 pukul 08.49</i></p> <p><i>Saking Anas ra ngendikakaken: Telah datang seorang lelaki</i></p>	D21

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas Islam</i>	Ayat wonten Al- Qur'an utawi dalil wonten Hadits	Kat.
			<p><i>pada Nabi saw dengan mengatakan: Ya Rasulullah, aku telah melakukan dosa kecil, maka laksanakanlah hukum had (hukum Allah) padaku. Diriwayatkan: Dan masuklah waktu sholat ketika itu, maka orang itu lalu bersholat bersama Rasulullah saw. Maka ketika sholat itu telah selesai, lalu orang itu mengatakan: Ya Rasulullah, aku telah melakukan dosa kecil, maka laksanakanlah hokum Allah kepadaku berdasar Kitab Allah (Qur'an). Nabi mengatakan: Apakah kamu telah menghadiri sholat bersama kami? Orang itu menjawab: Ya. Nabi mengatakan: Allah telah</i></p>	

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas Islam</i>	Ayat wonten Al- Qur'an utawi <i>dalil</i> wonten Hadits	Kat.
		Rukun agawe santosa	<i>mengampuni kamu. (HR Muslim) wonten Hussein (1987: 251)</i> <i>Satemene para mukmin padha dadi sedulur. Mulane padha ngrukunna sedulurmu loro kang padha pasulayan lan bektia ing Allah supaya oleh asihe. (Al-Hujuraat: 10)</i>	D22
		Ing ngarsa sung tuladha	<i>Satemene sira iku duwe panutan becik hiya iku Rasulullah (Muhammad), iku becik tumrap wong kang ngarep-ngarep ganjaraning Allah sarta wedi siksaning dina qiyamat. Apadene wong kang akeh elinge ing Allah. (Al-Ahzab: 21)</i>	D23
		Ajining awak gumantung ana	<i>Dene mungguhe Allah sira iku kang aji dhewe,</i>	D24

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas Islam</i>	Ayat wonten Al- Qur'an utawi <i>dalil</i> wonten Hadits	Kat.
		ing tumindak	<i>endi kang banget bektine ing Allah. Satemene Allah iku nguningani samubarang tur wicaksana. (Al-Hujuraat: 13)</i>	
9.	<i>Subkha nallah</i>	Sedaya ingkang wonten ing jagat menika kagunganipun Allah	<i>Yaiku wong-wong kang manawa ketaman bebaya, padha ngucap: "Satemene kabeh iku kagunganing Allah lan kita kabeh bakal padha bali sowan marang Pangerane". (Al-Baqarah: 156)</i>	D25
		Sumarah wonten ngarsanipun Allah	<i>Allah iku pangeran jagad sisih wetan lan sisih kulon, ora ana sesembahan kelawan bener kajaba Allah, sira nyumanggakna samubarang prakara marang Allah. (Al-Muzzammil: 9)</i>	D26

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas Islam</i>	Ayat wonten Al- Qur'an utawi <i>dalil</i> wonten Hadits	Kat.
		Allah Maha Mirah saha Welas Asih	<i>Sira aja padha ngrasa apes lan aja padha susah, sira kabeh padha luwih mulya, manawa sira padha mukmin. (Ali-‘Imran: 139)</i>	D27
		Allah Maha Tunggal (<i>taukhid</i>)	<i>Namung dhumateng Paduka kula manembah, lan namung dhumateng Paduka kawula nyuwun pitulungan. (Al-Fatihah: 5)</i>	D28
		Ngibadah dhumateng Allah	<i>He para manungsa kabeh, sira padha manembaha marang Pangeranira kang wis nitahake ing sira kabeh lan nitahake wong sadurungira kabeh, mesthi sira kabeh padha kalis saka ing siksa marga bekti ing Allah. (Al-Baqarah: 21)</i>	D29

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud Religiusitas Islam	Ayat wonten Al-Qur'an utawi dalil wonten Hadits	Kat.
10.	<i>Subuh</i>	Sholat dipunwiwiti kanthi wudhu	<p><i>Para wong mukmin kabeh. Manawa sira arep padha nglakoni sholat, sira padha masuha rahinira sarta tanganira tumeka ing sikut, lan ngusapa sirahira, apadene masuha sukunira tekan ing kemiri.</i></p> <p>(Al-Maaidah: 6)</p>	D30
		Sholat	<p><i>(Muhammad) sira macaa kang wis didhawuhake marang sira yaiku kitab sarta nglakonana shalat, awit sholat iku ngalang-alangi laku hala lan durhaka Eling ing Allah iku (luwih gedhe ganjarane) ngungkuli kabecikan liyane. Allah nguningani samubarang kang padha sira lakoni.</i></p> <p>(Al-'Ankabut: 45)</p>	D31

Tabel Lajengipun

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud Religiusitas Islam	Ayat wonten Al- Qur'an utawi dalil wonten Hadits	Kat.
		Sholat subuh	<i>lan ndedegna shalat fajar. Satemene sholat fajar iku disekseni (dening Malaikat rina lan Malaikat wengi). (Al-Israa': 78)</i>	D32
11.	<i>Al-Ikhlas</i>	<i>Rila ngibadah namung dhumateng Allah</i>	<i>Awit ingkang asma Allah ingkang Maha Murah tur Maha Asih. Dhawuha, "Allah iku mung siji". Allah iku kang disuwuni barang kabutuhan. Ora peputra lan ora pinutrakake. Lan ora ana sawiji kang madhani. (Al-Ikhlash: 1-4)</i>	D33

Katrangan:

Kat. : katrangan *data*

D1-D33 : *data* 1 dumugi *data* 33

B. Pirembagan

Sabibaripun *data* kalebetaken wonten asiling panaliten, lajeng wonten *sub bab* menika badhe dipunandharaken langkung lebet babagan panaliten dhumateng dhasaripun wujud *religiusitas* Islam ingkang wonten

salebeting cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* ngginakaken Al-Qur'an utawi Hadits. Pirembagan menika urut kalihan irah-irahan sekar saking kertu data ingkang wonten ing *sub bab* asiling panaliten.

1. Pirembagan tumrap Dhasaripun Wujud *Religiusitas* Islam ingkang wonten salebeting Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* kalihan Al-Qur'an utawi Hadits.

Sub bab menika badhe ngandharaken kados pundi dhasaripun wujud *tingkat keimanan* utawi *religiusitas* Islam masarakat Jawi ingkang wonten ing Cakepan Sekar Bugie Album *Kelayung-layung* dipuntingali saking Kitab Suci Al-Qur'an saha *sunnah* Nabi Muhammad *salallahu 'alaihi wassalam* ingkang kawastanan Hadits. Asiling panaliten dipunandharaken miturut Irah-irahan sekar. Wosipun pirembagan menika ginanipun kangge paring andharan ingkang langkung cetha. Wondene piremban ingkang langkung rijit saged dipuntingali wonten ngandhap menika.

a. *Kelayung-layung* (Kreta Jawa)

- (a) Kat. : (D1) **Gusti Allah Ingkang Murbeng Dumadi**. Cakepan sekaripun: gedhongana kuncenana / yen wis mati mangsa wurunga
Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat An-Nisaa' ayat 78.

Ana ing ngendi bae sira manggon, sira mesthi bakal kecandhak dening pati, senajan sira padha ana ing sajeroning gedhong-gedhong kang dhuwur. (An-Nisaa': 78)

Miturut Ibnu Katsir lumantar Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 753) tegesipun ayat ing nginggil inggih menika sedaya titah wonten ing pundi kemawon tamtu badhe nemahi seda, boten wonten tiyang ingkang saged lolos saking kasedan. Kados ingkang dipunandharaken wonten ing Al-Qur'an Surat Ar-Rahmaan ayat 26 bilih sedaya ingkang wonten ing donya menika badhe

sirna. Sebabipun Surat An-Nisaa' ayat 78 mandhap inggih menika nalika wonten saperangan sahabat *Rasulullah salallahu 'alaihiwassalam* ingkang boten kersa ndherek *jihad* perang nglawan tiyang *kafir*. Perkawis menika boten wonten ginanipun, amargi manawi Gusti Allah nggarisaken piyambakipun seda tamtu kemawon piyambakipun badhe seda, inggih awit piyambakipun ndherek *jihad* utawi boten.

Saben tiyang gesang ing ngalam donya tamtu kagungan yuswa ingkang winates. Manawi sampun dugi wanci piyambakipun kapundhut wangsul wonten ngarsanipun Allah *ta'ala* tamtu kemawon piyambakipun inggih badhe seda. Sinaosa piyambakipun ngupadaya kados pundi kemawon, kalebet kanthi piyambakipun manggen wonten ing gedhung ingkang kiat saha inggil. Unen-unen ingkang jumbuh kalihan perkawis kasebat inggih menika *manungsa winenang ngupaya, tan wenang murba wisesa*. Tegesipun tiyang gesang namung saged ngupadaya sasaged-saged, ananging Allah *ta'ala* ingkang nemtokaken asil ing pungkasanipun, amargi Panguwaosipun Allah *ta'ala* menika boten winates, boten wonten ingkang saged nyegah kersanipun.

Tiyang gesang ing ngalam donya kedah tansah emut dhumateng duginipun kasedan, amargi kasedan saged dugi wanci menapa kemawon saha wonten pundi kemawon. Wekdal duginipun kasedan menika boten wonten ingkang mangertos kajawi Allah *azza wa jalla*, pramila prayogi nebihi perkawis-perkawis ingkang boten migunani kangge pagesangan ing *akhirat*, supados nalika piyambakipun badhe seda (*sakaratul maut*) tumindak ingkang saweg dipuntindakaken inggih menika *amal sholeh*. Manawi tumindak

ingkang saweg dipuntindakaken arupi *amal sholeh* pramila sedanipun *insya Allah* kalebet seda ingkang wilujeng (*khusnul khatimah*). *Allahu a'lam*.

Kangge ngadhepi prastawa kasedan ingkang boten saged dipuncegah menika, pramila tiyang Jawi kedah tansah *eling* saha *waspada*. *Eling* tegesipun emut saha mangertosi bilih sedaya tiyang ingkang gesang ing ngalam donya menika badhe wangsul wonten ngarsanipun Allah *ta'ala*. Pramila piyambakipun kedah tansah ngabekti dhumateng Allah Ingkang Maha Tunggal. Perkawis menika gayut kalihan *ideologi sangkan paraning dumadi* gadhahanipun masarakat Jawi, ingkang ngandharaken babagan tiyang gesang kaciptakaken dening Allah *ta'ala* lajeng ing satunggaling wekdal ingkang sampun dipuntemtokaken, piyambakipun ugi badhe wangsul wonten ngarsanipun Allah *ta'ala*.

Waspada, wonten ing kamus Baoesastra Djawa tegesipun *awas*, kanthi *weweka* (ngatos-atos), saha *waskitha*. Tegesipun *waspada* inggih menika siyaga nyamaptakaken sangu tumrap menapa kemawon *kemungkinan* ingkang badhe kadadosan. *Waspada* saged dipunwujudaken wonten ing pangandikan saha tumindak ingkang ngatos-atos, sampun ngantos pangandikan saha tumindak menika nuwuhaken akibat ingkang boten sae. Tiyang Islam mangertos bilih sedaya pangandikan saha tumindak badhe dipunsuwuni tanggungjawabipun wonten ing ngalam *akhirat*. Pramila kedah tansah ngatos-atos.

Saking andharan ing inggil saged kapundhut dudutan bilih wujud *religiusitas* Islam wonten data kaping 1 (**D1**) menika gayut kalihan wosipun

Al-Qur'an Surat An-Nisaa' ayat 78. Cakepan sekar **D1** menika ngemot babagan ingkang sami kalihan wosipun Al-Qur'an Surat An-Nisaa' ayat 78. Kekalihipun nedahaken bilih tiyang gesang boten saged sumingkir saking kasedan kanthi cara menapa kemawon. Pramila tansah *eling* saha *waspada* saged dipunginakaken minangka sarana supados tumindakipun langkung winarah saha kasedanipun saged *khusnul khatimah*.

(b) Kat. : **(D2) kineban lawang tobat**. Cakepan sekarpun: dhuh Gusti Allah kula nyuwun pangapura / ning sayange wis ora ana guna
Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat An-Nisaa' ayat 18.

Tobat iku ora tumrap wong kang nglakoni laku ala pirang-pirang, kang nganti tekan wektu mati lagi matur: “Ing sapunika kawula tobat”. Lan ora tumrap wong kang mati kafir. (An-Nisaa': 18)

Miturut Ibnu Katsir lumantar Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 671) wosipun Surat An-Nisaa' ayat 18 ing nginggil inggih menika bilih tiyang ingkang seda wonten ing kahanan piyambakipun *kafir* (nindakaken dosa ingkang kathah, amargi piyambakipun boten ajrih dhumateng Allah), raos getunipun boten wonten paedahipun utawi boten wonten mupangatipun menapa kemawon. Tobatipun tiyang ingkang *kafir* nalika saweg nandang *sakaratul maut* boten badhe dipuntampi dening Gusti Allah sinaosa kanthi tebusan ingkang kados menapa kemawon. Ayat ing nginggil dipuntujokaken kangge tiyang-tiyang *musyrik* (tiyang ingkang nyekutokaken Allah utawi *syirik*). Gayut kalihan prastawa tobatipun tiyang ingkang *kafir*, *rasulullah* ngandharaken lumantar satunggaling hadits ing ngandhap menika:

rasulullah shallallahu'alaihi wasallam ngendika, “*Sesungguhnya Allah akan menereima tobat seseorang selama ruhnya belum sampai*

ke tenggorokanya”. (HR Ahmad, Tirmidzi, saha Ibnu Majah) lumantar Ar-Rifa’I (1999: 671)

Pramila tiyang gesang ing alam donya dipundhawuhaken supados tobat wonten ing kawontenan ingkang kados menapa kemawon. Nabi Muhammad *salallahu ‘alaihiwassalam* ugi dipundhawuhaken supados mungkasi sedaya tumindak (*amalan*) kanthi tobat. Kados ingkang dipunandharaken wonten ing Al-Qur’an Surat An-Nashr ayat 1 dumugi 4 ingkang tegesipun makaten:

“Nalika pitulungane Allah lan kemenangan wis teka (karebute Mekah). Sira ndeleng manungsa panthan-panthan padha mlebu Islam agamaning Allah. Mulane sira nyebuta Maha Suci kelawan muji ing Pangeranira. Sarta nyuwuna pangapura ing Allah. Satemene Allah iku kapareng banget ngapura dosa.” (An-Nashr: 1-4).

Wis tekan wayahe, unen-unen menika saged ngandharaken kawontenan tiyang ingkang saweg nandang *sakaratul maut*, tegesipun sampun dugi wanci piyambakipun kapundhut suksmanipun dening malaikat *Izrail*. Kangge tiyang ingkang *kafir*, inggih menika tiyang ingkang boten pitados dhumateng Allah saha boten ngestokaken dhawuhipun Allah, tobatipun nalika *sakaratul maut* boten badhe dipuntampi dening Allah amargi dosanipun sampun kalebet dosa ingkang ageng.

Prastawa boten dipuntampinipun tobatipun tiyang *kafir* menika wonten ing unen-unen Jawi dipunsebat *kineban lawang tobat*, tegesipun piyambakipun sampun boten pikantuk Pangapuranipun Allah *subkhanahu wata’ala* malih. Nalika lawang tobat sampun tutup, piyambakipun saweg *ndhodhoki*, tamtu kemawon perkawis menika sia-sia boten wonten ginanipun.

Pramila tobat kedah dipuntindakaken samenika ugi, sampung ngantos nengga wekdal ing samangke, amargi boten wonten tiyang ingkang mangertos kapan duginipun kasedan.

Surat An-Nisaa' ayat 18 ing nginggil nedahaken bilih wigatos sanget tumrap tiyang gesang supados boten nindakaken dosa, utaminipun dosa ingkang ageng kadosta nyekutokaken Allah. Manawi sampun *kebacut* nindakaken dosa ingkang ageng, pramila prayoginipun enggal-enggal tobat saderengipun telat. Allah remen dhumateng kawulanipun ingkang kersa tobat, langkung remen tinandhingaken kalihan tiyang ingkang manggihaken untanipun ingkang ical wonten ing *padang pasir*. Perkawis menika dipunandharaken wonten hadits *rasulullah* lumantar buku Riyadhus Salhihin anggitanipun Imam Nawawi kaca 22 ing ngandhap menika:

“Niscayalah Allah itu lebih gembira dengan taubat hamba-Nya ketika ia bertaubat kepada-Nya daripada gembiranya seseorang dari engkau semua yang berada di atas kendaraannya - yang dimaksud adalah untanya – dan berada di suatu tanah yang luas, kemudian menyingkirkan kendaraan itu dari dirinya, sedangkan di situ ada makanan dan minumannya. Orang tadi lalu berputus asa. Kemudian ia mendatangi sebuah pohon terus tidur berbaring di bawah naungannya, sedang hatinya sudah berputus asa sama sekali dari kendaraan tersebut. Tiba-tiba di kala ia berkeadaan sebagaimana di atas itu kendaraannya itu tampak di sisinya, lalu ia mengambil ikatnya. Oleh sebab sangat gembiranya ia maka ia berkata: “Ya Allah Engkau adalah hambaku dan aku adalah tuhanmu.” Ia menjadi salah ucapannya karena amat gembiranya.” (HR Muslim) wonten Nawawi (2013: 22)

Kabagyanipun Allah *ta'ala* nalika mangertos wonten kawulanipun ingkang tobat menika langkung ageng saking kabagyanipun tiyang ingkang wonten ing cariyos ing nginggil.

Saking andharan ing inggil saged dipunmangertosi bilih *data* angka 2 (D2) menika gayut kalihan wosipun Al-Qur'an Surat An-Nisaa' ayat 18. *Data* angka 2 (D2) menika minangka *religiusitas* Islam ingkang dipunpitados dening tiyang Jawi babagan tobatipun tiyang *kafir* nalika *sakaratul maut* ingkang boten dipuntampi dening Allah. Kanthi pamanggih bilih tiyang *kafir* ingkang tobatipun telat menika boten dipuntampi dening Allah *ta'ala*, pramila kangge tiyang Islam prayogi tansah ngatos-atos tumrap menapa ingkang badhe dipuntindakaken sampun ngantos nyekutokaken Allah, kajawi saking menika prayogi tansah tobat dhumateng Allah *ta'ala* sasampunipun nidakaken satunggaling perkawis.

b. Astaghfirullah

- (a) Kat. : (D3) **karyenak tyasing sesami**. Cakepan sekaripun: tansah gawe cidra sapadha-padha uga gawe kuciwa marang wong liya
 Asil : gayut kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Israa' ayat 28.

Lan menawa sira (Muhammad) nulak wong kang kudu diwenahi mau jalaran perlu arep golek luwih dhisik kanugrahan kang sira arep arep saka Pangeranira, iku sira mangsulana kanthi pangucap kang becik. (Al-Israa' 28)

Makna Surat Al-Israa' ayat 28 ing nginggil miturut Mujahid saha Ikrimah wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 51) inggih menika ngandharaken dhawuh dhumateng tiyang ingkang linuwih wonten babagan rejeki supados *sodaqoh* utawi paring rejeki dhumateng sedherekipun ingkang kekirangan. Manawi piyambakipun dereng saged paring rejeki ing wekdal menika, pramila Allah paring dhawuh supados ngendika kanthi pangandikan ingkang sae. Supados boten damel kuciwa dhumateng sedherekipun kalawau. Wonten kawontenan ingkang kados makaten, tiyang menika kedah ngupadaya

pados rejeki (*rahmat-ipun*) Allah. Saingga ing tembe tiyang menika saged paring rejeki dhumateng sedherekipun ingkang kekirangan.

Wonten agami Islam sampun dipunandharaken babagan pangandikan ingkang sae. Manawi boten saged ngendikan ingkang sae, langkung becik manawi mendel kemawon. *Rasulullah salallahu ‘alaihiwassalam* wonten ing buku *hadis-hadis muttafaq ‘alaih* anggitanipun Ahmad Mudjab ngendika, “*Barang siapa beriman kepada Allah dan hari akhir, maka hendaklah ia berkata baik atau diam*” (HR Bukhari Muslim No 31) wonten Mahalli (2004: 52). Saperangan ageng dosa dipunsebabaken awit pangandikan. Pramila mendel manawi boten saged micara ingkang sae dados satunggaling sarana supados pangandikan boten nuwuhaken dosa saha damel kuciwaning tiyang sanes.

Pangandikan ingkang sae kanggenipun tiyang Jawi ingkang kathah-kathahipun kagungan raos pangraos ingkang *sensitive* estu-estu wigatos, pramila tiyang Jawi dipunsebut *nggone semu*. Tegesipun pangandikanipun boten *eksplisit* kados ingkang kawetu wonten ing lisanipun, ananging nggadhahi makna sanes ingkang dipunsingitaken. Awit tiyang Jawi menika *nggone semu* pramila piyambakipun manawi badhe ngendikan dipunpenggalih rumiyin, bilih pangandikanipun badhe damel kuciwanipun dhumateng tiyang sanes menapa boten.

Awit tiyang Jawi menika *nggone semu*, pramila piyambakipun gadhah pamikiran ingkang *tanggap ing sasmita*. Tegesipun piyambakipun

saged mangertosi maknanipun pangandikan utawi tumindakipun saking tiyang sanes ingkang boten *eksplisit* menika wau. Kanthi raos *tanggap* kalawu tiyang Jawi saged nemtokaken menapa ingkang kedah dipuntindakaken kanthi trep, jumbuh kalihan menapa ingkang dipunkajengaken dening tiyang ingkang ngendikan.

Ing masarakat Jawi wonten ugi unen-unen *karyenak tyasing sesami*, ingkang tegesipun tansah damel remen dhateng tiyang sanes. Miturut Hadiatmaja (2010: 78) *implikasi*-nipun saged katingal saking *muna* (mendel), *muni* (anggenipun ngendikan), saha *makarti* (anggenipun tumindak). Kanthi pamanggih ingkang kados makaten pramila tiyang Jawi tansah menggalih rumiyin saderengipun ngendika saha tumindak supados boten damel sakit saha kuciwa manahipun tiyang sanes. Perkawis menika saged dipunjumbuhaken kalihan unen-unen *empan papan*, ingkang tegesipun piyambakipun saged mangertos kapan wancinipun kedah mendel, ngendika, nindakaken utawi boten nidakaken satunggaling perkawis.

Wonten malih unen-unen masarakat Jawi ingkang saged nyegah damel kuciwa manahipun tiyang sanes mawi lisanipun, inggih menika kanthi nengenaken raos *andhap asor*. *Andhap asor* tegesipun *merendahkan hati* kangge ngormati dhumateng tiyang sanes. Kanthi raos *andhap asor* menika piyambakipun badhe langkung ngatos-atos anggenipun ngendikan, malah kepara anggenipun ngendikan mesthi ngginakaken waton, boten waton ngendikan.

Saking andharan ing inggil saged kapundhut dudutan bilih ing antawisipun data angka 3 (**D3**) kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Israa' ayat 28 menika wonten gegayutanipun. **D3** menika dados tuladha saking tumindak ingkang nyimpang saking wosipun Surat Al-Israa' ayat 28. Surat Al-Israa' ayat 28 nedahaken dhawuh supados ngendikan saha tumindak ingkang sae dhumateng sedherek-sedherekipun saingga boten damel kuciwa dhumateng sedherekipun menika.

- (b) Kat. : (**D4**) **sangkan paraning dumadi**. Cakepan sekaripun: kanggo sangu urip / ning alam *akherat* / dhuh Gusti Allah
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Hasyr: 18.

Para mukmin, padha bektia ing Allah. Kabeh wae padha nggatekna apa sing wis ditindakake kanggo dina sesuk (akherat). Padha bektia ing Allah, satemene Allah iku waspada marang samubarang kang padha sira lakoni. (Al-Hasyr: 18)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 658), *firman Allah ta'ala* wonten ing Surat Al-Hasyr ayat 18 ing nginggil minangka dhawuh supados tansah ngabekti (*taqwa*) dhumateng Allah *ta'ala*. Bekti wonten ing ngriki tegesipun nindakaken dhawuh saha nilar awisanipun Allah. Salajengipun ugi wonten dhawuh supados *mawas dhiri* tumrap tumindak ingkang sampun katindakaken ing donya saderengipun dipuntimbang amalipun dening Allah ing *akhirat*.

Ayat ing nginggil ugi nedahaken dhawuh supados mirsani menapa ingkang sampun dipunsamptakaken ingkang arupi *amal shaleh* kangge dinten pepanggihan kalihan Allah *ta'ala*. Sajatosipun Allah *subkhanahu wata'ala* mangertos tumrap sedaya tumindak saha kawontenan kawulanipun, boten

wonten ingkang boten dipunsumurupi, inggih awit menika perkawis ingkang ageng menapa dene perkawis ingkang alit.

Tiyang Jawi ingkang ngugemi agami Islam nggadhahi dhasar pamikiran sangkan paraning dumadi. Pamikiran menika ngrembag babagan wiwitanipun tiyang gesang ing ngalam donya saha badhe dhateng pundi tiyang menika sabibaripun seda. Adhedhasar wosipun Al-Qur'an Surat Al-Hasyr ayat 18 ing nginggil, tiyang Islam wonten ing Jawi menika pitados bilih pagesangan ingkang badhe dipuntuju tiyang-tiyang sabibaripun seda inggih menika pagesangan ing ngalam akherat. Kangge nyamaptakaken pagesangan ing ngalam akherat menika pramila tiyang gesang ing ngalam donya prayogi tansah nengenaken perkawis ingkang saged dipunginakaken kangge sangu gesang ing ngalam akherat.

Adhedhasar andharan ing inggil, kapanggihaken dudutan bilih sangunipun gesang kangge alam *akhirat* menika wigatos sanget dipunsamaptakaken ing ngalam donya kanggenipun tiyang Jawi ingkang ngugemi agami Islam. Inggih awit dipunwujudaken kanthi *karyenak tyasing sesami* 'damel rena panggalhipun tiyang sanes' saha bekti dhumateng Allah supados pikantuk Pangapuranipun Allah. *Data* angka 4 (**D4**) ing nginggil nuwuhaken *religiusitas* Islam arupi sipat bekti (*taqwa*) dhumateng Panjenenganipun Allah *ta'ala* minangka sangu kangge gesang ing alam *akhirat*.

- (c) Kat. : (**D5**) **Gusti boten sare**. Cakepan sekaripun: polahe manungsa Sing Kuwasa Pirsu / ora bakal sare mesia mung sedhela
Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Baqarah 255.

Allah ora ana Pangeran Kang sinembah kajaba mung Panjenenganipun piyambak kang Sugeng sarta kang jumeneng Pribadhi. Allah iku ora nate ngantuk lan sare. (Al-Baqarah 255)

Unen-unen *Gusti boten sare* kanggenipun masarakat Jawi menika sampun kawentar. Malah kepara unen-unen menika dipunginakaken kangge irah-irahan satunggalipun sekar Jawi. *Gusti boten sare*, asring ugi dipunginakaken kangge tiyang ingkang saweg nandang *musibah*, tegesipun bilih piyambakipun gadhah pangajab supados Gusti Allah paring margi (*solusi*) tumrap menapa ingkang sampun kadadosan tumrap piyambakipun, amargi piyambakipun pitados bilih *Gusti Allah boten sare*, Gusti Allah mangertos sanget tumrap kawontenan kawulanipun. Inggih awit menika perkawis ingkang ageng menapa dene perkawis ingkang alit.

Unen-unen menika maknanipun bilih Gusti Allah tansah mirsani tumindak para kawulanipun saha sedaya ingkang dumados ing ngalam donya. Boten wonten wekdal ingkang luput saking pamawasipun Allah *subkhanahu wata'ala*. Inggih awit menika perkawis ingkang alit menapa dene perkawis ingkang ageng. Kanthi makaten sedaya tumindak badhe pikantuk ganjaran saking panjenenganipun Allah *ta'ala*. Inggih awit tumindak sae menapa dene tumindak awon.

Tiyang gesang ing ngalam donya menika namung *sadherma nglampahi* (*menjalani dengan ikhlas apa yang telah digariskan Allah*), perkawis menika ingkang nuwuhaken raos *qonaah* (*nrima ing pandum*). Piyambakipun pitados bilih manawi wonten pacoben ingkang boten ngremenaken, Allah sampun paring *solusi* kangge piyambakipun, amargi

Allah mangertos kawulanipun ingkang kersa ngupadaya sasaged-saged saha dipunsarengi raos *sumarah* (*tawakal*) kangge anggayuh kekajenganipun.

Awit *Gusti Allah boten sare* pramila sedaya tumindak ing ngalam donya menika nggadhahi *konsekuensi*-nipun, manawi wonten ing Jawi dipunsebat *ngundhuh wohing pakarti*. Tegesipun tiyang ingkang tumindak sae badhe pikantuk ganjaran kasaenan ugi, wondene tiyang ingkang nindakaken tumindak awon badhe pikantuk ganjaran arupi siksa saking Panjenenganipun Allah *ta'ala* ugi. Sedaya tumindakipun tiyang gesang ing ngalam donya menika boten luput saking pamawasipun Gusti Allah. “*Sing sapa nalika ana donya ngelakoni kabecikan sanajan mung saboboting semut bakal weruh ganjarane. Sing sapa ngelakoni ala, sanajan mung saboboting semut hiya mesthi weruh patrapane.*” (Az-Zilzaal: 7-8).

Al-Qur'an Surat Al-Baqarah ayat 255 ing nginggil ugi asring dipunsebat ayat *qursi*. Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 424) ayat menika ngandharaken bilih sedayanipun minangka kawula-kawulanipun Allah, kalebet wonten panguwaosipun Allah, saha wonten ing sanginggiling dhawhipun Allah. Ayat menika ugi ngandharaken bilih Gusti Allah Maha Tunggal. Gusti Allah minangka *Dzat* ingkang gesang salawasipun, boten badhe seda, saben wekdal tansah mandhegani sedayanipun ingkang wonten ing jagat raya. Sedaya ciptaanipun kagungan *hajat* dhumateng Allah, tegesipun sedayanipun boten badhe mawujud tanpa dhawuh saking Allah *ta'ala*.

Gusti Allah boten nate ngantuk saha sare, tegesipun Panjenenganipun boten nate supe dhumateng titahipun. Panjenenganipun ingkang mandhegani sedaya kadadosan, kalebet tumindakipun para kawulanipun, ugi pirsa dhumateng samubaraang perkawis. Boten wonten perkawis ingkang *gaib* ingkang boten dipunmangertosi dening Panjenenganipun. Ing antawisipun sipat *qayyum*-ipun inggih menika boten nate ngantuk menapa dene sare. Allah boten saged mirsani sedaya kawulanipun ingkang gunggungipun udakawis 7 milyar menika manawi Panjenenganipun Allah *ta'ala* ngraosaken ngantuk saha sare.

Saking andharan ing inggil saged kapundhut dudutan bilih *data* angka 5 (**D5**) menika minangka makna saking Al-Qur'an Surat Al-Baqarah ayat 255. Gegayutan ing antawisipun **D5** kalihan Al-Qur'an Surat Al-Baqarah ayat 255 menika inggih menika kekalihipun sami ngandharaken bilih Allah mangertosi saben tumindak ingkang dipuntindakaken dening tiyang gesang, pramila kedah nebihi perkawis ingkang nuwuhaken dosa. *Gusti ora sare*, pramila prayogi *nyingkiri dalan gawat* (Allah mangertos kadadosan ing jagat menika pramila prayogi nebihi perkawis ingkang dipunawisaken dening Allah). Kajawi saking menika, tiyang gesang prayogi tansah *emut* dhumateng salah satunggalipun sipat Allah inggih menika *bashar* (Maha Pirsa), supados tansah mengalihaken langkung rumiyin menapa ingkang badhe katindakaken.

- (d) Kat. : (**D6**) **ngundhuh wohing pakarti**. Cakepan sekaripun: eling manungsa ana surga neraka
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Baqarah ayat 82 saha 39.

Dene wong kang padha percaya ing Allah sarta padha nglakoni kabecikan wong kang mangkono mau padha pikantuk Suwarga. Anggone ana ing Suwarga bakal padha langgeng. (Al-Baqarah: 82).

Dene wong kang padha kafir lan padha nggorohake ayat Ingsun, iku kabeh padha nduweni neraka. Wong mau anggone ana ing neraka padha langgeng. (Al-Baqarah: 39)

Swargi saha neraka, kekalihipun minangka papan panggenan kangge tiyang-tiyang ingkang nate gesang ing alam donya. Miturut Ibnu Abbas wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 160) swargi menika panggenan kangge para kawulanipun Allah ingkang mituhu dhumateng dhawuhipun Allah saha kathah nindakaken kabecikan. Ganjaran utawi *pahala* menika dipunpikantuk mawi tumindak kesaenan. Ewadene tiyang *kafir*, ingkang boten ngestokaken dhawuhipun Allah badhe kalebetaken wonten ing neraka salawasipun. *Allahu a'lam*.

Swargi ingkang wonten basa Arabipun '*Al-Jannah*' minangka satunggaling papan ing *akhirat* ingkang kebak kabagyan saha kamulyan. Swargi dipuncawisaken dening Allah kangge tiyang ingkang nalika gesang ing alam donya tansah bekti (*taqwa*) dhumateng Allah, kanthi nilar sedaya awisanipun Allah saha sasaged-saged nindakaken dhawuhipun Allah, saha tiyang ingkang estu-estu pitados (*iman*) dhumateng Allah saha Nabi Muhammad saha tumindak kesaenan ingkang dipundhasari raos lila legawa utawi *ikhlas* karana Allah. Tiyang menika badhe tilar ing swargi salami-laminipun.

Neraka, asalipun saking basa Arab '*an-naar*' ingkang tegesipun papan ing *akhirat* ingkang dipunwujudaken kanthi geni ingkang mulad-mulad.

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 117) Allah nyawisaken neraka kangge tiyang ingkang *kafir* (boten pitados dhumateng Allah), kangge tiyang ingkang *ingkar* dhumateng ayat-ayatipun Allah, tiyang ingkang *musyrik* (nyembah kajawi dhumateng Allah), tiyang ingkang kathah tumindak dosa ingkang dereng *tobat*, tiyang ingkang *munafik*, tiyang ingkang boten kersa ngabekti dhumateng Allah saha awrat anggenipun nindakaken dhawuhipun Allah, kepara malah nindakaken perkawis-perkawis ingkang dipunawisaken dening Allah. Piwales kangge tiyang ingkang mlebet ing neraka inggih menika siksa.

Unen-unen masarakat Jawi *ngundhuh wohing pakarti*, kadya nyengkuyung kapitadosan tumrap kawontenan swargi saha neraka wonten ing alam *akhirat*. *Ngundhuh* tegesipun nampi tumrap menapa ingkang sampun dipuntandur, *woh* tegesipun tetuwuhan awit ingkang umum dipuntandur inggih menika tetuwuhan, wondene *pakarti* tegesipun tumindak. Saingga tegesipun *ngundhuh wohing pakarti* ing ngriki inggih menika nampi ganjaran tumrap menapa ingkang sampun katindakaken nalika gesang ing ngalam donya. Tumindak ingkang nedahaken bektinipun dhumateng Allah *ta'ala* sauger damel piyambakipun kalebet wonten ing swargi, wondene tumindak ingkang nedahaken bilih piyambakipun boten ngestokaken dhawuhipun Allah *ta'ala* badhe mbeta piyambakipun kalebet wonten ing neraka.

Saking andharan ing nginggil, *data* angka 6 (**D6**) ing nginggil gayut kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Baqarah ayat 82 saha 39. Kekalihipun ngandharaken ganjaran dhumateng tumindak kesaenan ingkang dipundhasari

kalihan raos *iman* menapa dene tumindak awon minangka tumindakipun tiyang *kafir* badhe dipuntandhu dening piyambakipun, salawasipun boten wonten kendatipun. *Aja dume*, prayogi tansah *eling* lan *waspada*. Tiyang gesang wonten ngalam donya menika namung *mampir ngombe*, sinten kemawon ingkang nindakaken laku becik (*iman* dhumateng Allah) badhe kalebetaken wonten swargi, wondene ingkang nindakaken laku awon (*kafir* marang Allah) badhe kalebetaken wonten neraka. *Allahu a'lam*.

c. Apa Abote

- (a) Kat. : (D7) **sholat**. cakepan sekaripun: apa abote sholat limang wektu
Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-'Ankabut: 45.

Nglakonana sholat, awit sholat iku ngalang-alangi laku hala lan duraka. (Al-'Ankabut: 45)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 734), ayat ing nginggil nedahaken bilih sholat menika nggadhahi kalih *hikmah*, inggih menika saged dados sarana ingkang nyegah dhiri saking tumindak *keji* saha *munkar*. Tumindak *keji* utawi *fahsyah* inggih menika kalebet dosa ageng ingkang *adzab*-ipun boten namung ngenani dhumateng ingkang nindakaken ananging ugi tiyang sanes ing sakiwa keringipun. Tuladhanipun *adzab* arupi *hujan batu* ingkang nandang kaumipun Nabi Luth amargi nindakaken *homoseksual*. Wondene *munkar* tegesipun sedaya tumindak dosa ingkang nebihaken piyambakipun saking Allah *ta'ala*. Tuladhanipun ngunjuk *minol*.

Sholat ingkang dipunkajengaken saged nyegah tumindak ala wonten ing ngriki inggih menika sholat ingkang *khusyu*, tegesipun anggenipun

nindakaken sholat dipunsarengi kalihan raos *рила legawa* saha mangertosi saben waosan ayat ingkang dipunwaos wonten ing salebeting sholat. Sholat ingkang dipuntindakaken kanthi *khusyu* menika saged dipunginakaken kangge *menyeimbangkan* manah, lisan, saha tumindak supados ketiganipun saged dipunginakaken kanthi sae.

Wonten ing *religiusitas* Islam, sholat dipunginakaken minangka *laku* ingkang saged nyegah dhumanteng tumindak awon. Kanthi *laku* ingkang ajeg menika, pramila saged nuwuhaken *kasekten (kecerdasan spiritual)* ingkang minangka tameng dhumateng sedaya tumindak awon. *Laku* ingkang dipunkajengaken wonten ing ngriki inggih menika sholat ingkang dipundhawuhaken Gusti Allah wonten gangsal wekdal ing saben dintenipun.

Nindakaken sholat gangsal wekdal ing saben dintenipun saged dipunibarataken *nandur pari jero*, tegesipun *рила* nindakaken perkawis kabecikan (sholat) ingkang ajeg sinaosa asilipun boten langsung kapanggihaken samenika ugi, ananging piyambakipun pitados bilih asilipun saged dipunpikantuk ing tembe wingkingipun, ingkang dereng dipunmangertosi kapan wancinipun. Kanthi nindakaken sholat ingkang *khusyu* menika saged nebihaken tiyang gesang saking tumindak *keji* saha *munkar*, pramila piyambakipun gadhah *sangu* kangge lumebet wonten ing swarginipun Allah. Amargi tiyang ingkang nebihi tumindak *keji* saha *munkar* piyambakipun *disibukkan* kalihan perkawis-perkawis ingkang sae ingkang dipunridhai dening Allah.

Kanthi makaten saged kapanggihaken gegayutan ing antawisipun *data* angka 7 (D7) kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-'Ankabut ayat 45. Kekalihipun nedahaken bilih sholat gangsal wekdal wajib hukumipun kangge umat Islam ing pundi kemawon. Kalebet umat Islam ing Jawi menika. Sholat minangka tiangipun agami Islam. Kanthi nindakaken sholat, tumindakipun tiyang gesang saged langkung winarah.

- (b) Kat. : (D8) **siyam ramadhan**. Cakepan sekaripun: apa abote pasa wulan romadhan
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Baqarah: 183.

“He wong kang padha mukmin sira kabeh diwajibake pasa, kaya para umat sadurungira. Supaya sira kabeh taqwa marang Allah.”
 (Al-Baqarah: 183)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'i (1999: 286-287) ayat ing inggil nedahaken bilih Allah ndhawuhaken siyam ing wulan ramadhan kangge tiyang ingkang ngugemi agami Islam. Allah ugi sampun ndhawuhaken tiyang-tiyang ing jaman rumiyin supados nindakaken siyam. Pramila umat Muslim samenika kedah nindakaken siyam kanthi temen saha langkung sampurna tinimbang kaum-kaum saderengipun. Kados *firman* Allah wonten ing Al-Qur'an Surat Al-Maaidah ayat 48, *“Jalaran saka iku sira padha balapana ing nindakake kabecikan.”*

Siyam miturut Muhammad Nasib Ar-Rifa'i (1999: 286) inggih menika nahan dhiri pribadi saking nedha, ngunjuk, saha saresmi dipunsarengi kalihan raos *riila* karana Allah. Siyam saged nuntun tiyang Muslim supados gadhah raos *taqwa*, awit siyam njagi pribadhi saking tumindak awon. Paedahipun siyam ramadhan inggih menika nglatih raos sabar anggenipun

nglampahi pagesangan saha nyegah dhiri saking godhanipun setan. Perkawis menika dipunandharaken wonten ing hadits *rasulullah salallahu 'alaihi wassalam* lumantar Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 287) ing ngandhap menika:

“Wahai para pemuda, barangsiapa di antara kamu sudah mampu memikul beban keluarga, maka kawinlah, dan barangsiapa yang belum mampu maka berpuasalah karena itu merupakan benteng baginya.” (HR Bukhari Muslim) wonten Ar-Rifa'I (1999: 287)

Siyam, wonten ing kapitadosanipun tiyang Jawi saged dipunginakaken minangka sarana *ngunjara setan* (nyegah dhiri saking godhanipun setan). Siyam menika dipuntindakaken kanthi *cegar dhahar lawan guling*, tegesipun ngirangi dhahar ngunjuk, tilem, menapa dene pangandikan saha tumindak ingkang boten migunani. Perkawis menika dipuntindakaken supados piyambakipun gadhah *kasekten*. *Kasekten* wonten ing mriki tegesipun *kecerdasan spiritual* kangge ngalang-alangi piyambakipun saking godhanipun setan ingkang nyebabaken piyambakipun nindakaken tumindak awon.

Saking andharan ing inggil, dudutanipun inggih menika bilih salah satunggaling *religiusitas* Islam ingkang dipunwastani siyam wajib Ramadhan wonten ing *data* angka 8 jumbuh kalihan wosipun Surat Al-Baqarah ayat 183. Kekalihipun nedahaken bilih umat Muslim dipundhawuhaken supados nindakaken siyam Ramadhan supados pikantuk *rahmat*-ipun Allah, tebih saking tumindak awon, saha pikantuk *maqam (tingkatan) taqwa* saking Panjenenganipun Allah *subkhanahu wata'ala*.

d. Mampir Ngombe

(a) Kat. : (D9) **mampir ngombe**. Cakepan sekaripun: urip kui mung mampir ngombe

Asil : (J) jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat An-Nazi'at: 46.

Ing dina kiyamat dheweke andeleng kaya-kaya anggone manggon ana ing donya ora liya kajaba mung sasore utawa sakesuk. (An-Nazi'at: 46)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 141) ayat menika nedahaken bilih benjing nalika tiyang-tiyang *dibangkitkan* saking alam kubur lajeng tumuju ing *padhang mahsyar*, piyambakipun ngraosaken bilih pagesangan ing ngalam donya menika namung sekedhap sanget, ngantos dipunibarataken bilih pagesanganipun nalika wonten ngalam donya namung kadya setunggal enjing utawi setunggal sonten.

Allah *ta'ala* ngandharaken bilih pagesangan ing alam *akhirat* inggih menika pagesangan ingkang sajatos, wonten ing pagesangan menika sedayanipun sampun lumampah kanthi adil. Manawi pagesangan ing donya taksih campur ing antawisipun kasaenan saha tumindak awon. Wondene pagesangan ing alam *akhirat* sampun jumbuh miturut menapa ingkang dipuntindakaken nalika wonten ing alam donya. Manawi salaminipun wonten donya sami tumindak kabecikan pramila pagesanganipun ing alam *akhirat* badhe ngremenaken. Kosongwangsulipun manawi pagesangan wonten ing donya kathah tumindak dosa, pramila ing alam *akhirat* badhe nampi siksanipun.

Pagesangan ing alam donya ingkang namung sekedhap ingkang dipunandharaken wonten ing Al-Qur'an Surat Al-'Ankabut ayat 64 menika wonten ing unen-unen Jawi asring dipunsebat *mampir ngombe*. Pramila

perkawis ingkang kedah dipuntengenaken inggih menika babagan pagesangan ing akhirat, ananging ugi boten nglirwakaken pagesangan ing donya. Inggih kanthi ngirangi raos tresna tumrap kadonyan ingkang saged damel rereged ing manah, kadosta sipat remen pamer.

Saking andharan ing inggil saged kapundhut dudutan bilih ing antawisipun *data* 9 (**D9**) kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-'Ankabut ayat 64 wonten gegayutanipun. Unen-unen *mampir ngombe* ingkang wonten ing Jawi menika minangka *religiusitas* Islam saking wosipun Al-Qur'an Surat Al-'Ankabut ayat 64. Kekalihipun nedahaken pagesangan ingkang boten langgeng ing alam donya menika. Pramila rugi manawi kalodhangan ingkang boten dangu menika boten dipunginakaken kanthi sae.

(b) Kat. : (**D10**) **Sedaya ingkang kagungan suksma badhe seda kajawi Allah**. Cakepan sekaripun: yen wis tekan wancine sapa wae bakal dikersakke / ditimbali karo sing Kwasu / ditakoni amalmu ning donya

Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Ali-Imran: 185 saha Al-Qiyamah: 36.

Kabeh badhan (awak) iku mesthi bakal nemahi (ngincipi) pati.
(Ali-Imran: 185)

“Apa manungsa ngira yen bakal ditokake wae” (Al-Qiyamah: 36)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 628) Al-Qur'an Surat Ali Imran ayat 185 ing nginggil nedahaken bilih Allah *ta'ala* paring pawarta bilih sedaya ingkang nggadhahi suksma badhe nemahi kasedan. Namung Panjenenganipun Allah *ta'ala* ingkang gesang kanthi langgeng, wondene *jin* saha para manungsa badhe seda, makaten ugi para *malaikat*. Ayat menika minangka raos bela sungkawa kangge sedaya tiyang, amargi boten wonten setunggal kemawon tiyang ing donya menika ingkang

gesang langgeng ing donya. Manawi wekdalipun sampun telas, sedaya titah ing donya menika badhe wangsul wonten ngarsanipun Allah *ta'ala*.

Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 872) ugi ngandharaken wosipun Al-Qiyamah ayat 36 ing nginggil bilih nalika tiyang gesang ing ngalam donya menika tamtu kemawon badhe dipunparingi dhawuh saha awisan dening Gusti Allah. Manawi sampun seda lajeng wonten ing alam kubur badhe dipungesangaken malih tumuju wonten ing alam *akhirat*. Wondene wonten ing alam *akhirat* badhe dipunkempalaken wonten ngarsanipun Allah *ta'ala* kangge dipunsuwuni pirsababagan tumindakipun nalika wonten ing donya. Pramila gesang ing alam donya prayogi ngatos-atos anggenipun menggalih, ngendikan saha tumindak, amargi sedayanipun badhe dipunsuwuni tanggel jawabipun dening Allah *ta'ala*. *Jalaran satemene pangrungu, pandeleng, lan ati iku kabeh bakal diperiksa kahanane.*" (Al-Isra': 36)

Tiyang gesang ing alam donya menika wonten wekdalipun kapan badhe nemahi seda, manawi wonten ing pamanggihipun tiyang Jawi asring dipunsebat *wis wayahe jalma bali mring ayunan*. Unen-unen *wis wayahe jalma bali mring ayunan* wonten ing ngriki tegesipun nedahaken bilih wancinipun tiyang gesang ing ngalam donya sampun telas lajeng piyambakipun kapundhut wangsul wonten ing ngarsanipun Allah *ta'ala*, lajeng wonten ing *yaumul hisab* (*hari perhitungan amal*) piyambakipun dipunsuwuni tanggel jawab awit tumindakipun nalika ing ngalam donya.

Becik ketitik ala ketara, unen-unen menika saged dipunginakaken minangka sarana kangge nyamaptakaken pitakenan malaikatipun Allah *ta'ala* nalika wonten ing *alam kubur*. Tegesipun *becik ketitik ala ketara* tegesipun inggih menika bilih sedaya tumindak, inggih awit tumindak sae menapa dene tumindak awon tamtu kemawon dipunmangertosi dening Allah, manawi sampun dipunmangertosi lajeng badhe dipunparingi ganjaran dening Allah. Tumindak becik badhe pikantuk ganjaran arupi kabagyan saha kamulyan wondene tumindak awon badhe pikantuk ganjaran ingkang arupi siksa.

Saking andharan ing nginggil saged kapanggihaken dudutan bilih wosipun Al-Qur'an Surat Ali-Imran ayat 185 saha Al-Qiyamah ayat 36 jumbuh kalihan unen-unen *wis teka wayahe jalma bali mring ayunan* kados ingkang kaserat wonten cakepan sekar Bugie ing *data* angka 10 (D10). Kekalihipun nedahaken babagan pemuat dhumateng kasedan, supados tiyang ingkang gesang ing alam donya menika nyamaptakaken samudayanipun kangge gesangipun ing alam *akhirat*.

(c) Kat. : (D11) **bekti dhumateng Allah**. Cakepan sekaripun: tindakna dhawuhe sing Kuwasa

Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat At-Taghaabun: 16.

“Ing sabisa-bisa sira padha bektia ing Allah, padha ngrungokna lan nampanana dhawuhing lan parentahe Allah.” (At-Taghaabun: 16)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 726), Surat At-Taghaabun ayat 16 menika ndhawuhaken tiyang gesang supados ngabekti dhumateng Allah miturut kesagedanipun piyambak. Saperangan ahli *tafsir* ngandharaken bilih Surat At-Taghaabun ayat 16 menika

minangka *naskh* (yang menghapuskan) ayat ingkang wonten ing Surat Ali-Imran ayat 102, ingkang tegesipun: “*He wong mukmin kabeh. Sira padha bektiya ing Allah, klawan sejatining bekti, lan sira aja padha mati, kajaba mati Islam.*” (Ali-Imran ayat 102).

Ibnu Abi Hatim ngandharaken saking Sa'id bin Jubair wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 726) ngengingi *firman* Allah ing nginggil, piyambakipun ngendikakaken bilih sasampunipun Surat Ali Imran ayat 102 menika mandhap, tiyang-tiyang sami *gencar* anggenipun ngibadah nindakaken *amal* kasaenan. Tiyang-tiyang sami nindakaken shalat ngantos sukunipun abuh saha palarapanipun sakit. Pramila Allah *azza wa jalla* medalaken Surat At-Taghaabun ayat 16 minangka *ruksah* (keringanan) kangge tiyang Muslim.

Surat At-Taghaabun ayat 16 menika paring dhawuh dhumateng manungsa supados ngupadaya sasaged-saged supados nindakaken dhawuhipun Allah saha Nabi Muhammad, sampun ngantos mbangkang. Sampun ngantos *lancang* dhumateng Allah *ta'ala* saha Nabi Muhammad *salallahu 'alaihi wassalam*, sampun ngantos nilar perkawis ingkang kedah (wajib) dipuntindakaken, saha sampun pisan-pisan wantun nerjang menapa ingkang kedah dipuntilar. Kedah dipunenget bilih Gusti Allah paring dhawuh sampun dipunjumbuhaken kalihan kabisanipun tiyang gesang. “*Allah ora kersa meksa marang sawijining badan, kajaba mung sak kuwate.*” (Al-Baqarah: 286)

Anggenipun titah nindakaken dhawuhipun Gusti Allah prayoginipun dipunjumbuhaken kalihan kekiyatanipun, saingga piyambakipun boten rumaos

kawratan anggenipun nindakaken dhawuhipun Allah. Manawi babagan awisan, tiyang gesang kedah nilar awisan-awisanipun Allah. Sedaya awisanipun Allah temtu kemawon nuwuhaken *mudharat* utawi bebaya manawi dipunterjang, pramila wonten ing babagan menika tiyang gesang estu-estu kedah nebihi tumindak ingkang awon. Manawi tiyang gesang saged nindakaken dhawuh saha nebihi awisanipun Allah, piyambakipun dipunsebat Muslim ingkang bekti utawi *taqwa* dhumateng Allah.

Implikasi saking ayat ing inggil kanggenipun tiyang Jawi ingkang ngugemi agami Islam inggih menika kanthi *mituhu* dhumateng Allah *ta'ala*. Tegesipun nindakaken perkawis ingkang dipundhawuhaken dening Allah saha nebihi sedaya perkawis-perkawis ingkang nuwuhaken bebaya saha dukanipun Gusti Allah. Anggenipun nindakaken dhawuhipun Gusti Allah prayogi dipunjumbuhaken kalihan kekiyatanipun piyambak, boten kedah ngaya wara awit agami Islam menika gampil saha Allah remen dhumateng perkawis agami ingkang gampil. “*Kepareng Allah supaya gampang anggonira padha nindakake, lan ora gawe rekasa*” (Al-Baqarah: 185)

Saking andharan ing nginggil saged kapanggihaken dudutan bilih ing antawisipun *data* angka 11 kalihan wosipun Surat At-Taghaabun ayat 16 wonten gegayutanipun. Kekalihipun ngandharaken bilih sedaya tumindak tiyang gesang ing ngalam donya menika dipuntingali dening Allah kangge dipuntemtokaken papan gesangipun benjing ing ngalam *akhirat*, pramila kangge tiyang ingkang taksih gesang ing ngalam donya prayogi tansah emut

dhumateng Allah saha tansah *mituhu* nindakakeken dhawuhipun Allah *subkhanahu wata'ala*.

(d) Kat. : (D12) **mikul dhuwur mendhem jero**. Cakepan sekaripun: bektia karo wong tuwa
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Luqman: 14.

*“Ingsun dhawuh marang manungsa: “**Padha ngabektia marang wong tuwa loro**. Awit nalika ana sajeroné wetengane biyunge nandang reribet saya tuwa wetengane awake sangsaya abot. Sawise lahir jabang bayi anggone nusoni nganti lawas. Panyapihe nganti umur rong tahun. He manungsa, sira padha syukura marang Ingsun lan marang wong tuwanira loro. Ing tembe sira bakal bali seba marang ngersaningsun.”* (Luqman: 14)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 790) ayat ing nginggil nedahaken supados tumindak becik kalihan ibu saha bapak. Allah *ta'ala* asring ndhawuhaken supados bekti dhumateng Panjenenganipun Allah *ta'ala* dipunsarengi kalihan tumindak sae dhumateng ibu saha bapak saha tansah enget dhumateng ibu ingkang sampun sisah anggenipun ngandhut saha ngrumat putranipun. Awit wigatosipun tumindak sae dhumateng tiyang sepuh kekalih menika, Allah ndhawuhaken dhumateng para putra supados tumindak ingkang sae dhumateng ibu saha bapak sinaosa tiyang sepuh kekalih menika *musyrik*, ananging manawi tiyang sepuh kekalih ndhawuhaken supados nyekutokaken Allah, ingkang putra kedah nampik kanthi cara ingkang sae.

Birrul Walidaini inggih menika *ihsan* utawi tumindak ingkang sae saha ngabekti dhumateng tiyang sepuh kekalih kanthi nindakaken dhawuhipun ingkang boten nerjang tatacara (*syari'at*) agami Islam. Cara ngabekti dhumateng kekalhipun inggih menika kanthi matur ingkang sae saha boten

damel kuciwa, tansah damel bombong tiyang sepuh, saha paring pambiyantu dhumateng tiyang sepuh kekalih.

Rasulullah salallahu 'alaihiwassalam ngendika wonten ing satunggaling hadits ingkang wonten ing buku *hadis-hadis muttafaq 'alaih* anggitanipun Ahmad Mudjab:

“Seseorang datang kepada Rasulullah salallahu 'alaihiwassalam dan berkata, ‘Wahai Rasulullah, kepada siapakah aku harus berbakti pertama kali?’ Nabi saw menjawab, ‘Ibumu!’ Dan orang tersebut kembali bertanya, ‘Kemudian siapa lagi?’ Nabi saw menjawab, ‘Ibumu!’ Orang tersebut bertanya kembali, ‘Kemudian siapa lagi?’ Beliau menjawab, ‘Ibumu.’ Orang tersebut bertanya kembali, ‘Kemudian siapa lagi?’ Nabi saw menjawab, ‘Kemudian ayahmu’.”(Muttafaq ‘alaih 1502) wonten Mahalli (2004: 547)

Hadits ing inggil nedahaken bilih raos bekti dhumateng ibu, kedah tikel kaping tiga dipuntandingaken kalihan raos tresna dhumateng bapak. Nabi *salallahu 'alaihiwassalam* nyebataken tembung ibu ambal kaping tiga, wondene tembung bapak namung kaping setunggal. Perkawis menika saged dipunmangertosi, amargi ibu ngraosaken awrat anggenipun ngandhut, nglairaken, nyusoni, saha ngrumat putranipun. Tigang perkawis menika namung dipungadhahi dening ibu. Pramila bekti saha kurmat dhumateng ibu langkung dipuntengenaken tinimbang bapak, ananging bapak ugi kedah dipunkurmati, amargi tanpa kekalihipun gesang para putra boten saged karaos sampurna.

Wonten ing Jawi, dhawuh ngabekti dhumateng tiyang sepuh kekalih ugi dipunwulangaken mawi unen-unen *mikul dhuwur mendhem jero*. Unen-unen menika ndhawuhaken dhumateng para putra supados tansah damel

bombongipun tiyang sepuh kekalih, inggih kanthi tumindak ingkang sae ing pundi kemawon papan, saingga boten damel awon namanipun tiyang sepuh. *Anak polah bapa kepradhah*, unen-unen menika ingkang ndhawuhaken dhumateng para putra supados boten tumindak awon, amargi manawi masarakat mangertos bilih piyambakipun tumindak awon, tiyang sepuhipun ugi katingal awon naminipun. Pramila ingkang putra kedah saged njagi naminipun tiyang sepuh kekalih.

Saking andharan ing inggil, saged dipunpundhut dudutan bilih *data* angka 12 (**D12**) menika gayut saha jumbuh kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Luqman ayat 14. Kekalihipun nedahaken bilih *mituhu* dhumateng Gusti Allah kados wonten *religiusitas* Islam ing **D12** dipuntambah kalihan bekti dhumateng tiyang sepuh kekalih saged dados sarana mlebet wonten swargi, satunggaling cara bekti dhumateng tiyang sepuh inggih kanthi *mikul dhuwur mendhem jero*, tegesipun tansah tumindak becik, supados damel bombing manahipun tiyang sepuh.

e. *Musyrik*

- (a) Kat. : (**D13**) **awisan nindakaken syirik**. Cakepan sekaripun: aja padha nyembah marang berhala / wit-witan / watu gedhe / wulan / srengenge / lan sapanunggalane
Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-An'am: 151.

(Muhammad) dhawuha: "Sira kabeh padha mreneya, Ingsun wacakake kitab Qur'an, kang mratelakake samubarang larangane Pangeranira marang sira". Dhawuhe Allah: "Sira aja padha musyrik, mangeran marang liyane Allah. (Al-An'am: 151)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 313) *tafsir* saking ayat ing nginggil inggih menika bilih Allah *ta'ala* paring

firman dhumateng Nabi Muhammad *salallahu 'alaihi wassalam* kangge kaum *musyrik* supados boten nyekutokaken Allah *ta'ala* kalihan samubarang perkawis. Wonten ing shahih Muslim lumantar Muhammad Nasib Ar-Rifa'i (2001: 224) saking Ibnu Mas'ud, *rasulullah* ngendika: “*Barangsiapa meninggal sedang dia tidak menyekutukan sesuatu dengan Allah, maka dia akan masuk surga.*” (HR Muslim)

Musyrik inggih menika tiyang ingkang nindakaken *syirik*. *Syirik* kalebet saageng-agengipun dosa ingkanng dipuntindakaken dening kawula dhumateng Gustinipun ingkang sampun nyiptakaken piyambakipun saha paring pinten-pinten kanugrahan dhumateng piyambakipun. Allah *ta'ala* paring wahyu supados nebihi tumindak *syirik*: “*Sira nyaritakna Lukman nalikane mulang lan mituturi marang anake: 'Anakku kowe aja pisan-pisan mangro tingal anggonmu mangeran ing Allah, awit mangro tingal iku duraka gedhe'.*” (Luqman: 13)

Awit agengipun dosa *syirik*, pramila Allah mandhapkan ayat ingkang tegesipun:

“*Satemene Allah iku ora bakal ngapura menawa Panjenengane nganti disekutokake, nanging Panjenengane ngapura saliyane kang mangkono marang wong-wong kang dadi keparenge kersane. Dene sapa kang nyekutokake marang Allah, iku satemene dheweke iku tumindak dosa kang gedhe.*” (An-Nisaa': 48)

Makaten menggah paukuman ingkang Allah cawisaken kangge tiyang *musyrik*, inggih menika tiyang ingkang nyekutokaken Allah, wondene tumindakipun kasebut *syirik*. Salah satunggaling tuladha *syirik* dhumateng Allah inggih menika nyembah dhumateng berhala, tetuwuhan, sela ageng,

wulan, saha surya. Tiyang ingkang nindakaken *syirik* menika pitados bilih berhala, tetuwuhan, sela ageng, wulan, saha srengenge saged maringi menapa kemawon ingkang dipunkajengaken. Berhala inggih menika samubarang perkawis ingkang dipunsembah, dipunpuja, dipunkurmati, saha dipundamel dening manungsa piyambak, tuladhanipun patung.

Wonten saperangan masarakat Islam ing Jawi ingkang boten pitados dhumateng kadigdayan, kajawi kadigdayanipun Allah *ta'ala*. Tiyang ingkang makaten boten kersa nyenyuwun dhumateng sela, tetuwuhan, gunung, segara, saha sanes-sanesipun. Tiyang ingkang makaten namung nyuwun saha ndedonga dhumateng Allah *ta'ala*. Amargi piyambakipun mangertos bilih sedaya berhala menika minangka pirantos *mati* ingkang *ora obah*. Manawi berhala menika kemawon boten saged ewah saking papanipun (*obah*), kados pundi berhala kalawau saged paring pitulungan tumrap tiyang gesang. Pramila tiyang menika namung nyuwun tulung dhumateng Gusti Allah Ingkang Maha Kuwaos kemawon.

Saking andharan menika, saged kapundhut dudutan bilih gegayutan ing antawisipun *data* angka 13 (**D13**) kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Lukman ayat 13. Kekalihipun nedahaken dhumateng para umat Islam supados nebihi tumindak *syirik* utawi nyekutokaken Allah, Gusti ingkang sampun paring pagesangan dhumateng sedaya titah ing ngalam donya. Awit dosa *syirik* menika ageng sanget. Ing mangka Pangeraan menika namung setunggal inggih menika Gusti Allah Ingkang Maha Tunggal, boten wonten Pangeran kajawi Panjenenganipun.

(b) Kat. : **(D14) Allah minangka satunggaling Gusti ingkang pantes sinembah.** Cakepan sekarpun: nyembaha mung sawiji Gusti Kang Suci Gusti Allah / *laailaaha illallaah* / ora ana Gusti kajaba Allah

Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Ali Imran: 64.

(Muhammad) sira dhawuha: "He wong ahli kitab, sira padha mrenea, ngumpulake kalimah kang 'adil antaraningsun lan antaranira kabeh, yaiku supaya kita kabeh ora manembah kajaba mung marang Allah piyambak. (Ali 'Imran: 64)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 528) ayat ing inggil dipuntujokaken dhumateng *Ahlulkitab* ing kaumipun Yahudi, Nasrani, saha para kawulanipun. Ukara ingkang dipunkajengaken inggih menika ukara ingkang sampurna. Sampurna wonten ing ngriki tegesipun, 'ingkang sami, ingkang adil, saha imbang ing antawisipun umat Muslim, Kristen, saha Yahudi'. Ukara menika dipuntegesi bilih boten wonten samubarang perkawis ingkang pantes dipunsembah kajawi Allah, Allah boten saged dipunsekutokaken kalihan menapa kemawon, inggih awit arupi berhala, patung, geni, saha sanes-sanesipun. Menika perkawis ingkang dipunandharaken kangge sedaya Rasul utusanipun Allah supados dipunwulangaken dhumateng umatipun. "*lan yekti temen Ingsun uga wis ngutus Rasul, Ingsun kersakake memulang marang siji-sijining umat mengkene: 'Sira padha manembaha ing Allah lan padha ngedohana (nyingkirana) pengajaking setan.'*" (An-Nahl: 36).

Tiyang Islam wonten ing Jawi pitados dhumateng *Gusti Allah Inkang Maha Tunggal* saha *Gusti Allah Inkang Maha Suci. Maha Tunggal* tegesipun setunggal-setunggalipun ingkang jumeneng minangka Pangeran kangge sedaya jagat, wondene Maha Suci tegesipun Panjenenganipun Gusti Allah *subkhanahu wata'ala* boten nate tumindak lepat angenipun mandhegani

jagat raya menika. Perkawis menika ingkang dados *aqidah*-ipun tiyang Islam. Tiyang Islam namung manembah dhumateng Gusti Allah, kanthi nindakaken ibadah ingkang dipundhawuhaken. Miturut Endraswara wonten bukunipun Mistik Kejawen, pangibadahan ingkang ajeg dhumateng Panjenenganipun Allah *ta'ala* menika ingkang nuwuhaken *parek*. *Parek* inggih menika perkawis ingkang saged nuwuhaken raos tentrem ing manah.

Saking andharan ing inggil, saged kapundhut dudutan bilih *data* angka 14 ingkang ndhawuhaken titah supados manembah namung dhumateng Gusti Allah gayut kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Ali Imran ayat 64. *Manembah* namung dhumateng Gusti Allah *Inkang Maha Tunggal* ingkang dipuntindakaken dening tiyang Jawi menika minangka *religiusitas* Islam saking wosipun Al-Qur'an Surat Ali Imran ayat 64.

(c) Kat. : **(D15) memayu hayuning bawana.** Cakepan sekar: lan Muhammad utusan Allah
Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Anbiyaa: 107.

(Muhammad) Ingsun ora ngutus marang sira kajaba dadi rahmat marang alam kabeh. (Al-Anbiyaa: 107)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 333) tembung *lil 'alamin* tegesipun *rahmat (kasih sayang)* kangge sedaya alam. Sinten kemawon ingkang ngestokaken dhawuhipun pramila piyambakipun pikantuk katentreman ing donya dumugi *akhirat*. Wondene kangge ingkang boten ngestokaken dhawuhipun Nabi, piyambakipun kalebet tiyang ingkang rugi donya *akhirat*. Ngestokaken dhawuhipun tegesipun nindakaken sunnahipun utawi ingkang dipunsebat hadits.

Nabi Muhammad wonten ing masarakat Jawi dipuntepang kagungan tumindak ingkang jumbuh kalihan unen-unen *berbudi bawa leksana*. Tegesipun Nabi Muhammad minangka pemimpin umat Islam ingkang kagungan kawibawan awit pangandikan saha tumindakipun jumbuh utawi boten congkah, saingga piyambakipun nggadhahi *kharisma* utawi kawibawan. Kangge tiyang ingkang ngestokaken dhawuhipun saged pikantuk kawilujengan, kabagyan, saha kamulyan.

Piyambakipun pikantuk gelar *rahmatan lil 'alamin* utawi *memayu hayuning bawana* menika amargi piyambakipun anggenipun ngendika tansah damel rena penggalhipun tiyang ingkang mirengaken, amargi menapa ingkang dipunngendikakaken minangka wahyu kangge kawilujengan umat ing donya dumugi akhirat. Tumindakipun ugi prasaja, pramila tiyang ingkang mirsani saged sengsem dipundamel awit *akhlak*-ipun.

Saking andharan ing inggil, saged kapundhut dudutan bilih wosipun *data* angka 15 (**D15**) gayut kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Anbiyaa ayat 107. Gegayutanipun wonten ing raos *pracaya* bilih Nabi Muhammad minangka *guru sejati* ingkang dipunutus dening Allah *ta'ala*, pramila tiyang gesang prayogi ngestokaken dhawuhipun saha nuladha tumrap menapa ingkang sampun dipuntindakaken dening *Rasulullah*. Wonten ing agami Islam Nabi Muhammad saw pikantuk gelar *rahmatan lil 'alamin* (rahmat kangge sedaya alam), ingkang wonten ing Jawi dipunsebat *memayu hayuning bawana*.

f. Ngolat Ngolet

- (a) Kat. : **(D16) sinau kawruh agami.** Cakepan sekaripun: ayo padha tindak ngaji
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-'Alaq: 1-4.

(Muhammad) Sira maca kelawan asmaning Pangeranira kang anitahake. Panjenengane anitahake manungsa saka getih kentel. Maca, lan Pangeranira iku ingkang Maha Mulya. Kang meruhake (carane nulis) nganggo kalam. Kang meruhake marang manungsa, barang kang maune durung weruh. (Al-'Alaq 1-5)

Al-Qur'an surat Al-'Alaq ayat 1 dumugi 5 menika minangka ayat kaping setunggal ingkang mandhap dhumateng Nabi Muhammad mawi malaikat Jibril saking Panjenenganipun Allah *ta'ala*. Ayat menika minangka *rahmat* ingkang purwa kangge para kawulanipun. Miturtut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 1010) ayat menika ngemot piweling babagan cikal bakal tiyang gesang kaciptakaken ing donya saking ludira ingkang kenthel (*segumpal darah*). Kajawi saking menika, ing antawisipun sipat ashipun Gusti Allah, inggih menika piyambakipun ngandharaken dhumateng tiyang gesang tumrap menapa ingkang dereng dipunmangertosi. Kanthi makaten Allah sampun mulyakaken piyambakipun (tiyang gesang) mawi ngilmu. Ngilmu menika ingkang ndadosaken tiyang langkung mulya tinandhingaken kalihan *makhluk* Allah sanesipun.

Al-Qur'an Surat Al-'Alaq ayat 1 dumugi 5 nedahaken wigatosipun ngudi kawruh kanthi cara menapa kemawon, salah satunggalipun inggih kanthi maos (*iqra'*), inggih awit kawruh babagan agami menapa dene babagan donya. Kawruh agami kangge kawilujengan ing donya dumugi *akhirat*, wondene kawruh kadonyan kangge sarana anggayuh gegayuhan. Umat Islam

kedah dados umat ingkang wasis wonten ing samubarangipun. Amargi Allah badhe ngangkat derajatipun tiyang ingkang kagungan kawruh, salah satunggal saking titikanipun piyambakipun dipunremeni dening masarakat. Kados ingkang dipunandharaken wonten ing Al-Qur'an surat Al-Mujadalah ayat 11 ingkang tegesipun, *Allah bakal junjung para wong mukmin sarta junjung derajate wong kang padha sinau kaweruh.* (Al-Mujadalah: 11)

Wonten ing Serat Wedhatama anggitanipun Pakubuwono IV Pupuh Pangkur ing cakepan sekar pungkasanipun kaserat reroncening tembung *agama ageing aji*. Tegesipun, agami dados perangan ingkang paling wigatos wonten ing pagesangan tiyang Jawi, inggih menika minangka ageman utawi rasukan ingkang saged njagi piyambakipun saking bebaya. Ageman wonten ing ngriki tegesipun perkawis ingkang njagi badan jasmani saha rokhani saking sedaya jinis sesakit, inggih awit sakit badan menapa dene sakit manah.

Religiusitas dhumateng agami menika ingkang nemtokaken tiyang kasebut mulya menapa asor. Tiyang ingkang ngugemi agaminipun kanthi sae tamtu kemawon piyambakipun nyinau kawruh babagan agami kanthi temen, lajeng piyambakipun mujudaken kawruhipun wonten ing tumindak saben dintenipun minangka pangibadahanipun dhumateng Allah *ta'ala*. Tiyang ingkang makaten menika ingkang ngginakaken agami minangka sarana kangge ngangkat drajat piyambakipun.

Saking andharan ing inggil, dudutanipun inggih menika *data* angka 16 (**D16**) gayut kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-'Alaq ayat 1 dumugi 5.

Kekalihipun nedahaken bilih nindakaken tumindak ingkang sae menika langkung prayogi tinandhingan nindakaken tumindak ingkang boten wonten paedahipun, tuladhanipun tumindak ingkang sae inggih menika ngaji, kanthi ngaji piyambakipun saged pikantuk ngilmu ingkang migunani, kajawi menika drajatipun ugi badhe dipunangkat dening Allah *ta'ala*, amargi wonten ing Al-Qur'an Surat Al-Mujadalah ayat 11 dipunandharaken bilih Allah badhe ngangkat drajatipun tiyang-tiyang ingkang kersa sinau kawruh, inggih kawruh agami menapa dene kawruh kadonyan.

Piwulang agami menika minangka kawruh ingkang estu-estu wigatos, awit agami menika ingkang ndadosaken satunggaling tiyang saged wilujeng ing donya dumugi *akhirat*. Awit wigatosipun agami pramila wonten cakepan sekar Pangkur kaserat reroncening tembung *agama ageing aji*, ingkang tegesipun agama minangka panjagi tumrap tiyang gesang. Piwulang babagan kadonyan ugi wigatos kangge sangunipun gesang ing ngalam donya.

g. Rumangsa Dosa

- (a) Kat. : (D17) **andhap asor**. Cakepan sekaripun: mula aja adigung adiguna
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Luqman: 18.

Lan aja mlengosake pipimu marang manungsa jalaran gumedhe, rupa ngremehake. Lan yen lumaku ana ing bumi aja gemblelengan awit Allah ora remen, kang kaya mangkono.
 (Luqman: 18)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 792), ayat ing nginggil nedahaken bilih Allah ngawisaken tumindak gumedhe saha ngasoraken tiyang sanes. Ingkang dipunwastani gumedhe wonten ing ngriki miturut *Rasulullah* wonten ing hadits *riwayat* Al-Hafizh ath-Thabrani

inggih menika ngasoraken dhumateng perkawis ingkang trep (*kebenaran*) saha ngasoraken dhumateng tiyang sanes. Wondene maknanipun tembung lumaku wonten ayat ing nginggil inggih menika nalika lumampah menapa dene nitih kendaraan. Manawi saweg lumampah lajeng sakiwa tengenipun wonten tiyang ingkang saweg lenggahan, pramila becikipun aruh-aruh, supados boten kalebet tiyang ingkang gumedhe.

Tumindak gumedhe menika minangka satunggaling wujud ngina saha rumaos piyambakipun langkung tinandhingaken tiyang sanes. Nalika wicantenan tuladhanipun, prayogi madhepaken sedaya badan dhumateng tiyang ingkang dipunajak wicantenan. Wicantenan utawi *komunikasi* ingkang *etis* saged nuwuhaken asil ingkang langkung *positip*. Kajawi saking menika ingkang dipuntuladhakaken dening *Rasulullah* nalika wicantenan inggih menika kanthi pasuryan ingkang ngremenaken, gumuyu, saha boten nigas wawan ginemipun tiyang sanes, saha mirengaken kanthi wetah.

Wonten ing unen-unenipun tiyang Jawi, tumindak gumedhe menika asring dipunsebat *adigang adigung adiguna*. Tumindak menika kedah estu-estu dipuntilar, amargi Allah boten remen dhumateng perkawis menika. Piwulang supados nebihi tumindak *adigang adigung adiguna* menika kaserat wonten ing Serat Wulang Reh anggitanipun Pakubuwana IV, wonten ing pupuh gambuh, sekaripun wonten ing ngandhap menika.

(4) ana pocapanipun
 adiguna adigang adigung
 pan adigang kidang adigung pan esthi
 adiguna ula iku
 telu pisan mati sampyuh

(5) si kidang umbagipun
 angandelken kebat lumpatipun
 pan si gajah ngandelken geng ainggil
 ula ngandelken iku
 mandine kalamun nyakot

(6) iku umpamanipun
 aja ngandelken sira iku
 suteng nata iya sapa ingkang wani
 iku ambege wong digung

(7) adiguna puniku
 ngandelaken kapinteranipun
 samubarang kabisan dipundheweki
 sapa pinter kaya ingsun
 tugging prana ora enjoh

(8) ambek adigang iku
 ngandelaken kasuranipun
 para tantang candhala anyenyampahi
 tinemenan ora pecus
 satemah dadi geguyon

Tegesipun sekar gambuh pada 4 ing inggil inggih menika; wonten satunggaling cariyos, babagan *adiguna adigang adigung*, kidang minangka pralambang *adigang* wondene esthi minangka pralambang *adigung*, *adiguna* pralambangipun sawer, tetiganipun mati sampyuh. Kalajengaken tegesipun pada 5 inggih menika; watakipun kidang ingkang gumedhe awit kebatipun anggenipun mlumpat, wondene esthi gumedhe awit badanipun ingkang inggil saha ageng, lajeng sawer ingkang gumedhe awit racun ingkang dipunwedalaken mawi ilatipun, ketiga sipat ing nginggil kasunyatan saged ngasoraken piyambakipun.

Adigung inggih menika gumedhe awit ageng badanipun. Ibaratipun tumindak *adigung* inggih menika esthi ingkang ngandelaken badanipun, ananging sajatosipun piyambakipun kalah kalihan semut manawi semut

menika mlebet ing talinganipun. Pramila badan ingkang ageng menika boten saged dados jaminan bilih piyambakipun linuwih ing samubarangipun, amargi mesthi kemawon wonten perkawis ingkang alit ingkang saged damel piyambakipun lingsem.

Tuladhanipun sipat *adiguna* (gumedhe awit kapinteranipun anggenipun ngendikan) inggih menika tiyang ingkang rumaos piyambakipun paling pinter saha mangertosi sedayanipun, boten wonten tiyag sanes ingkang saged nandhingi kapinteranipun, nalika semanten piyambakipun kasuwun nindakaken satunggaling pakarya, ananging piyambakipun boten saged ngrampungaken menapa dene paring *solusi*, perkawis ingkang kados makaten ingkang saged ngasoraken piyambakipun.

Tuladhanipun sipat *adigang* inggih menika tiyang ingkang gumedhe awit kalincahanipun, ananging satunggaling wekdal piyambakipun boten kasil anggenipun *bermanufer* kangge mameraken kalincahanipun kalawau, amargi piyambakipun gagal pungkasanipun namung dados olok-olokan masarakat. Perkawis ingkang kados makaten tamtu kemawon saged ngasoraken dhumateng piyambakipun.

Saking andharan menika saged kapundhut dudutan bilih wosipun *data* angka 17 menika wonten gegayutanipun kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Luqman ayat 18. Kekalihipun ngandharalen bilih Allah boten remen dhumateng tiyang ingkang nggadhahi sipat gumedhe, amargi sajatosipun tiyang gesang menika ringkih saha kathah damel dosa, pramila prayogi dados tiyang ingkang prasaja. *Aja dumeh* awit sedaya ingkang dados gadhahanipun

ingkang ndadosaken kabagyan, amargi sedaya kabagyan ingkang dipunraosaken boten ical saking *restu* masarakat ing sakiwa keringipun.

- (b) Kat. : **(D18) tulung tinulung.** Cakepan sekaripun: bocah yatim piatu tulungana
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat An-Nisaa': 36

Lan sira padha manembaha Allah, lan aja nyekutokake Allah Kelawan barang liyane. Lan padha gawea becik marang wing tuwa loro, lan para sedulurira, lan para bocah yatim, lan para wong miskin, (An-Nisaa': 36)

Saking Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 648) ayat ing nginggil nedahaken bilih Allah *ta'ala* ndhawuhaken supados tumindak becik kalihan lare yatim. Kenging menapa kedah tumindak becik saha nedahaken sipat santun, amargi lare yatim menika sampun kicalan tiyang sepuhipun ingkang umumipun mandhegani sedaya kabektahan saha paring *nafkah* dhateng piyambakipun. Pramila kalihan lare yatim kedah nedahaken raos tresna saha asih.

Lare yatim inggih menika lare ingkang boten kagungan bapak, saingga anggenipun nyekapi kabektahanipun piyambakipun radi kawratan. Pramila wonten agami Islam ndhawuhaken supados *urip tulung tinulung*, paring pambiyantu dhumateng tiyang sanes, utaminipun lare yatim. Tiyang Jawi ingkang paring pitulungan dipundhasari raos *tepa selira*, tamtu kemawon saged ngraosaken kados pundi awratipun pagesangan lare ingkang dipuntilar bapakipun. Pramila prayogi paring pambiyantu dhumateng lare yatim kasebut, supados saged ngentheng-enthengi gesangipun.

Saking andharan ing nginggil saged kapundhut dudutan bilih *data* 18 (D18) gayut kalihan wosipun Al-Qur'an Surat An-Nisaa' ayat 2. Kekalihipun ndhawuhaken supados gesang *tulung tinulung*, inggih kanthi paring pambiyantu dhumateng lare yatim kanthi sae. Sae wonten ing mriki tegesipun boten tumindak *dzalim* dhumateng piyambakipun. Kangge lare yatim ingkang sampun diwasa, dipundhawuhaken supados dipunpisahaken bandhanipun saking bandha tiyang ingkang dados tiyang sepuh asuhipun.

- (c) Kat. : (D19) **kasampurnan namung kagunganipun Allah**. cakepan sekaripun: ra ana manungsa sing sempurna / ra ana manungsa ora duwe dosa
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat An-Najm: 32.

Hiya iku wong kang padha nyingkiri dosa gedhe lan panggawe ala kajaba dosa cilik kang mung sithik. Satemene Allah iku pangapurane gedhe kang nguningani sira. Panjenengane nguningani sira nalika dadekake saka lemah utawa nalika isih ana wetenge biyungmu dadi bayi. Mulane sira aja semuci-suci. Allah nguningani wong kang bekti. (An-Najm: 32)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 513) ayat ing nginggil ngandharaken bilih tiyang-tiyang ingkang tumindak becik inggih menika tiyang ingkang nebihi dosa-dosa ingkang ageng saha tumindak *keji*. Manawi ing antawisipun wonten ingkang nate tumindak dosa ingkang alit, Allah *ta'ala* badhe paring pangapura dhumateng piyambakipun. Perkawis menika nedahaken bilih sedaya tiyang mesthi nate nindakaken dosa, inggih awit dosa alit menapa dene dosa ingkang ageng. Ananging Allah badhe paring Pangaputen dhumateng tiyang ingkang nebihi dosa-dosa ageng, sinaosa piyambakipun gadhah dosa alit.

Allah *ta'ala* langkung mangertos kawontenan kawulanipun. Nalika kawula dipunciptakaken, piyambakipun gadhah sipat *lemah* saha *loyo* kangge nindakaken dhawuhipun Allah, kathah perkawis ingkang nyengkuyung kangge nindakaken perkawis ingkang dipunawisaken saha boten wonten alangan ingkang kiat ingkang nebihaken piyambakipun saking tumindak dosa. Sipat lemah menika katingal nalika Panjenenganipun nyiptakaken titah saking siti nalika wonten padharan ibunipun. Perkawis menika badhe tansah wonten ing manahipun saben tiyang gesang. Pramila Allah paring *rahmat* dhumateng kawulanipun ingkang tansah pados *ridha*-nipun Allah *ta'ala* kanthi tumindak kesaenan.

Bisa rumangsa, minangka unen-unen ingkang kedah dipungadhahi dening saben tiyang Islam. Tegesipun unen-unen *bisa rumangsa* wonten ing ngriki inggih menika *mawas dhiri* utawi saged mangertosi kawontenan piyambakipun minangka tiyang ingkang ringkih saha boten luput saking dosa. Manawi tiyang sampun kasil nggadhahi raos *bisa rumangsa* piyambakipun badhe langkung mangertosi kekirangan piyambakipun, boten kangge dipungetuni, ananging kangge manggihaken kaluwihanipun lajeng ngginakaken kaluwihan menika kangge nindakaken kesaenan kanthi *maksimal*.

Saking andharan ing nginggil saged kapundhut dudutan bilih *data* angka 19 (**D19**) menika jumbuh kalihan wosipun Al-Qur'an Surat An-Najm ayat 32. Kasunyatanipun tiyang Jawi ugi *bisa rumangsa* kangge mangertosi kawontenan *psikologi*-nipun, bilih tiyang gesang boten luput saking tumindak

dosa, ananging piyambakipun kedah ngupadaya estu-estu kangge nilar awisan-awisanipun Allah saha ngupadaya sasaged-saged supados nindakaken dhawuhipun Allah.

- (d) Kat. : **(D20) tobat.** Cakepan sekaripun: ra ana manungsa sing sampurna / ra ana manungsa ora duwe dosa / mula padha enggal tobata / mumpung durung ditimbali karo sing Kuwasa
Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Furqaan: 71.

“Dene sing sapa tobat, sarta ketara konjem nindakake kabecikan, iku tetep wong kang bali marang ngarsane Allah, bakal pikantuk ganjaran suwarga.” (Al-Furqaan: 71)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 671) ayat ing nginggil nedahaken bilih *rahmat*-ipun Allah menika cekap kangge sedaya kawulanipun. Sinten kemawon ingkang tobat dhumateng Allah *ta'ala* kanthi nyuwun pangapunten saha boten nindakaken perkwis ingkang dipuntobati malih, tamtu kemawon Panjenenganipun Allah *ta'ala* badhe paring pangapunten dhumateng piyambakipun, sinaosa dosanipun kathah.

Saratipun tobat miturut Abdullah bin Nuh (1986: 52-53) inggih menika:

- Nilar dosa kanthi *azam* (tekat) ingkang estu-estu, tegesipun piyambakipun boten badhe ngambali nindakaken tumindak dosa ingkang sampun katindakaken malih.
- Bilih dosa ingkang nate dipuntindakaken menika kedah dipungantos kanthi tumindak ingkang sae.
- Kedah nilar tumindak dosa menika dipundhasari kalihan raos ajrih dhumateng Allah *ta'ala*.

Manawi sampun tobat saha gadhah tekat kangge nilar tumindak awon, lajeng dipunsarengi kanthi tumindak sae amargi tumindak sae saged nggantos tumindak awon. Tegesipun dosa saged dipunicali kanthi amal

kesaenan. Kados *firman* Allah wonten ing Surat Hud ayat 114 ingkang tegesipun: “*Satemenne kebecikan iku bisa nyirnakaken barang kang ala. Kang mangkono iku dadia pepeling marang wong kang padha tanpa pepeling.*”

Tobat menika kedah enggal-enggal dipuntindakaken, menapa malih kangge tiyang ingkang boten pitados dhumateng Gusti Allah, amargi manawi dumugi wekdal *sakaratul maut* tiyang menika dereng tobat, tobatipun boten badhe dipuntampi dening Allah swt. *Rasulullah shallallahu'alaihi wasallam* lumantar Muhammad Nasib Ar-Rifa’I (1999: 671) nate ngendika: “*Sesungguhnya Allah akan menereima tobat seseorang selama ruhnya belum sampai ke tenggorokanya.*” (HR Ahmad, Tirmidzi, saha Ibnu Majah)

Masarakat Islam ing Jawi kagungan unen-unen ingkang jumbuh kalihan dhawuh nindakaken tobat, unen-unenipun inggih menika *sapa salah seleh*, tegesipun sinten kemawon tiyang ingkang nate nindakaken tumindak ingkang lepat, prayogi enggal-enggal mungkasi (*nyelehake*) tumindak menika. Umumipun tiyang Islam nalika tobat piyambakipun ngucapaken *istighfar ‘astaghfirullah hal’adzim’*, ngantos ngraosaken *hening, heneng, henong. Hening, heneng, henong* tegesipun mendel, anteng, saha temtrem. Ukara *istighfar* miturut Musthafa Sa’id Khan (2002: 5) tegesipun inggih menika nyuwun dhumateng Gusti Allah ingkang Maha Mirah saha Asih supados dosa-dosanipun dipunsirnakaken.

Saking andharan ing inggil, dudutanipun inggih menika bilih *data* angka 20 (D20) jumbuh kalihan wosipun Al-Qur’an Surat Al-Furqaan ayat 71.

*Implikasi religiusitas Islam saking ayat menika minangka sarana panglebur dosa inggih menika kanthi dzikir ingkang dipuntindakaken sabibaripun nindakaken sholat saha saged ugi wonten ing wanci menapa kemawon. Tansah tobat saha nyuwun pangapunten paedahipun kangge pados *dalan padhang* saha *nglebur dosa* ingkang kadhang kala boten dipunmangertosi katindakaken dening tiyang gesang.*

h. Salam

- (a) Kat. : (D21) tobat.** Cakepan sekaripun: yen wis rampung sholat tindakna salam-salaman / muga lebur dosa-dosane / marang umat lan marang Gustine
 Asil : jumbuh kalihan hadits ing ngandhap menika.

Sesungguhnya seorang mukmin yang apabila bertemu dengan mukmin lainnya mengucapkan salam dan mengambil tangannya untuk berjabat tangan, maka pasti akan gugur dosa-dosa mereka berdua, sebagaimana gugurnya daun dari pohonnya (Ash-Shahiihah 2/59) muslim.or.id/akhlaq-dan-nasehat/senyum-salaman-dan-salam-html dipunundhuh 9 Juni 2014, pukul 08.49

Salaman kalihan sesami tiyang Islam nalika pepanggihan minangka perkawis ingkang dipuntindakaken dening Nabi Muhammad *salallahu'alaihi wassalam*. Nalika pepanggihan kalian sedherek utawi kancanipun tamtu kemawon kita ngajak salaman saha ngucapaken salam. Kathah kautamanipun manawi tiyang Muslim nindakaken perkawis menika, ing antawisipun inggih menika nuwuhaken raos *guyub* rukun saha saged ngicalaken dosa-dosanipun, manawi salaman dipuntindakaken kanthi manah ingkang *lila legawa*. Perkawis menika ingkang dipunngendikaaken wonten ing *data* 28 bilih salaman saged ngicalaken dosa ing antawisipun tiyang ingkang nindakaken.

Salaman menika boten kedah dipuntindakaken manawi sabibaripun sholat, amargi perkawis menika boten wonten tata caranipun ing agami Islam, ananging salaman sae dipuntindakaken nalika pepanggihan kalihan sedherekipun. Allah badhe paring pangapuranipun dhumateng tiyang ingkang sabibaripun tumindak dosa lajeng piyambakipun tobat saha nindakaken kabecikan, dipunsarengi kalihan raos getun saha tekat supados boten nindakaken dosa malih. Allah ngedalaken *firman* ingkang tegesipun:

Lan maneh sira padha nindakna sholat ana kawiwitan lan wekasane rina (wayah esuk lan sore), lan wengi. Satemene kebecikan iku bisa nyirnakake barang kang ala. Kang mangkono iku dadia pepeling marang wong kang padha tanpa pepeling. (Hud: 114)

Saking Anas ra: *Telah datang seorang lelaki pada Nabi saw dengan mengatakan: Ya Rasulullah, aku telah melakukan dosa kecil, maka laksanakanlah hukum had (hukum Allah) padaku. Diriwayatkan: Dan masuklah waktu sholat ketika itu, maka orang itu lalu bersholat bersama Rasulullah saw. Maka ketika sholat itu telah selesai, lalu orang itu mengatakan: Ya Rasulullah, aku telah melakukan dosa kecil, maka laksanakanlah hukum Allah kepadaku berdasar Kitab Allah (Qur'an). Nabi mengatakan: Apakah kamu telah menghadiri sholat bersama kami? Orang itu menjawab: Ya. Nabi mengatakan: Allah telah mengampuni kamu. (HR Muslim) wonten Hussein (1987: 251)*

Saking andharan ing inggil saged kapundhut dudutan bilih nindakaken sholat sabibaripun tumindak awon saged dipunginakaken minangka sarana *panglebur dosa* dhumateng Allah *subkhanahu wata'ala*, kados ingkang dipunandharaken wonten ing Al-Qur'an surat Hud ayat 114 saha hadits ing nginggil. Wondene kangge *nglebur dosa* ing antawisipun tiyang gesang kalihan sedherekipun, saged kanthi sami-sami nyuwun pangapunten saha nindakaken salaman nalika pepanggihan.

(b) Kat. : **(D22) rukun agawe santosa.** Cakepan sekaripun: ora pareng musuh-musuhan / ora pareng gontok-gontokan / ora pareng fitnah-fitnahan / ora pareng ece-ecean

Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Hujuraat: 10.

Satemeane para mukmin padha dadi sedulur. Mulane padha ngrukunna sedulurmu loro kang padha pasulayan lan bektia Allah supaya oleh asihe. (Al-Hujuraat: 10)

Miturut Ibnu Katsir lumantar Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000:

428) ayat ing nginggil ngandharaken dhawuh supados damel rukun tiyang Islam ingkang saweg nemahi pasulayan kalihan sedherekipun. Menika perkawis ingkang dipundhawuhaken nalika wonten satunggaling pasulayan, amargi sajatosipun tiyang-tiyang mukmin menika sedherek, wondene dhasaripun pasedherekan inggih menika sami wonten ing perkawis *aqidah* (kapitadosan). Ayat menika nedahaken bilih *ukhuwah* (pasedherekan) tiyang Islam kedah kiyat. Pramila manawi wonten sedherekipun ingkang saweg padudon, kedah dipundamel supados rukun malih, amargi umumipun pasedherekan dipunsarengi kalihan raos tresna saha asih.

Wonten ing ayat salajengipun dipunandharaken supados gadhah raos *taqwa* dhumateng Allah *ta'ala* supados pikantuk tresna saha ashipun Gusti Allah. Raos *taqwa* kedah dipundadosaken gegaran minangka nindakaken *ishlah* (damel rukun ing antawisipun tiyang ingkang nandang pasulayan) saha sedaya perkawis. Tegesipun, tiyang ingkang nindakaken *ishlah* kedah jumbuh kalihan paugeran wonten ing Al-Qur'an utawi hadits saha kedah adil, boten tumindak *dzalim* saha *emban cindhe emban siladan (pilih kasih)*. Kanthi makaten piyambakipun sedaya pikantuk *rahmat*-ipun Allah *ta'ala*.

Wonten ing madyaning bebrayan ageng masarakat Jawi, kadhang kala kapanggihaken wonten tiyang sasami agami Islam ingkang padudon, tegesipun saweg boten rukun. Perkawis menika limrah amargi ing antawisipun tiyang gesang gadhah pinten-pinten perkawis ingkang beda, saking kasunyatan menika pramila kadhang kala saged nuwuhaken pasulayan. Ananging tamtu kemawon perkawis pasulayan menika kedah dipuncegah, supados nuwuhaken pagesangan ingkang tentrem. Tiyang Jawi gadhah unen-unen *crah agawe bubrah*, tegesipun tiyang ingkang saweg pasulayan saged dadosaken raos pasedherekanipun ical, saingga sampun boten preduli malih dhumateng sedherekipun.

Kathah-kathahipun masarakat Jawi boten remen dhumateng pasulayan menapa dene padudon, amargi tiyang Jawi menika papanipun tiyang ingkang remen dhumateng katentreman batos, kados unen-unen *rukun agawe santosa*, pramila anggenipun nindakaken satunggaling perkawis piyambakipun tansah ngatos-atos, supados boten damel tiyang sanes kuciwa. Tiyang Jawi ugi kagungan raos *sensitif*, raos menika ingkang ndadosaken tumindakipun tiyang Jawi langkung *lembah manah andhap asor*, ateges boten gumedhe, saingga dipunremeni kalihan sedherekipun.

Saking andharan ing nginggil saged kapundhut dudutan bilih *data* angka 22 menika wonten gegayutanipun kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Hujuraat ayat 10. Kekalihipun nedahaken bilih tiyang Islam kedah nebihi sedaya perkawis *crah* ingkang saged nuwuhaken *bubrah* ing antawisipun

masarakat, supados kacipta pagesangan masarakat ingkang *tata titi tentrem*, amargi sajatosipun tiyang *mukmin* menika sedherek.

- (c) Kat. : **(D23) ing ngarsa sung tuladha.** Cakepan sekaripun: ora pareng musuh-musuhan / ora pareng gontok-gontokan / umat Islam kudune bisa dadi teladan
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Ahzab: 21.

Satemené sira iku duwe panutan becik hiya iku Rasulullah (Muhammad), iku becik tumrap wong kang ngarep-ngarep ganjaraning Allah sarta wedi siksaning dina qiyamat. Apadene wong kang akeh elinge ing Allah. (Al-Ahzab: 21)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 841), ayat ing nginggil ngemutaken dhumateng tiyang Islam, bilih umat Muslim kagungan tuladha ingkang sae saking Nabi Muhammad *salallahu 'alaihi wassalam*. Nabi Muhammad minangka tiyang ingkang paling sae pangandikan saha tumindakipun, piyambakipun ugi kagungan sipat *maksum*, tegesipun boten kagungan dosa. Manawi kagungan gegayuhan supados dados mukmin ingkang sae, prayogi nuladha dhumateng Nabi Muhammad *salallahu 'alaihi wassalam* ingkang saged kapanggihaken saking hadits utawi *tarikh* (sejarah) Nabi Muhammad *salallahu 'alaihi wassalam*.

Manawi tiyang Islam sampun kagungan tuladha tiyang ingkang paling sae inggih menika Nabi Muhammad *salallahu 'alaihi wassalam*, pramila tumindakipun tiyang Islam ugi kedah saged dados tuladha ingkang sae kangge sedaya umat. *Ing ngarsa sung tuladha*, tiyang Islam kedah saged wonten ngajengan dados tuladha ing babagan kesaenan. Supados saged dados tuladha, tamtu kemawon sedaya tumindakipun kedah katata jumbuh kalihan paugeran ingkang lumampah, inggih awit paugeran agami Islam menapa dene

kearifan lokal gadhahanipun tiyang Jawi ingkang saged dipuntingali saking serat-serat. Kanthi makaten tumindakipun saben dinten patut tinuladha dening tiyang sanes.

Saking andharan ing nginggil saged kapanggihaken dudutan bilih *data 23 (D23)* wonten gegayutanipun kalihan Al-Qur'an Surat Al-Ahzab ayat 21. Al-Qur'an Surat Al-Ahzab ayat 21 nedahaken bilih Nabi Muhammad *salallahu 'alaihi wassalam* minangka tiyang ingkang pantes tinuladha awit paling sae tumindakipun, perkawis tumindakipun Nabi menika ugi kedah dipuntuladha dening tiyang Islam ingkang tresna dhumateng panjenenganipun. *Rawe-rawe rantas malang-malang putung*, kados pundi kemawon tiyang Jawi saged dados tuladha ing babagan kesaenan amargi piyambakipun nuladha dhumateng Nabi Muhammad *salallahu 'alaihi wassalam* minangka tiyang ingkang paling sae *akhlak*-ipun.

(d) Kat. : **(D24) ajining awak gumantung ana ing tumindak.** Cakepan sekaripun: sugih mlarat ing ngarsa Allah iku padha wae
Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Hujuraat: 13.

Dene mungguhe Allah sira iku kang aji dhewe, hendi kang banget bektine ing Allah. Satemene Allah iku nguningani samubarang tur wicaksana. (Al-Hujuraat: 13)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 437) ayat ing nginggil nedahaken bilih tiyang ingkang paling sae wonten ngarsanipun Allah *ta'ala* inggih menika tiyang ingkang paling bekti utawi *mituhu* dhumateng Allah *ta'ala* saha dhumateng *Rasulullah salallahu 'alaihi wassalam*. Raos bekti menika dipunwujudaken mawi *amal sholeh* ingkang dipundhasari kalihan raos *iman*, rila legawa (*ikhlas*), saha nuladha

tatacaranipun Nabi Muhammad. Allah *ta'ala* boten ningali kawulanipun saking kathahipun bandha ingkang dipungadhahi menapa dene saking *suku* bangsanipun, ananging saking bektinipun dhumateng Panjenenganipun Allah *ta'ala*. Kanthi makaten, tiyang wonten ing tlatah pundi kemawon gadhah kalodhangan ingkang sami anggenipun pikantuk gelar tiyang ingkang paling sae wonten ngarsanipun Allah *ta'ala*.

Ayat ing nginggil gadhah makna ingkang jumbuh kalihan unen-unen masarakat Jawi inggih menika *ajining dhiri gumantung wonten ing lathi, ajining raga gumantung wonten ing busana, saha ajinipun awak (badan) gumantung wonten ing tumindak*. Unen-unen menika tegesipun bilih tiyang dipunkurmati awit karana pangandikanipun, busananipun, saha tumindakipun. Tigang perkawis menika ingkang ndadosaken tiyang katingal sae menapa dene katingal awon ing masarakat saha ing ngarsanipun Allah *ta'ala*.

Pangandikan ingkang dipunkajengaken saged ndadosaken tiyang dipunurmati inggih menika pangandikan ingkang migunani, tegesipun pangandikanipun tansah damel tiyang ingkang mirengaken ngraosaken remen. Manawi boten saged ngendika ingkang sae pramila prayoginipun kendel, supados boten damel wirang piyambakipun saha kuciwa manahipun tiyang sanes. Tiyang ingkang ngendikan tanpa dipunpenggalih rumiyin badhe ndadosaken piyambakipun boten dipunurmati, awit pangandikanipun boten saged dipunsuwuni tanggeljawabipun.

Busana ingkang dipunkajengaken wonten ing unen-unen *ajinipun raga gumantung wonten ing busana* inggih menika agami, *agama ageming aji*. Manawi agami dipunginakaken minangka busananipun tiyang gesang, pramila piyambakipun badhe njagi busananipun supados boten risak, awit reginipun agami menika boten saged kaetang mawi etangan angka. Tiyang ingkang ngregani dhirinipun mawi nindakaken piwulang agami sasaged-saged badhe njagi supados busananipun boten katingal awon. Busana ingkang arupi agami menika ugi dipunginakaken wonten ing samudayanipun, piyambakipun estu-estu manunggal kalihan agaminipun, utawi saged dipunwastani bilih *religiusitas* agaminipun katingal wonten ing sedaya tumindakipun.

Masarakat Jawi ugi paring raos kurmat dhumateng tiyang sanes boten dipuntingali saking kathahipun bandha ingkang dipungadhahi, ugi sanes saking papan (*suku bangsa*) piyambakipun, ananging saking tumindak ingkang dipundhasari kalihan kawruh agami, menika ingkang ndadosaken tiyang dipunormati dening tiyang sanes saha gadhah pangkat ingkang paling sae wonten ngarsanipun Allah *ta'ala*, kados ingkang dipunandharaken wonten ing Al-Qur'an Surat Al-Hujuraat ayat 13 ing nginggil. Gegayutan ing antawisipun Al-Qur'an Surat Al-Hujuraat ayat 13 kalihan *data* angka 24 bilih sedaya tiyang menika sami, ingkang mbedakaken inggih menika *taqwanipun* dhumateng Allah *ta'ala*.

i. Subkhanallah

- (a) Kat. : (D25) **Sedaya ingkang wonten ing jagat menika kagunganipun Allah.** cakepan sekaripun: lair urip mati kagungane / jodho lan rejeki kagungane

Asil : (J) jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Baqarah: 156.

Yaiku wong-wong kang manawa ketaman bebaya, padha ngucap: “Satemene kabeh iku kagunganing Allah lan kita kabeh bakal padha bali sowan marang Pangerane”. (Al-Baqarah: 156)

Adhedhasar pamanggihipun Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 256), maknanipun tembung “*Satemene kabeh iku kagunganing Allah lan kita kabeh bakal padha bali sowan marang Pangerane*” inggih menika sedaya kadadosan ing pagesangan menika sampun dados kersanipun Allah, Panjenenganipun nindakaken menapa kemawon ingkang dados kersanipun. Tiyang gesang wonten ing alam donya namung *sadherma nglampahi*, tiyang gesang boten gadhah milik dhumateng jiwa saha bandha sekedhik kemawon, kalebet wancinipun lair, wekdal gesang ing alam donya, jodho, rejeki, saha wancinipun seda. Pramila manawi Panjenenganipun Allah *ta'ala* paring pacoben dhumateng kawulanipun, menika minangka kersanipun Gusti Ingkang Maha Wikan dhumateng kagunganipun, boten prayogi dipun-*protes*.

Tembung bebaya wonten ayat ing nginggil tegesipun inggih menika sedaya perkawis ingkang damel manah boten sekeca utawi boten ngraosaken katentreman. Tiyang ingkang sabar (dipunandharaken wonten ayat 155) manawi ketaman bebaya piyambakipun badhe ngucapaken “*innalillahi wainnailaihi raji'uun*”, ingkang tegesipun bilih sedaya menika kagunganipun Allah *ta'ala* saha sedaya titah badhe wangsul wonten ngarsanipun Allah *ta'ala*.

Tiyang gesang dipunwastani sampurna anggenipun ngabdi dhumateng Allah manawi piyambakipun menggalihaken bilih sedaya pacoben

ingkang nandang piyambakipun, asalipun saking Gusti ingkang kagungan jiwaipun, Gusti Allah. Panjenenganipun langkung ageng tresnanipun dhumateng kawulanipun tinandhingaken kalihan tresnanipun kawula dhumateng dhirinipun piyambak. Pramila manawi ketaman bebaya, tumindak ingkang kedah dipuntindakaken inggih menika *lila legawa*, ngucapaken syukur awit sampun dipunparingi perkawis ingkang langkung sae tinimbang kalihan kersanipun piyambak. Kados ingkang dipunandharaken wonten ing Al-Qur'an Surat Al-Baqarah ayat 216.

lan terkadhang barang ingkang sira gethingi iku malah becik tumrap sira. Lan terkadhang barang kang sira senengi siji perkara, malah perkara iku ala tumrap sira kabeh. Allah iku ngudadeni, dene sira padha ora weruh. (Al-Qur'an Surat Al-Baqarah ayat 216)

Kajawi kawula minangka kagunganipun Allah *ta'ala*, piyambakipun ugi badhe wangsul wonten ngarsanipun Allah wonten ing dinten kiamat. Lajeng saben kawula badhe dipunparingi ganjaran jumbuh kalihan tumindakipun nalika wonten donya. Manawi kawula menika sabar namung ngajengaken ganjaran saking Allah, pramila piyambakipun pikantuk ganjaran ingkang wetah saking Allah. Wondene tiyang ingkang tansah nggersula manawi dipunparingi pacoben saking Allah, pramila piyambakipun namung pikantuk *keluhan*, pacoben, saha ical ganjaranipun. Mangertos bilih sedaya titah minangka kagunganipun Allah saha badhe wangsul wonten ngarsanipun, menika minangka sebab utami ingkang saged nuwuhaken raos sabar saha *qonaah (nrima ing pandum)*, manawi wonten ing Jawi pagesangan ing donya menika dipunwastani *sadherma nglampahi* garising Gusti Allah.

Siji pesthi, loro jodho, telu tibaning wahyu, papat kodrat, lima bandha, minangka unen-unen gadhahanipun tiyang Jawi ingkang jumbuh kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Baqarah ayat 216. Bilih sedaya ingkang wonten ing pagesanganipun tiyang ing alam donya menika estu-estu namung kagunganipun Gusti Allah, awit menika *takdir*, jodho, rejeki, utawi wancinipun seda. Pramila gesang ing ngalam donya kedah dipunginakaken sasae-saenipun supados nalika sedayanipun dipunpundhut dening Allah, tiyang menika sampun samapta ing sedayanipun.

Saking andharan ing nginggil saged kapanggihaken dudutan bilih ing antawisipun data *angka 25 (D25)* kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Baqarah ayat 216 menika wonten gegayutanipun. Kekalihipun nedahaken bilih sedaya ingkang dipungadhahi dening tiyang gesang menika kagunganipun Allah *ta'ala*. Tiyang gesang minangka kawulanipun namung saged *sadherma nglampahi pepesthinipun* Gusti Allah. Manawi pagesangan tiyang ing ngalam donya dipundhasari kalihan pangertosan bilih sedayanipun menika kagunganipun Allah, pramila piyambakipun badhe ngraosaken tentrem anggenipun gesang, amargi piyambakipun pitados bilih rejeki sampun dipuncawisaken dening Allah kangge para kawulanipun ingkang kersa ngupadaya.

- (b) Kat. : **(D26) sumarah (tawakal)**. Cakepan sekaripun: ing ngarsane kita pasrah ing ngarsane kita nyembah
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Muzzammil: 9.

Allah iku pangeran jagad sisih wetan lan sisih kulon, ora ana sesembahan kelawan bener kajaba Allah, sira nyumanggakna samubarang prakara marang Allah. (Al-Muzzammil: 9)

Ayat ing nginggil wonten gegayutanipun kalihan *data* angka 26 ing nginggil. Adhedhasar pamanggihipun Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa’I (2000: 843), tiyang Islam kedah pitados dhumateng Gusti Allah ingkang mandhegani sedaya kadadosan ing jagad menika, wiwit saking enjing (wanci medalipun surya saking sisih wetan) dumugi maghrib (wanci wangsulipun surya wonten sisih kilen), prayogi masrahaken sedaya padamelanipun namung dhumateng Allah *ta’ala*. Allah ingkang nyiptakaken sedaya ingkang wonten ing jagat menika, Allah ugi ingkang mandhegani sedayanipun saged lumampah kanthi sae. Wontenipun prastawa siyang saha ratri menika awit kersanipun Allah *subkhanahu wata’ala*.

Kangge mandhegani sedaya ingkang wonten ing jagat raya menika kemawon Allah *ta’ala* saged nindakaken, menapa malih mandhegani urusan kawulanipun ingkang alit. Tamtu kemawon Allah ingkang paling mangertos dhumateng kawontenan kawulanipun, pramila pasrah sumarah marang Panjenenganipun Allah *ta’ala* dados tindak tanduk ingkang trep supados anggenipun nglampahi pagesangan saged tansah ngraosaken katentreman saha manggihaken kawilujengan ing donya dumugi *akhirat*. *Pasrah sumarah* (*tawakal*) saha *manembah* (ngibadah) dhumateng Gusti Allah badhe nuwuhaken perkawis-perkawis ingkang nentremaken manah, amargi kanthi celak (enget) dhumateng Gusti Allah manah saged ngraosaken katentreman. Kados wonten ing *firman*ipun, “*Den elinga, kanthi eling marang Allah iku bisa nentremke lan ngantengake ati*”. (Ar-Ra’d: 28)

Saking andharan ing nginggil, dudutanipun inggih menika bilih wosipun *data* angka 26 (D26) menika jumbuh kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Muzzammil ayat 9. Gegayutan ing antawisipun inggih menika kekalihipun nedahaken supados tiyang gesang ing alam donya menika masrahaken sedaya perkawis (*tawakal*) saha *manembah* namung dhumateng Allah *ta'ala* ingkang akarya jagat. Miturut Endraswara (2011: 6) *manembah* wonten ing ngriki tegesipun boten namung nyembah, ananging ugi ngabekti, setya tuhu, rila, saha pitados kanthi *sepenuh hati*. Kanthi makaten mugi-mugi manahipun saged ngraosaken raos tentrem ingkang tanpa umpami.

- (c) Kat. : (D27) **Allah Maha Mirah saha Welas Asih**. Cakepan sekaripun:
           aja padha bingung yen lagi susah / amung marang Gusti kita pasrah
       Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Ali-'Imran: 139.

Sira aja padha ngrasa apes lan aja padha susah, sira kabeh padha luwih mulya, manawa sira padha mukmin. (Ali-'Imran: 139)

Tiyang ingkang *mukmin* (pitados dhumateng Allah *ta'ala*) menika drajat wonten ngarsanipun Gusti Allah langkung inggil tinimbang tiyang ingkang *kafir*. Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 588) ayat ing nginggil minangka *motivasi* kangge para tiyang *mukmin* ingkang saweg nandang pacoben, saingga piyambakipun ngraosaken sisah. Tiyang ingkang ngakunipun pitados dhumateng Allah *ta'ala*, piyambakipun badhe dipuncobi dening Allah kangge mangertosi kados pundi saha dumugi pundi raos *iman*-ipun dhumateng Allah *ta'ala*. Kados ingkang dipunandharaken wonten ing Al-Qur'an Surat Al-Ankabut ayat 2 dumugi 3 ingkang tegesipun saged dipuntingali wonten ing ngandhap menika.

Apa para manungsa duwe pangira menawa wis ngucap: “ingsun percaya ing Allah lan marang Rasul”, iku banjur ditogake bae, tanpa diparingi coba (dinyatakaken keimanane kang wis diucapke mau)? Para umat ing jaman kuna sadurunge umat Muhammad iki wis padha Ingsun paring coba. Allah banjur wuninga marang wong kang padha temen anggone iman lan wong kang padha goroh anggone iman. (Al-Ankabut: 2-3)

Ngandharaken bilih kula menika *iman* dhumateng Allah *ta’ala* saha Rasul menika minangka perkawis ingkang gampil saha kathah tiyang ingkang saged ngucapaken ukara *syahadat* menika. Ananging manawi dipunsuwuni tanggel jawab saking pangandikanipun, menika ingkang langkung awrat, amargi piyambakipun kedah tumindak jumbuh kalihan tatacara agami Islam.

Allah badhe paring pacoben dhumateng tiyang ingkang ngakunipun *iman*, kangge mangertosi tiyang ingkang estu-estu *iman* utawi boten. Pacoben saking Panjenenganipun Allah *ta’ala*, menika minangka tandha raos tresnanipun Allah dhumateng para kawulanipun. Amargi kawulanipun ingkang saged lulus saking pacoben menika pikantuk ganjaran saha drajat ingkang langkung inggil wonten ngarsanipun Allah. Pacoben menika saged ingkang arupi karemenan saha saged ingkang arupi *musibah*. Kekalihipun saged ndadosaken tiyang langkung inggil drajatipun ing ngarsanipun Allah manawi piyambakipun saged nglampahi pacoben menika kanthi sae. Kosokwangsulipun, paacoben menika saged ndadosaken tiyang asor manawi piyambakipun boten saged nglampahi pacoben menika kanthi sae.

Pagesangan ing alam donya menika saged owah gingsir, manawi tiyang Jawi ngibarataken kados *cakra manggilingan*, tansah mubeng, wonten wancinipun piyambakipun ngraosaken remen saha wonten wancinipun

piyambakipun nandang sisah. Kekalihipun minangka pepesthen kangge sedaya kawulanipun Allah. Pramila nalika sisah boten prelu dipunpenggalih kanthi temen, ananging ingkang wigati kedah *sabar*. Tegesipun kiyat dhumateng sedaya kemawon pacoben saha boten *putus asa*, kiyat *iman*-ipun, saha sugih kawruh. Makaten ugi manawi saweg ngraosaken remen, boten prayogi ngantos kesupen dhumateng Allah ingkang sampun paring kanugrahan, prayoginipun tansah ngucapaken syukur dhumateng Allah.

Saking andharan ing nginggil saged kapundhut dudutan bilih *data* angka 27 menika jumbuh kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Muzzammil ayat 9. Kekalihipun nedahaken bilih pacoben menika minangka perkawis ingkang mesthi kemawon nandang saben tiyang gesang. Kangge ngadhepi pacoben menika dipunbektahaken raos iman saha kawruh babagan agami saha kadonyan ingkang cekap supados saged nglampahi pacoben kanthi sae.

(d) Kat. : **(D28) Allah Maha Tunggal.** cakepan sekaripun: padha nyuwun tulunga amung marang sing Kuwasa / aja marang liyane
Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Fatihah: 5.

*Namung dhumateng Paduka kula manembah, lan **namung dhumateng Paduka kawula nyuwun pitulungan.*** (Al-Fatihah: 5)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 62) tembung *na'budu* wonten ing Surat Al-Fatihah ayat 5 dipunpundhut saking tembung *'ibadah*, ingkang tegesipun *mituhu* ingkang tuwuh amargi pangraos dhumateng Allah Ingkang Maha Agung, minangka Gusti ingkang dipunsembah, amargi raos pitados bilih Allah kagungan panguwaosan ingkang *mutlak* dhumateng piyambakipun dipunsarengi raos tresna saha pangajeng-

ngajeng dhumateng Panjenenganipun. Ing ayat menika wonten dhawuh bilih boten kepareng ngibadah kajawi dhumateng Allah *ta'ala*.

Miturut ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 62) tembung *nasta'in* (nyuwun pitulungan), dipunpundhut saking tembung *isti'anah*, ingkang tegesipun ngajeng-ngajeng pitulungan kangge mungkasi satunggaling padamelan ingkang piyambakipun boten saged ngrampungaken piyambak. Ing ayat menika wonten ayat ingkang nedahaken obat minangka penyakit ingkang gumantung dhumateng kajawi Allah, ugi obat dhumateng penyakit *riya'* (pamer) saha *'ujub* (gumedhe).

Satunggaling kawula boten saged nindakaken ngibadah kanthi sampurna tanpa pambiyantu saking Allah *ta'ala* saha pasrah (*tawakal*) wonten ngasranipun Allah. Ayat ing nginggil nedahaken bilih tiyang gesang menika estu-estu lemah kangge mandhegani dhirinipun piyambak, saingga dipundhawuhaken supados nyuwun pitulunganipun Allah *ta'ala*. Miturut ayat menika ugi bilih ngibadah saha nyuwun pitulunganipun Allah minangka sarana pikatuk kabagyan saha kamulyan, saha tebih saking perkawis ingkang awon. Tumindak dipunwastani ngibadah manawi jumbuh kalihan piwulangipun *Rasulullah* saha *lila legawa* awit karana Allah *ta'ala*.

Saking andharan ing nginggil saged kapundhut dudutan bilih *data* angka 28 menika gayut kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Fatihah ayat 5. Kekalihipun ndhawuhaken tiyang gesang supados tansah *pasrah sumarah* (*tawakal*) dhumateng Panjenenganipun Allah *ta'ala*. *Tawakal* wonten ing mriki tegesipun ngupadaya sasaged-saged miturut kabisan lajeng masrahaken

sedayanipun namung dhumateng Gusti Allah, amargi *manungsa winenang ngupaya, tan wenang murba wasesa*, ingkang tegesipun tiyang gesang namung saged ngupadaya, ananging asilipun dipuntemtokaken dening Allah.

- (e) Kat. : **(D29) Ngibadah dhumateng Allah** . Cakepan sekaripun: padha nyembah lan sujud amung marang sing Kuwasa / aja marang liyane

Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Baqarah: 21.

He para manungsa kabeh, sira padha manembaha marang Pangeranira kang wis nitahake ing sira kabeh lan nitahake wong sadurungira kabeh, mesthi sira kabeh padha kalis saka ing siksa marga bekti ing Allah. (Al-Baqarah: 21)

Adhedhasar *tafsir* Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 91) ayat menika minangka dhawuhipun Allah dhumateng kaum *kafir* saha *munafik* supados ngibadah dhumateng Panjenenganipun Allah *ta'ala* ingkang sampun paring pinten-pinten nikmat, supados sami ajrih saha boten nyimpang saking tatacara agami Islam. Allah *ta'ala* sampun nyiptakaken piyambakipun ingkang saderengipun dereng wonten, Allah ugi ingkang nyiptakaken tiyang-tiyang saderengipun piyambakipun.

Tembung '*marga bekti ing Allah*' tegesipun bilih manawi kawulanipun ngibadah (nyembah sujud) namung dhumateng Allah tegesipun piyambakipun sampun njagi dhirinipun saking siksaniipun Gusti Allah. Sinten kemawon ingkang bekti dhumateng Panjenenganipun Allah *ta'ala* kanthi sae, dipunwastani tiyang ingkang *taqwa*, tiyang-tiyang ingkang *taqwa* (bekti) dhumateng Allah badhe katebihaken saking siksaniipun Allah.

Kanggenipun tiyang Islam bilih Gusti Allah menika namung *sawiji*, tegesipun namung Gusti Allah Maha Tunggal, boten wonten Pangeran

sanesipun ingkang pantes dipunsembah kajawi Allah. Pramila sedaya pangibadahan ingkang dipuntindakaken namung dipuntujokaken kangge Panjenenganipun Gusti Allah saha dipundhasari kalihan raos *iman* dhumateng Allah *subkhanahu wata'ala*.

Saking andharan ing nginggil saged kapundhut dudutan bilih data angka 29 (**D29**) ing nginggil gayut kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Baqarah ayat 21. Gegayutanipun wonten ing babagan dhawuh supados *manembah* saha *ngabekti* (*taqwa*) namung dhumateng Panjenenganipun Allah *ta'ala* ingkang sampun nyiptakaken piyambakipun, supados katebihaken saking siksaniipun Allah *ta'ala*.

j. Subuh

- (a) Kat. : (**D30**) **sholat dipunwiwiti kanthi wudhu**. cakepan sekaripun:
 krungu adan subuh lha kok mapan turu / kudune enggal tindak sholat
 diwiwiti njupuk banyu wudhu
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Al-Maaidah: 6.

Para wong mukmin kabeh. Manawa sira arep padha nglakoni sholat, sira padha masuha rahinira sarta tanganira tumeka ing sikut, lan ngusapa sirahira, apadene masuha sukunira tekan ing kemiri. (Al-Maaidah: 6)

Dhawuh wudhu dipunandharaken wonten ing Al-Qur'an Surat Al-Maaidah ayat 6. Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (1999: 40) ayat ing nginggil nedahaken manawi tiyang menika saweg wonten ing kahanan *berhadas* utawi wungu saking sare, piyambakipun dipundhawuhaken supados nindakaken wudhu saderengipun sholat. Ayat menika nedahaken bilih wudhu menika wajib kangge tiyang ingkang *berhadas*, ananging *sunnah* kangge tiyang ingkang taksih suci. Tatacara

ingkang langkung jangkepiupun saged kapanggihaken ing hadits Nabi Muhammad. Wondene urutanipun wudhu saking *Rasulullah* saged dipuntingali wonten ing Abdullah (Tanpa taun: 8) ing ngandhap menika.

Manawi satunggaling tiyang Muslim badhe wudhu, perkawis ingkang sepisan dipuntindakaken inggih menika niat wonten ing manah lajeng maos waosan *basmalah*, miturut sabda *Rasulullah*: “*Tidak sempurna wudhu’ seseorang yang tidak membaca basmalah.*” (HR Ahmad) wonten ing Zuhaili (2010: 141)

- a. Lajeng dipunsunnahaken nyucekaken kekalih astanipun ambal kaping tiga,
- b. *Berkumur-kumur*,
- c. *Istinsyaq*, inggih menika nglebetaken toya wonten ing grana, lajeng *istinsyar* inggih menika medalaken,
- d. Ngusap pasuryan, saking pangkal tuwuhipun rambut dumugi dagu utawi athi-athi,
- e. Ngusap astanipun dumugi ing sikut,
- f. Ngusap mustaka saha kekalih talingan kaping sepisan,
- g. Ngusap kekalih suku dumugi kemiri.

Awit dhawuh supados nindakaken wudu menika pramila tiyang gesang sampun ngantos gadhah raos *semuci suci*, amargi sajatosipun piyambakipun kathah kalepatanipun, pramila saben dinten tiyang dipundhawuhaken supados nindakaken sholat ingkang dipunwiwiti kanthi nindakaken wudu. Wudu saha sholat wonten ing mriki minangka tumindak ingkang saged ngeningaken manah saha nyucekaken badanipun tiyang ingkang nindakaken.

Saking andharan ing nginggil saged kapundhut dudutan bilih data angka 30 (**D30**) menika gayut kalihan wosipun Al-Qur’an Surat Al-Maaidah ayat 6. Kekalihipun ngandharaken bilih saderengipun sholat ukumipun wajib

wudhu (*sesuci*) kangge tiyang ingkang *berhadas*, ananging *sunnah* kangge tiyang ingkang taksih suci. Wudhu saged damel badhan wonten ing kawontenan suci saha saged njagi piyambakipun saking tumindak dosa, amargi piyambakipun taksih wonten ing kawontenan suci.

(b) Kat. : **(D31) sholat**. cakepan sekaripun: sholat subuh iku perlu / kaya luhur asar maghrib isya' / wajib hukume

Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-'Ankabut: 45.

(Muhammad) sira macaa kang wis didhawuhake marang sira yaiku kitab sarta nglakonana shalat, awit sholat iku ngalang-alangi laku hala lan durhaka. Eling ing Allah iku (luwih gedhe ganjarane) ngungkuli kabecikan liyane. Allah nguningani samubarang kang padha sira lakoni. (Al-'Ankabut: 45)

Adhedhasar tafsir Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 734) ayat ing nginggil nedahaken bilih paedahipun sholat inggih menika saged nyegah dhumateng tumindak *keji* saha *munkar*. Tegesipun sholat saged dados *tameng* utawi sarana *pengendalian diri* ingkang ampuh saking tumindak awon saha nyengkuyung piyambakipun supados nebihi perkawis-perkawis ingkang awon. Manawi sampun nindakaken sholat, piyambakipun badhe ngupadaya sasaged-saged supados sholatipun boten sia-sia, amargi sholat menika minangka tiangipun agami Islam. Tegesipun tiyang ingkang nindakaken sholat kanthi sae, tumindakipun ugi saged dipunwastani sae. Wondene tiyang ingkang sholatipun namung *formalitas*, pramila tumindakipun ugi taksih wonten ingkang belok saking paugeran agami Islam.

Awit wigatosipun sholat pramila *rasulullah salallahu 'alaihi wassalam* ngandharaken wonten satunggaling hadits bilih:

“Barangsiapa menjaganya maka ia akan memiliki cahaya, bukti, dan keselamatan pada hari kiamat nanti. Sedangkan yang tidak menjaganya maka tidak akan memiliki cahaya, bukti, dan keselamatan pada hari itu. Pada hari itu ia akan dikumpulkan bersama Fir’aun, Qarun, Haman, dan Ubay bin Khalaf.” (HR Ahmad 2/169) wonten Syamsuddin (2007: 31)

Tiyang ingkang njagi sholat tegesipun boten nindakaken sholat ing pungkasaning wekdal saha nebihi tumindak awon ingkang saged ngicalaken paedah saha ganjaranipun sholat. Sholat wajib menika kedah ajeg dipuntindakaken gangsal wekdal wonten ing saben dintenipun, perkawis menika minangka *panembahing* kawula dhumateng Gustinipun. Tiyang Islam ing pundi kemawon, kalebet tiyang Islam ing tanah Jawi tansah *manembah* dhumateng Gusti Allah salah satunggalipun kanthi nindakaken sholat wajib gangsal wekdal. Anggenipun nindakaken sholat prayogi kanthi *sabar*, amargi saged nuwuhaken ganjaran ingkang *subur* kangge pagesanganipun ing alam *akhirat*.

Saking andharan ing nginggil, saged kapanggihaken dudutan bilih *data* angka 31 ing nginggil gayut kalihan wosipun Al-Qur’an Surat Al-‘Ankabut ayat 45. Keklaihipun nedahaken wigatosipun nindakaken sholat wajib gangsal wekdal, minangka *implikasi* saking unen-unen *sabar subur*. Tiyang ingkang *sabar* nindakaken sholat kanthi *khusyu’* nalika wonten ing donya, badhe nemahi pagesangan ingkang *subur* kabagyan saha kamulyan wonten ing alam *akhirat*.

- (c) Kat. : **(D32) sholat subuh**. cakepan sekaripun: tangi subuh iku sehat / uga disayangi malaikat / lancar padhang rejekine / jembar lan landhep pikire
Asil : jumbuh kalihan Al-Qur’an Surat Al-Israa’: 78

lan ndedegna shalat fajar. Satemene shalat fajar iku disekseni (dening Malaikat rina lan Malaikat wengi). (Al-Israa': 78)

Miturut Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 84), wosipun ayat ing nginggil inggih menika bilih Allah *ta'ala* paring firman dhumateng *rasulullah* saha ndhawuhaken supados nindakaken shalat wajib gangsal wekdal wonten ing wekdalipun, kalebet ugi shalat subuh. Sholat subuh menika dipunsekseni dening malaikat rina saha malaikat dalu. Kados hadits riwayat Bukhari saha Muslim menika:

“Malaikat siang dan malaikat malam silih berganti menjumpai mereka yang berkumpul dalam shalat subuh dan shalat asar. Para malaikat malam naik. Kemudian Tuhan bertanya, sedang Dia lebih mengetahui terhadapmu, ‘Bagaimana keadaan hamba-hamba-Ku saat kamu tinggalkan?’ mereka menjawab, ‘Kami menemui mereka tengah mengerjakan shalat dan Kami meninggalkan mereka tengah mengerjakan shalat pula.’” (Muttafaq ‘alaihi) wonten Ar-Rifa'I (2000: 86)

Saking Surat Al-Israa' ayat 78 ing nginggil saged dipunmangertsoi bilih wigatosipun wungu nalika subuh lajeng nindakaken shalat subuh. Ingkang kaping pisan, shalat subuh menika saged mbikak rejeki ingkang berkah. Tegesipun, kangge sinten kemawon inngkang wungu ing wekdal subuh lajeng nindakaken shalat subuh piyambakipun kalebet tiyang-tiyang ingkang bekti dhumateng Allah. Allah ugi badhe nggampilaken sedaya urusanipun. Saking perkawis *psikologi*, tiyang ingkang wungu nalika subuh ugi saged ngraosaken manah ingkang langkung semangat, saingga anggenipun nindakaken pakaryan saged langkung sae.

Sholat subuh saged dados ukuran bilih satunggaling tiyang menika bekti dhumateng Panjenenganipun Allah *ta'ala*. Wonten ing satunggaling

hadits riwayat Ahmad *rasulullah salallahu 'alaihi wassalam* ngendika: “*Sesungguhnya sholat yang dirasa paling berat oleh orang-orang munafik adalah sholat isya’ dan sholat fajar (shubuh). Seandainya mereka tahu pahala yang ada pada keduanya niscaya mereka akan mendatangi keduanya walau dengan merangkak.*” (HR Ahmad 2/424) lumantar Syamsuddin (2007: 51)

Sholat subuh boten namung jaminan kangge tiyang ingkang nindakaken badhe tebih saking siksa neraka, ananging ugi minangka ancaman kangge tiyang ingkang nilar sholat subuh. Sholat subuh karaos awrat katindakaken amargi wekdal menika panci wekdal ingkang sekeca kangge tilem, ananging sholat subuh menika kagungan ganjaran ingkang ageng wonten ngarsanipun Allah *ta’ala*. Perkawis sholat subuh menika gayut kalihan unen-unenipun tiyang Jawi *aja lali lara lapa*, tegesipun ngibadah dhumateng Allah menika dipunsarengi kalihan *pengorbanan*, salah satunggalipun inggih kanthi *cegah guling*, tegesipun wungu sinaosa wancinipun sekeca kangge tilem. Ananging Allah sampun nyawisaken ganjaran kangge tiyang ingkang nindakaken sholat subuh.

Saking andharan ing nginggil saged kapanggihaken gegayutan ing antawisipun data angka 39 kalihan wosipun Al-Qur’an Surat Al-Isra’ ayat 78. Kekalihipun nedahaken bilih sholat subuh menika nggadhahi kathah kautaman. Kautaman menika ing antawisipun saged mbikak rejeki, saged nuwuhaken raos semangat, saha saged ganjaranipun ingkang kathah inggih menika katebihaken saking siksa geni neraka. Pramila sampun ngantos nilar sholat subuh menapa dene sholat wajib gangsal wekdal sanesipun.

k. Al-Ikhlash

- (a) Kat. : (D33) ***ri-la ngibadah namung dhumateng Allah ta'ala***. Cakepan sekaripun: *bismillahirrahman nirrahim / qulhuallahu ahad / allahussamad / lam yalid wa lam yulad wa lam yaqullahu kufuwan ahad / al-ikhlas* ana ing kitab suci Al-Qur'an kudu diyakini
 Asil : jumbuh kalihan Al-Qur'an Surat Al-Ikhlash: 1-4.

Awit ingkang asma Allah ingkang Maha Murah tur Maha Asih. Dhawuha, "Allah iku mung siji". Allah iku kang disuwuni barang kabutuhan. Ora peputra lan ora pinutrakake. Lan ora ana sawiji kang madhani. (Al-Ikhlash: 1-4)

Miturut Tafsir Ibnu Katsir wonten ing Muhammad Nasib Ar-Rifa'I (2000: 1074), dipunandharaken mawi hadits saking Tirmidzi bilih Nabi Muhammad nate dipusuwuni pirsa dening kaum *musyrik* babagan *nasab*-ipun Allah, lajeng Allah ngedalaken firmanipun: "*Dhawuha, "Allah iku mung siji". Allah iku kang disuwuni barang kabutuhan. Ora peputra lan ora pinutrakake. Lan ora ana sawiji kang madhani.*" Tirmidzi nambahaken kanthi ngendika bilih Allah boten kagungan putra saha boten pinutrakaken, boten wonten samubarang ingkang dipunlairaken Panjenenganipun saha boten wonten samubarang ingkang pejah kajawi nilar warisan. Wondene Allah boten nate badhe seda saha boten badhe nilar warisan.

Wosipun Al-Ikhlash inggih menika dhawuh dhumateng Nabi Muhammad saha kawulanipun supados pitados bilih boten wonten samubarang perkawis ingkang sami kalihan Panjenenganipun Allah *ta'ala*. Allah minangka papan kangge nyenyuwun saha ndedonga, piyambakipun boten saged sirna. Allah menika boten kagungan putra saha boten pinutrakaken, tegesipun para kawula boten saged nyekutokaken

Panjenenganipun kalihan menapa kemawon. Boten wonten samubarang perkawis ingkang sami kalihan Allah, ing babagan asma, sipat, saha tumindak.

Surat Al-Ikhlash sami kalihan *sepertiga* Al-Qur'an, perkawis menika dipunandharaken wonten ing satunggaling hadits Nabi. Abu Sa'id al-Khudri ngendika bilih Nabi saw ngendika:

“Adakah di antara kalian yang tidak mampu untuk membaca sepertiga Al-Qur'an dalam semalam?” Para sahabatpun merasa keberatan dan berkata: “Siapa yang kuat melaksanakan itu hai Rasulullah?” Rasulullah pun menjawab: “Allahu al-samad (surat al-ikhlas) sama seperti sepertiga Al-Qur'an. (HR. Bukhari) wonten ing Ar-Rifa'I (2000: 1075)

Awit saking kasaenan ingkang kaandhut wonten ing Surat Al-Ikhlash menika pramila perkawis menika kadeah dipuntrapaken wonten ing pagesangan saben dintenipun. Inggih menika kanthi ngibadah dhumateng Allah kanthi *lila legawaning* manah (*ikhlas*). Saking andharan menika pramila *religiusitas* Islam ingkang kaandhut ing *data* angka 33 (**D33**) sami kalihan wosipun Al-Qur'an Surat Al-Ikhlash ayat 1 dumugi 4, kekalihipun nedahaken bilih Allah Maha Tunggal, namung Allah *subkhanahu wata'ala* minangka *dzat* ingkang pantes sinembah.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembagan wonten ing cakepan Sekar Bugie Album Kelayung-layung menika saged kapundhut dudutan bilih karya sastra cakepan sekar Bugie Album Kelayung-layung menika nggadhahi titikan *religiusitas* Islam Jawi. *Religiusitas* Islam Jawi menika gayut kalihan wosipun Al-Qur'an utawi Hadits ingkang minangka dhasaripun piwulang agami Islam. Wondene dhasaripun wujud *religiusitas* Islam Jawi ingkang wonten ing salebeting cakepan sekar Bugie Album Kelayung-layung dipuntingali saking Al-Qur'an utawi Hadits sampun kaserat kados wonten ing ngandhap menika.

1. *Kelayung-layung*

- a. Gusti Allah Ingkang Murbeng Dumadi, gegayutanipun kalihan QS An Nisaa' 78 (*Ana ing ngendi bae sira manggon, sira mesthi bakal kecandhak dening pati, senajan sira padha ana ing sajeroning gedhong-gedhong kang dhuwur*)
- b. Kineban lawang tobat, gegayutanipun kalihan QS An-Nisaa' 18 (*Tobat iku ora tumrap wong kang nglakoni laku ala pirang-pirang, kang nganti tekan wektu mati lagi matur: "Ing sapunika kawula tobat". Lan ora tumrap wong kang mati kafir*)

2. *Astaghfirullah*

- a. Karyenak tyasing sesami, gegayutanipun kalihan QS Al-Israa' 28 (*Lan menawa sira (Muhammad) nulak wong kang kudu diwenahi mau jalaran*)

perlu arep golek luwih dhisik kanugrahan kang sira arep-arep saka Pangeranira, iku sira mangsulana kanthi pangucap kang becik)

- b. Sangkan paraning dumadi, gegayutanipun kalihan QS Al-Hasyr 18 (*Para mukmin, padha bektia ing Allah. Kabeh wae padha nggatekna apa sing wis ditindakake kanggo dina sesuk (akherat). Padha bektia ing Allah, satemene Allah iku waspada marang samubarang kang padha sira lakoni*)
- c. Gusti boten sare, gegayutanipun kalihan QS Al-Baqarah 255 (*Allah ora ana Pangeran Kang sinembah kajaba mung panjenenganipun Piyambak kang Sugeng sarta kang jumeneng Pribadi. Allah iku ora nate ngantuk lan sare*)
- d. Ngundhuh wohing pakarti, gegayutanipun kalihan QS Al-Baqarah 82 saha QS Al-Baqarah 38 (*Dene wong kang padha percaya ing Allah sarta padha nglakoni kabecikan wong kang mangkono mau padha pikantuk Suwarga. Anggone ana ing Suwarga bakal padha langgeng*) saha (*Dene wong kang padha kafir lan padha nggorohake ayat Ingsun, iku kabeh padha nduweni neraka. Wong mau anggone ana ing neraka padha langgeng*)

3. Apa Abote

- a. Sholat, gegayutanipun kalihan QS Al-‘Ankabut 45 (*nglakonana sholat, awit sholat iku ngalang-alangi laku hala lan duraka. Eling ing Allah iku (luwih gedhe ganjarane) ngungkuli kabecikan liyane*)
- b. Siyam ramadhan, gegayutanipun kalihan QS Al-Baqarah 183 (*He wong kang padha mukmin sira kabeh diwajibake pasa, kaya para umat sadurungira. Supaya sira kabeh taqwa marang Allah*)

4. Mampir Ngombe

- a. Mampir ngombe, gegayutanipun kalihan QS An-Nazi’at: 46 (*Ing dina kiyamat dheweke andeleng kaya-kaya anggone manggon ana ing donya ora liya kajaba mung sasore utawa sakesuk.*)

- b. Sedaya ingkang kagungan suksma badhe seda kajawi Allah, gegayutanipun kalihan QS Ali Imran 185 saha QS Al-Qiyamah 36 (*Kabeh badhan (awak) iku mesthi bakal nemahi (ngincipi) pati*) saha (*Apa manungsa ngira yen bakal ditokake wae*)
- c. Bekti (*taqwa*) dhumateng Allah, gegayutanipun kalihan QS At-Taghaabun 16 (*Ing sabisa-bisa sira padha bektia ing Allah, padha ngrungokna lan nampanana dhawuhing lan parentahe Allah*)
- d. Mikul dhuwur mendhem jero, gegayutanipun kalihan QS Luqman 14 (*Ingsun dhawuh marang manungsa: (Padha ngabektia marang wong tuwa loro. Awit nalika ana sajeroning wetengane biyunge nandang reribet saya tuwa wetengane awake sangsaya abot. Sawise lahir jabang bayi anggane nusoni nganti lawas. Panyapihe nganti umur rong tahun. He manungsa, sira padha syukura marang Ingsun lan marang wong tuwanira loro. Ing tembe sira bakal bali seba marang ngersaningsun)*)

5. Musyrik

- a. Awisan nindakaken syirik, gegayutanipun kalihan QS Al-An'am 151 ((*Muhammad*) dhawuha: “Sira kabeh padha mreneya, Ingsun wacakake kitab Qur'an, kang mratelakake samubarang larangane Pangeranira marang sira”. Dhawuhe Allah: “Sira aja padha musyrik, mangeran marang liyane Allah)
- b. Allah minangka satunggaling Gusti ingkang pantes sinembah (*tauhid*), gegayutanipun kalihan QS Ali 'Imran 64 ((*Muhammad*) sira dhawuha: “He wong ahli kitab, sira padha mrene, ngumpulake kalimah kang 'adil antaraningsun lan antaranira kabeh, yaiku supaya kita kabeh ora manembah kajaba mung marang Allah piyambak)

- c. Memayu hayuning bawana, gegayutanipun kalihan QS Al-Anbiyaa 107 ((Muhammad) *Ingsun ora ngutus marang sira kajaba dadi rahmat marang alam kabeh*)

6. Ngolat-ngolet

- a. Sinau kawruh agami, gegayutanipun kalihan QS Al-‘Alaq 1-4 ((Muhammad) *Sira maca kelawan asmaning Pangeranira kang anitahake. Panjenengane anitahake manungsa saka getih kenthel. Maca, lan Pangeranira iku ingkang Maha Mulya. Kang meruhake (carane nulis) nganggo kalam. Kang meruhake marang manungsa, barang kang maune durung weruh*)

7. Rumangsa Dosa

- a. Andhap asor, gegayutanipun kalihan QS Luqman 18 (*Lan aja mlengosake pipimu marang manungsa jalaran gumedhe, rupa ngremehake. Lan yen lumaku ana ing bumi aja gemblelengan awit Allah ora remen, kang kaya mangkono*)
- b. Tulung tinulung, gegayutanipun kalihan QS An-Nisaa 36 (*Lan sira padha manembaha Allah, lan aja nyekutokake Allah Kelawan barang liyane. Lan padha gawea becik marang wing tuwa loro, lan para sedulurira, lan para bocah yatim, lan para wong miskin*)
- c. Kasampurnan namung kagunganipun Allah, gegayutanipun kalihan QS An-Najm 32 (*Hiya iku wong kang padha nyingkiri dosa gedhe lan panggawe ala kajaba dosa cilik kang mung sithik. Satemene Allah iku pangapurane gedhe kang nguningani sira. Panjenengane nguningani sira nalika didadekake saka lemah utawa nalika isih ana wetenge biyungmu dadi bayi. Mulane sira aja semuci-suci. Allah nguningani wong kang bekti*)

- d. Tobat, gegayutanipun kalihan wosipun QS Al-Furqaan 71 (*Dene sing sapa tobat, sarta ketara konjem nindakake kabecikan, iku tetep wong kang bali marang ngarsane Allah, bakal pikantuk ganjaran suwarga*)

8. *Salam*

- a. Tobat, gegayutanipun kalihan *hadits* menika *Sesungguhnya seorang mukmin yang apabila bertemu dengan mukmin lainnya mengucapkan salam dan mengambil tangannya untuk berjabat tangan, maka pasti akan gugur dosa-dosa mereka berdua, sebagaimana gugurnya daun dari pohonnya* (Ash-Shahiihah 2/59) muslim.or.id/akhlaq-dan-nasehat/senyum-salaman-dan-salam-html dipunundhuh 9 Juni 2014 pukul 08.49 saha *Saking Anas ra ngendikakaken: Telah datang seorang lelaki pada Nabi saw dengan mengatakan: Ya Rasulullah, aku telah melakukan dosa kecil, maka laksanakanlah hukum had (hukum Allah) padaku. Diriwayatkan: Dan masuklah waktu sholat ketika itu, maka orang itu lalu bersholat bersama Rasulullah saw. Maka ketika sholat itu telah selesai, lalu orang itu mengatakan: Ya Rasulullah, aku telah melakukan dosa kecil, maka laksanakanlah hokum Allah kepadaku berdasar Kitab Allah (Qur'an). Nabi mengatakan: Apakah kamu telah menghadiri sholat bersama kami? Orang itu menjawab: Ya. Nabi mengatakan: Allah telah mengampuni kamu. (HR Muslim) wonten Hussein (1987: 251)*
- b. Rukun agawe santosa, gegayutanipun kalihan wosipun QS Al-Hujuraat 10 (*Satemene para mukmin padha dadi sedulur. Mulane padha ngrukunna sedulurmu loro kang padha pasulayan lan bektia ing Allah supaya oleh asihe*)
- c. Ing ngarsa sung tuladha, gegayutanipun kalihan QS Al-Ahzab 21 (*Satemene sira iku duwe panutan becik hiya iku Rasulullah (Muhammad), iku becik tumrap wong kang ngarep-ngarep ganjaraning Allah sarta wedi siksaning dina qiyamat. Apadene wong kang akeh elinge ing Allah*)

- d. Ajining awak gumantung ana ing tumindak, gegayutanipun kalihan QS Al-Hujuraat 13 (*Dene mungguhe Allah sira iku kang aji dhewe, hendi kang banget bektine ing Allah. Satemene Allah iku nguningani samubarang tur wicaksana*)

9. Subkhanallah

- a. Sedaya ingkang wonten ing jagat menika kagunganipun Allah, gegayutanipun kalihan wosipun QS Al-Baqarah 156 (*Yaiku wong-wong kang manawa ketaman bebaya, padha ngucap: "Satemene kabeh iku kagunganing Allah lan kita kabeh bakal padha bali sowan marang Pangerane"*)
- b. sumarah (*tawakal*) dhumateng Allah, gegayutanipun kalihan wosipun QS Al-Muzzammil 9 (*Allah iku pangeran jagad sisih wetan lan sisih kulon, ora ana sesembahan kelawan bener kajaba Allah, sira nyumanggakna samubarang prakara marang Allah*)
- c. Bilih Allah Maha Mirah saha Welas Asih, gegayutanipun kalihan wosipun QS Ali-Imran 139 (*Sira aja padha ngrasa apes lan aja padha susah, sira kabeh padha luwih mulya, manawa sira padha mukmin*)
- d. Allah Maha Tunggal, gegayutanipun kalihan QS Al-Fatihah 5 (*Namung dhumateng Paduka kula manembah, lan namung dhumateng Paduka kawula nyuwun pitulungan*)
- e. Ngibadah dhumateng Allah , gegayutanipun kalihan QS Al-Baqarah 21 (*He para manungsa kabeh, sira padha manembaha marang Pangeranira kang wis nitahake ing sira kabeh lan nitahake wong sadurungira kabeh, mesthi sira kabeh padha kalis saka ing siksa marga bekti ing Allah*)

10. Subuh

- a. Sholat dipunwiwiti kanthi wudhu, gegayutanipun kalihan QS Al-Maaidah 6 (*Para wong mukmin kabeh. Manawa sira arep padha nglakoni sholat, sira*

padha masuha rahinira sarta tanganira tumeka ing sikut, lan ngusapa sirahira, apadene masuha sukunira tekan ing kemiri)

- b. Sholat, gegayutanipun kalihan QS Al-‘Ankabut 45 ((*Muhammad*) *sira macaa kang wis didhawuhake marang sira yaiku kitab sarta nglakonana shalat, awit sholat iku ngalang-alangi laku hala lan durhaka Eling ing Allah iku (luwih gedhe ganjarane) ngungkuli kabecikan liyane. Allah nguningani samubarang kang padha sira lakoni*)
- c. Sholat subuh, gegayutanipun kalihan QS Al-Israa’ 78 (*lan ndedegna shalat fajar. Satemene sholat fajar iku disekseni (dening Malaikat rina lan Malaikat wengi)*)

11. Al-Ikhlash

- a. *Rila ngibadah namung dhumateng Allah ta’ala, gegayutanipun kalihan wosipun QS Al-Ikhlash 1-4 (Awit ingkang asma Allah ingkang Maha Murah tur Maha Asih. Dhawuha, “Allah iku mung siji”. Allah iku kang disuwuni barang kabutuhan. Ora peputra lan ora pinutrakake. Lan ora ana sawiji kang madhani)*

B. Implikasi

Panaliten dhumateng wujud *religiusitas* Islam Jawi ingkang wonten ing salebeting cakupan sekar Bugie album Kelayung-layung ingkang jumbuh kalihan wosipun Al-Qur’an saha hadits saged dipunbudidaya supados nuwuhaken pagesangan masarakat ingkang *madani*. *Religiusitas* Islam Jawi ingkang wonten ing salebeting cakupan Sekar Bugie Album Kelayung-layung inggih minangka *nilai-nilai* ingkang *relevan* kalihan pagesangan masarakat ing jaman menika.

Religiusitas kasebat saged dipunwujudaken wonten ing pagesangan saben dintenpun.

C. Pamrayogi

1. Kangge tiyang Jawi ingkang ngugemi agami Islam, prayogi anggenipun gesang jumbuh kalihan tatacara agami Islam.
2. Panaliten dhumateng *religiusitas* Islam Jawi menika saged dipunlajengaken wonten ing panaliten salajengipun kanthi langkung rijit malih utawi saged dipunteliti saking peranan sanesipun kadosta *implikasi* wujud *religiusitas* Islam Jawi ing cakupan sekar Bugie album Kelayung-layung ing masarakat samenika.
3. Kangge para maos, asiling panaliten menika nedahaken bilih *norma-norma* saha pitedah ingkang dipungadhahi dening masarakat Jawi kathah ingkang jumbuh kalihan piwulang agami Islam.
4. Kangge tiyang ingkang padamelanipun nyekaraken tembang (sekar), prayogi nyekaraken sekar-sekar ingkang wosipun babagan piwulang kasaenan.

KAPUSTAKAN

- Abdullah. 1986. *Menuju Mukmin Sejati*. Bogor: Fenomena.
- Abdullah, Syeikh. Tanpa taun. *Shifat Wudhu' Nabi saw*. Solo: At-Tibyan.
- Adnan, Mohammad. 1993. *Tafsir Al-Qur'an Suci (Basa Jawi)*. Bandung: Alma'arif.
- Arifin, 1987. *Menguak Misteri Agama-Agama Besar*. Jakarta: Golden Terayon Press.
- Ar-Rifa'i, Muhammad Nasib. 2000. *Ringkasan Tafsir Ibnu Katsir Jilid 4 Surah Ash-Shaaffaat – an-Naas*. Jakaarta: Gema Insani.
- _____. 2000. *Ringkasan Tafsir Ibnu Katsir Jilid 3 Surah Al-Isra'-Yaasin*. Jakarta: Gema Insani.
- _____. 1999. *Ringkasan Tafsir Ibnu Katsir Jilid 2 Surah Al-Maaidah – An-Nahl*. Jakarta: Gema Insani Press.
- _____. 1999. *Ringkasan Tafsir Ibnu Katsir Jilid 1*. Jakarta: Gema Insani Press.
- Atmosuwito, Subijantoro. 1989. *Perihal Sastra dan Religiusitas dalam Sastra*. Bandung: CV Sinar Baru.
- Bahreisj, Hussein. 1987. *Himpunan Hadits Shahih Muslim*. Surabaya: Al-Ikhlas.
- Budianta, Melani. 1995. *Teori Kesusastraan*. Jakarta: Gramedia.
- Chalil, Moenawar. 1955. *Kembali Kepada Al-Qur'an dan As-Sunnah*. Jakarta: Bulan Bintang.
- Djoyosuroto, Kinayati. 2006. *Analisis Teks Sastra dan Pengajarannya*. Yogyakarta: Pustaka.
- Endraswara, Suwardi. 2013. *Metode Penelitian Sastra Epistemologi, Model, Teori, dan Aplikasi*. Yogyakarta: CAPS (Center for Academic Publishing Service)

- _____. 2011. *Kebatinan Jawa dan Jagad Mistik Kejawen*. Yogyakarta: Lembu Jawa.
- _____. 2006. *Mistik Kejawen (Sinkretisme, Simbolisme, dan Sufisme dalam Budaya Spiritual Jawa)*. Yogyakarta: Narasi.
- _____. 2003. *Metode Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama.
- Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta. 2012. *Panduan Tugas Akhir*. FBS UNY.
- Ghunaim, Hani Saad. 2008. *Hidup Bahagia Mati Masuk Surga*. Solo: Aqwam.
- Herusatoto, Budiono. 1987. *Simbolisme dalam budaya Jawa*. Yogyakarta: Hanindita.
- J.J. RAS. 1985. *Bunga Rampai Sastra Jawa Mutakhir*. Jakarta: Grafiti Pers.
- Khan, Musthafa Sa'id. 2002. *Taubat*. Solo: Al-Qawam.
- Mahalli, Ahmad Mudjab. 2004. *Hadis-hadis Muttafaq 'Alaih Bagian Ibadat*. Jakarta: Kencana.
- _____. 2004. *Hadis-hadis Muttafaq 'Alaih Bagian Munakahat & Mu'amalat*. Jakarta: Kencana.
- Mangunwijaya, Y.B. 1982. *Sastra dan Religiusitas*. Jakarta: Sinar Harapan.
- _____. 1988. *Sastra dan Religiositas*. Yogyakarta: Kanisius.
- Muhammad, Buya H & Alfis Chaniago. 2012. *Indeks Hadits dan Syarah (Tematik dan Alfabetis)*. Jakarta: CV. Alfonso Pratama.
- Nawawi, Imam. 2013. *Terjemahan Riyadhus Shalihin Jilid I*. Yogyakarta: Hikmah Ahlussunnah.
- Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia: J.B. Wolters Uitgevers Maatschappij N.V. Groningen.

Puspowati, Indah. 2012. *Religi Jawa dalam Cerita Seh Jangkung Rubrik Cerita Rakyat Majalah Djaka Lodhang*. Skripsi S1. Yogyakarta: Program Pendidikan Bahasa Jawa FBS UNY.

Sudrajat, Enang dkk. 2007. *Syaamil Al-Qur'an*. Bogor: Sygma.

Supardi Djoko Damono. 2001. *Ikhtisar Pengembangan Sastra Jawa Modern*. Yogyakarta: Kalika Press.

Susantina, Sukatmi. 2009. *Tembang Macapat*. Yogyakarta: Panji Pusaka.

Syamsuddin, Muhammad. 2007. *Dosa-Dosa Besar*. Solo: Pustaka Arafah.

Wiryanto, Sapdo Haris. 2013. *Purwakanthi Saha Parikan Wonten Ing Cakepan Campursari Album "Pendopo Campursari 2 Kabupaten Karanganyar"*. Skripsi S1. Yogyakarta: Program Pendidikan Bahasa Jawa FBS UNY.

Yayasan Majelis Tafsir Al-Qur'an. 2008. *Kumpulan Brosur Ahad Pagi Tahun 2008*. Solo: MTA.

Zuhaili, Wahab. 2010. *Fiqih Iman Syafi'i*. Jakarta: Almahira.

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=47671719070492&id=440482746002723 dipundundhuh nalika tanggal 14 April 2014 wanci jam 10.35.

iwanmuljono.blogspot.com/2011/10/adigang-adigung-adiguna.html dipunundhuh nalika tanggal 17 Maret 2014 wanci jam 07.21.

muslim.or.id/akhlaq-dan-nasehat/senyum-salaman-dan-salam.html dipunundhuh 9 Juni 2014 pukul 08.49.

www.republika.co.id/berita/dunia-islam/hikmah/14/01/13/mzbetu-hari-ini-islam-jadi-agama-terbesar-di-dunia dipunundhuh nalika tanggal 27 Februari 2014 wanci jam 16.47.

LAMPIRAN

Lampiran 1

Cakepan Sekar-Sekaripun Bugie ing Album *Kelayung-layung*

Kelayung-layung (Kreta Jawa)

Panyekar : Bugiakso

Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

ana tangis kelayung-layung
tangise wong kang wedi mati
gedhongana kuncenana
yen wis mati mangsa wurunga

ditumpakke kreta jawa
rodhane rodha manungsa
ditutupi ambyang-ambyang
disirami banyune kembang
dhuh Gusti Allah kula nyuwun pangapura
ning sayange wis ora ana guna

ditumpakke kreta jawa
rodhane rodha manungsa
ditutupi ambyang-ambyang
disirami banyune kembang
dhuh Gusti Allah kula nyuwun pangapura
ning sayange wis ora ana guna

Astaghfirullah

Panyekar : Bugiakso

Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

melas temen wong kuwi
lumakune abot tumapak ing bumi
rumangsa kebak dosa
urip ning donya kaya ra ana guna
tansah gawe cidra sapadha-padha

uga gawe kuciwa marang wong liya
 apa sing Kuwasa paring pangapura
 kanggo sangu urip ning alam akhirat
 dhuh Gusti Allah

urip mung sepisan mula aja padha gawe dedosan
 polahe manungsa Sing Kwasa pirsu
 ora bakal sare masia mung sadhela
 aja gawe dosa ning alam donya
 eling manungsa ana surga neraka
 ana surga neraka

mohon ampun Tuhan Engkau Ya Rabbi
astaghfirullah hal'adzim
 mohon ampun Tuhan Engkau Ya Allah
astaghfirullah hal'adzim
 mohon ampun Tuhan Engkau Ya Rabbi
astaghfirullah hal'adzim
 mohon ampun Tuhan Engkau Ya Allah
 urip mung sepisan mula aja padha gawe dedosan

Apa Abote

Panyekar : Bugiakso
 Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

wektu kanggo kerja ana
 kanggo dolan uga ana
 nanging wektune sholat ngaku ra ana
 ngakune awake kuwat
 ngakune awake sehat
 nanging yen wulan pasa
 ngaku larane kumat

apa abote sholat limang wektu
 yen kuwi wis dadi kwajibanmu
 apa abote pasa wulan ramadhan

yen kuwi wis dhawuhe sing Kwasu

wektu kanggo kerja ana
 kanggo dolan uga ana
 nanging wektune sholat ngaku ra ana
 ngakune awake kuwat
 ngakune awake sehat
 nanging yen wulan pasa
 ngaku larane kumat

apa abote sholat limang wektu
 yen kuwi wis dadi kwajibanmu
 apa abote pasa wulan ramadhan
 yen kuwi wis dhawuhe sing Kwasu

apa abote sholat limang wektu
 yen kuwi wis dadi kwajibanmu
 apa abote pasa wulan ramadhan
 yen kuwi wis dhawuhe sing Kwasu

wektu kanggo kerja ana
 kanggo dolan uga ana
 kudune wektu sholat ya uga ana

Mampir Ngombe

Panyekar : Bugiakso
 Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

urip kuwi mung mampir ngombe
 ora bakal urip salawase
 apa wae sing ana ning donya
 kabeh kuwi bakale sirna

yen wis tekan wancine
 sapa wae bakal dikersakke

ditimbali karo sing Kwasa
ditakoni amalmu ning donya

sing becik bakal mlebu surga
sing ala mlebu neraka
mula kabeh kowe manungsa dha elinga

urip kuwi mung mampir ngombe
ora bakal urip salawase
apa wae sing ana ning donya
kabeh kuwi bakale sirna

yen wis tekan titi wancine
sapa wae bakal dikersakke
ditimbali karo sing Kwasa
ditakoni amalmu ning donya

sing becik bakal mlebu surga
sing ala mlebu neraka
mula kabeh kowe manungsa dha elinga

tindakna dhawuhe Sing Kwasa
bektia karo wong tuwa
iku kabeh bisa dadi srana mlebu surga

urip kuwi mung mampir ngombe
ora bakal urip selawase
apa wae sing ana ning donya
kabeh kuwi bakale sirna

Musyrik

Panyekar : Bugiakso
Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

aja padha nyembah marang berhala
wit-witan watu gedhe wulan srengenge lan sapanunggalane

iku ora becik kasebut musyrik
 nyembaha mung sawiji Gusti Kang Suci Gusti Allah
laailaha ilallah
 ora ana Gusti kajaba Allah
 lan Muhammad utusan Allah

aja padha nyembah marang berhala
 wit-witan watu gedhe wulan srengenge lan sapanunggalane
 iku ora becik kasebut musyrik
 nyembaha mung sawiji Gusti Kang Suci Gusti Allah
laailaha ilallah
 ora ana Gusti kajaba Allah
 lan Muhammad utusan Allah

laailaha ilallah
laailaha ilallah
laailaha ilallah
muhammadur rasulullah

laailaha ilallah
 ora ana Gusti kajaba Allah
 lan Muhammad utusan Allah

laailaha ilallah
laailaha ilallah
laailaha ilallah
muhammadur rasulullah

Ngolat-ngolet

Panyekar : Bugiakso
 Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

thingak-thinguk plonga plongo nglamun wae
 thelak-thelik ora ana kancane
 denger adzan kagak mau pergi sholat

e bulan ramadhan kagak mau puase

buat ape ngolat-ngolet elo tidur aje e...
lebih baik ayo kerje jangan lupa sholatnye

kanggo apa wira-wiri ra ana gunane
luwih becik ayo padha tindak ngaji

denger adzan kagak mau pergi sholat
e bulan ramadha kagak mau pause

buat ape ngolat-ngolet elo tidur aje e...
lebih baik ayo kerje jangan lupa sholatnye
kanggo apa wira-wiri ra ana gunane
luwih becik ayo padha tindak ngaji

Rumangsa Dosa

Panyekar : Bugiakso
Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

rumangsa dosa lumrahe manungsa
mula aja adigung adiguna
bocah yatim piatu tulungana
iku dhawuhe sing Kuwasa

rumangsa dosa lumrahe manungsa
mula aja tumindak sia-sia
tulung tinulung iku utama
mengko Gusti Allah paring tresna

ra ana manungsa sing sampurna
ra ana manungsa ora duwe dosa
mula padha enggal tobata
mumpung durung ditimbali karo sing Kuwasa

rumangsa dosa lumrahe manungsa
mula aja sia-sia
bocah yatim piatu tulungana
iku dhawuhe sing Kuwasa

ra ana manungsa sing sampurna
ra ana manungsa ora duwe dosa
mula padha enggal tobata
mumpung durung ditimbali karo sing Kuwasa

Salam

Panyekar : Bugiakso
Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

salallahu 'ala Muhammad
salallahu 'alaihi wassallim
salallahu 'ala Muhammad
salallahu 'alaihi wassallim

sedulurku yen wis rampung sholat
tindakna salam-salaman
muga lebur dosa-dosane
marang umat lan marang Gustine

ora pareng musuh-musuhan
ora pareng gontok-gontokan
umat Islam kudune bisa dadi teladan
ora pareng fitnah-fitnahan
ora pareng ece-ecean
sugih mlarat ing ngarsa Allah iku padha wae

salallahu 'ala Muhammad
salallahu 'alaihi wassallim
salallahu 'ala Muhammad
salallahu 'alaihi wassallim

sedulurku yen wis rampung sholat
 tindakna salam-salaman
 muga lebur dosa-dosane
 marang umat lan marang gustine

ora pareng musuh-musuhan
 ora pareng gontok-gontokan
 umat Islam kudune bisa dadi teladan
 ora pareng fitnah-fitnahan
 ora pareng ece-ecean
 sugih mlarat ing ngarsa allah iku padha wae

ora pareng musuh-musuhan
 ora pareng gontok-gontokan
 umat Islam kudune bisa dadi teladan
 ora pareng fitnah-fitnahan
 ora pareng ece-ecean
 sugih mlarat ing ngarsa allah iku padha wae

salallahu 'ala Muhammad
salallahu 'alaihi wassallim
salallahu 'ala Muhammad
salallahu 'alaihi wassallim

Subkhanallah

Panyekar : Bugiakso
 Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

lair urip mati kagungane
 jodho lan rejeki kagungane
 ing ngarsane kita pasrah
 ing ngarsane kita nyembah

aja padha bingung yen lagi susah

amung marang Gusti kita pasrah
 nangisa yen kudu nangis
 tetesna ning sajadah

padha nyuwun tulunga
 amung marang sing Kuwasa
 aja marang liyane
 amung marang Gusti Allah

padha nyembah lan sujud
 amung marang sing kuwasa
 aja marang liyane
 amung marang Gusti Allah Maha Suci

lair urip mati kagungane
 jodho lan rejeki kagungane
 ing ngarsane kita pasrah
 ing ngarsane kita nyembah

aja padha bingung yen lagi susah
 amung marang Gusti kita pasrah
 nangisa yen kudu nangis
 tetesna ning sajadah

padha nyuwun tulunga
 amung marang sing Kuwasa
 aja marang liyane
 amung marang Gusti Allah

Subuh

Panyekar : Bugiakso
 Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

mesakake temen wong kuwi
 krungu adzan subuh lha kok mapan turu

kudune enggal tindak sholat
 diwiwiti jupuk banyu wudhu
 sholat subuh iku perlu
 kaya luhur asar maghrib isya' wajib hukume

sholat subuh iku sehat
 uga disayangi malaikat
 lancar padhang rejekine
 jembar lan landhep pikire

asolatu khairumminannaum
 sholat kuwi luwih utama
 tinimbang sira turu

Al-Ikhlās

Panyekar : Bugiakso
 Panata iringan : Donny Chanis Putra kalihan Gotre

bismillahirrahman nirrahim
qulhuallahu ahad
allahussamad
lamyalid walam yulad walam yaqullahu qufuwan ahad

Al-Ikhlās ana ing kitab suci Al-Qur'an kudu diyakini
 diwaca kanthi tulusing ati men bisa nentremke ati

bismillahirrahman nirrahim
qulhuallahu ahad
allahussamad
lamyalid walam yulad walam yaqullahu qufuwan ahad

bismillahirrahman nirrahim
qulhuallahu ahad
allahussamad
lamyalid walam yulad walam yaqullahu qufuwan ahad

Al-Ikhlās ana ing kitab suci Al-Qur'an kudu diyakini
diwaca kanthi tulusing ati men bisa nentremke ati

Al-Ikhlās ana ing kitab suci Al-Qur'an kudu diyakini
diwaca kanthi tulusing ati men bisa nentremke ati

Al-Ikhlās ana ing kitab suci Al-Qur'an kudu diyakini
diwaca kanthi tulusing ati men bisa nentremke ati

Lampiran 2

**Tabel 3. Analisis Dhasaripun Wujud *Religiuitas* Islam ing Cakepan Sekar Bugie
Album Kelayung-layung kalihan Al-Qur'an utawi Hadits.**

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiuitas</i> Islam	Ayat utawi Dalil	Indikator	Kat.
1.	<i>Kreta Jawa</i>	Gusti Allah Ingkang Murbeng Dumadi	<i>Ana ing ngendi bae sira manggon, sira mesthi bakal kecandhak dening pati, senajan sira padha ana ing sajeroning gedhong-gedhong kang dhuwur.</i> (An Nisaa'[4]: 78)	gedhongana kuncenana / yen wis mati mangsa wurunga	D1
		Kineban lawang tobat	<i>Tobat iku ora tumrap wong kang nglakoni laku ala pirang-pirang, kang nganti tekan wektu mati lagi matur: “Ing sapunika kawula tobat”. Lan ora tumrap wong kang mati kafir.</i> (An-Nisaa' [4]: 18)	ditutupi ambyang-ambyang / disirami banyune kembang / dhuh Gusti Allah kula nyuwun pangapura / ning sayange wis ora ana guna	D2
2.	<i>Astaghfirullah</i>	Karyenak tyasing sesami	<i>Lan menawa sira (Muhammad) nulak wong kang kudu diwenahi mau jalaran perlu arep golek luwih dhisik kanugrahan kang sira arep-</i>	tansah gawe cidra sapadha-padha / uga gawe kuciwa marang wong liya	D3

			<i>arep</i>		
--	--	--	-------------	--	--

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	<i>Ayat utawi Dalil</i>	<i>Indikator</i>	Kat.
			<i>saka Pangeranira, iku sira mangsulana kanthi pangucap kang becik. (Al-Israa': 28)</i>		
		<i>sangkan paraning dumadi</i>	<i>Para mukmin, padha bektia ing Allah. Kabeh wae padha nggatekna apa sing wis ditindakake kanggo dina sesuk (akherat). Padha bektia ing Allah, satemene Allah iku waspada marang samubarang kang padha sira lakoni. (Al-Hasyr: 18)</i>	kanggo sangu urip ning alam akherat / dhuh Gusti Allah	D4
		Gusti Allah boten sare	<i>Allah ora ana Pangeran Kang sinembah kajaba mung Panjenenganipun piyambak kang Sugeng sarta kang jumeneng Pribadhi. Allah iku</i>	polahe manungsa Sing Kuwasa Pirsu / ora bakal sare mesia mung sedhela	D5

			<i>ora nate ngantuk lan sare.</i>		
No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	Ayat utawi Dalil	Indikator	Kat.
			(Al-Baqarah 255)		
		ngundhuh wohing pakarti	<p><i>Dene wong kang padha percaya ing Allah sarta padha nglakoni kabecikan wong kang mangkono mau padha pikantuk Suwarga. Anggone ana ing Suwarga bakal padha langgeng. (Al-Baqarah: 82).</i></p> <p><i>Dene wong kang padha kafir lan padha nggorohake ayat Ingsun, iku kabeh padha nduweni neraka. Wong mau anggone ana ing neraka padha langgeng. (Al-Baqarah: 39)</i></p>	eling manungsa ana surga neraka	D6
3.	<i>Apa Abote</i>	Sholat	<i>Nglakonana sholat, awit sholat iku ngalang-alangi laku ala lan duraka. (Al-‘Ankabut: 45)</i>	apa abote sholat limang wektu	D7
		siyam romadhan	<i>“He wong kang padha mukmin sira kabeh diwajibake pasa, kaya para umat sadurungira. Supaya</i>	apa abote pasa wulan romadhan	D8

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	Ayat utawi Dalil	Indikator	Kat.
			<i>sira kabeh taqwa marang Allah.” (Al-Baqarah: 183)</i>		
4.	<i>Mampir Ngombe</i>	Mampir ngombe	<i>Ing dina kiyamat dheweke andeleng kaya-kaya anggone manggon ana ing donya ora liya kajaba mung sasore utawa sakesuk.</i> (An-Nazi’at: 46)	urip kui mung mampir ngombe	D9
		Sedaya ingkang kagungan suksma badhe seda kajawi Allah.	<i>Kabeh badhan</i> (awak) iku <i>mesthi bakal nemahi (ngincipi) pati.</i> (Ali-Imran: 185) “ <i>Apa manungsa ngira yen bakal ditokake wae</i> ” (Al-Qiyamah: 36)	yen wis tekan wancine sapa wae bakal dikersakke / ditimbali karo sing Kwasa / ditakoni amalmu ning donya	D10
		Bekti dhumateng Allah	“ <i>Ing sabisa-bisa sira padha bektia ing Allah, padha ngrungokna lan nampanana dhawuhing lan parentahe Allah.</i> ” (At-Taghaabun: 16)	tindakna dhawuhe sing Kuwasa	D11
		Mikul dhuwur mendhem jero	“ <i>Ingsun dhawuh marang manungsa: “Padha ngabektia marang wong tuwa loro. Awit</i>	bektia karo wong tuwa	D12

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	Ayat utawi Dalil	Indikator	Kat.
			<i>nalika ana sajeronne wetengane biyunge nandang reribet saya tuwa wetengane awake sangsaya abot. Sawise lahir jabang bayi anggone nusoni nganti lawas. Panyapihe nganti umur rong tahun.</i>		
5.	<i>Musyrik</i>	Awisan nindakaken syirik	(Muhammad) dhawuha: “Sira kabeh padha mreneya, Ingsun wacakake kitab <i>Qur'an</i> , kang mratelakake samubarang larangane Pangeranira marang sira”. Dhawuhe Allah: “ Sira aja padha musyrik, mangeran marang liyane Allah. (Al-An’am: 151)	aja padha nyembah marang berhala / wit-witan / watu gedhe / wulan / srengenge / lan sapanunggalane	D13
		Allah minangka satunggaling Gusti ingkang pantes sinembah	(Muhammad) sira dhawuha: “He wong ahli kitab, sira padha mrenea, ngumpulake kalimah kang ‘adil antaraningsun lan	nyembaha mung sawiji Gusti Kang Suci Gusti Allah / laailaaha illallaah / ora ana Gusti kajaba Allah	D14

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	Ayat utawi <i>Dalil</i>	<i>Indikator</i>	Kat.
			<i>antaranira kabeh, yaiku supaya kita kabeh ora manembah kajaba mung marang Allah piyambak. (Ali ‘Imran: 64)</i>		
		memayu hayuning bawana	<i>(Muhammad) Ingsun ora ngutus marang sira kajaba dadi rahmat marang alam kabeh. (Al-Anbiyaa: 107)</i>	lan Muhammad utusan Allah	D15
6.	<i>Ngolat-ngolet</i>	Sinau kawruh agami (<i>ngaji</i>)	<i>(Muhammad) Sira maca kelawan asmaning Pangeranira kang anitahake. Panjenengane anitahake manungsa saka getih kentel. Maca, lan Pangeranira iku ingkang Maha Mulya. Kang meruhake (carane nulis) nganggo kalam. Kang meruhake marang manungsa, barang kang maune durung weruh. (Al-‘Alaq 1-5)</i>	ayo padha tindak ngaji	D16

No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	Ayat utawi Dalil	Indikator	Kat.
7.	Rumangsa Dosa	andhap asor	<i>Lan aja mlengosake pipimu marang manungsa jalaran gumedhe, rupa ngremehake. Lan yen lumaku ana ing bumi aja gemblelengan awit Allah ora remen, kang kaya mangkono. (Luqman: 18)</i>	mula aja adigung adiguna	D17
		tulung tinulung	<i>Lan sira padha manembaha Allah, lan aja nyekutokake Allah Kelawan barang liyane. Lan padha gawea becik marang wing tuwa loro, lan para sedulurira, lan para bocah yatim, lan para wong miskin, (An-Nisaa': 36)</i>	bocah yatim piatu tulungana	D18
		Kasampurnan namung kagunganipun Allah	<i>Hiya iku wong kang padha nyingkiri dosa gedhe lan panggawe ala kajaba dosa cilik kang mung sithik. Satemene Allah iku pangapurane gedhe kang nguningani sira.</i>	ra ana manungsa sing sempurna / ra ana manungsa ora duwe dosa	D19

			<i>Panjenengane</i>		
No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	<i>Ayat utawi Dalil</i>	<i>Indikator</i>	Kat.
			<i>nguningani sira nalika dadekake saka lemah utawa nalika isih ana wetenge biyungmu dadi bayi. Mulane sira aja semuci-suci. Allah nguningani wong kang bekti. (An-Najm: 32)</i>		
		Tobat	<i>“Dene sing sapa tobat, sarta ketara konjem nindakake kabecikan, iku tetep wong kang bali marang ngarsane Allah, bakal pikantuk ganjaran suwarga.” (Al-Furqaan: 71)</i>	mula padha enggal tobata / mumpung durung ditimbali karo sing Kuwasa	D20
		Tobat kanthi sholat saha nindakaken salaman	<i>Sesungguhnya seorang mukmin yang apabila bertemu dengan mukmin lainnya mengucapkan salam dan mengambil tangannnya untuk berjabat tangan, maka pasti akan gugur dosa-dosa mereka berdua,</i>	yen wis rampung sholat tindakna salam-salaman / muga lebur dosa-dosane / marang umat lan marang Gustine	D21

			<i>sebagaimana gugurnyaa daun</i>		
No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	<i>Ayat utawi Dalil</i>	<i>Indikator</i>	Kat.
			<p><i>dari pohonnya (Ash-Shahiihah 2/59) muslim.or.id/akhlaq-dan-nasehat/senyum-salaman-dan-salam-html dipunundhuh 9 Juni 2014, pukul 08.49</i></p> <p><i>Saking Anas ra: Telah datang seorang lelaki pada Nabi saw dengan mengatakan: Ya Rasulullah, aku telah melakukan dosa kecil, maka laksanakanlah hukum had (hukum Allah) padaku. Diriwayatkan: Dan masuklah waktu sholat ketika itu, maka orang itu lalu bersholat bersama Rasulullah saw. Maka ketika sholat itu telah selesai, lalu orang itu mengatakan: Ya Rasulullah, aku telah melakukan dosa kecil, maka laksanakanlah hukum Allah kepadaku berdasar</i></p>		

			<i>Kitab Allah (Qur'an). Nabi</i>		
No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	<i>Ayat utawi Dalil</i>	<i>Indikator</i>	Kat.
			<i>mengatakan: Apakah kamu telah menghadiri sholat bersama kami? Orang itu menjawab: Ya. Nabi mengatakan: Allah telah mengampuni kamu. (HR Muslim) wonten Hussein (1987: 251)</i>		
		rukun agawe santosa	<i>Satemene para mukmin padha dadi sedulur. Mulane padha ngrukunna sedulurmu loro kang padha pasulayan lan bektia Allah supaya oleh asihe. (Al-Hujuraat: 10)</i>	ora pareng musuh-musuhan / ora pareng gontok-gontokan / ora pareng fitnah-fitnahan / ora pareng ece-ecean	D22
		Ing ngarsa sung tuladha	<i>Satemene sira iku duwe panutan becik hiya iku Rasulullah (Muhammad), iku becik tumrap wong kang ngarep-ngarep ganjaraning Allah sarta wedi siksaning dina qiyamat. Apadene wong kang akeh elinge ing</i>	ora pareng musuh-musuhan / ora pareng gontok-gontokan / umat Islam kudune bisa dadi teladan	D23

			<i>Allah. (Al-Ahzab: 21)</i>		
No.	Irah-irahan Sekar	Wujud Religiusitas Islam Jawi	Ayat utawi Dalil	Indikator	Kat.
		ajining awak gumantung ana ing tumindak	<i>Dene mungguhe Allah sira iku kang aji dhewe, hendi kang banget bektine ing Allah. Satemene Allah iku nguningani samubarang tur wicaksana. (Al-Hujuraat: 13)</i>	sugih mlarat ing ngarsa Allah iku padha wae	D24
9.	<i>subkhanallah</i>	Sedaya ingkang wonten ing jagat menika kagunganipun Allah	<i>Yaiku wong-wong kang manawa ketaman bebaya, padha ngucap: “Satemene kabeh iku kagunganing Allah lan kita kabeh bakal padha bali sowan marang Pangerane”. (Al-Baqarah: 156)</i>	lair urip mati kagungane / jodho lan rejeki kagungane	D25
		sumarah (tawakal)	<i>Allah iku pangeran jagad sisih wetan lan sisih kulon, ora ana sesembahan kelawan bener kajaba Allah, sira nyumanggakna samubarang prakara marang Allah. (Al-</i>	ing ngarsane kita pasrah ing ngarsane kita nyembah	D26

			<i>Muzzammil: 9)</i>		
No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	<i>Ayat utawi Dalil</i>	<i>Indikator</i>	Kat.
		Allah Maha Mirah saha Welas Asih	<i>Sira aja padha ngrasa apes lan aja padha susah, sira kabeh padha luwih mulya, manawa sira padha mukmin. (Ali-'Imran: 139)</i>	aja padha bingung yen lagi susah / amung marang Gusti kita pasrah	D27
		<i>Taukhid</i>	<i>Namung dhumateng Paduka kula manembah, lan namung dhumateng Paduka kawula nyuwun pitulungan. (Al-Fatihah: 5)</i>	padha nyuwun tulunga amung marang sing Kuwasa / aja marang liyane	D28
		Ngibadah dhumateng Allah	<i>He para manungsa kabeh, sira padha manembaha marang Pangeranira kang wis nitahake ing sira kabeh lan nitahake wong sadurungira kabeh, mesthi sira kabeh padha kalis saka ing siksa marga bekti ing Allah. (Al-Baqarah: 21)</i>	padha nyembah lan sujud amung marang sing Kuwasa / aja marang liyane	D29

10.	<i>Subuh</i>	Sholat dipunwiwiti kanthi <i>wudhu</i>	<i>Para wong mukmin kabeh. Manawa sira arep padha nglakoni sholat, sira padha masuha rahinira sarta tanganira</i>	krungu adan subuh lha kok mapan turu / kudune enggal tindak sholat diwiwiti njupuk banyu wudhu	D30
No.	Irah-irahan Sekar	Wujud <i>Religiusitas</i> Islam Jawi	<i>Ayat utawi Dalil</i>	<i>Indikator</i>	Kat.
			<i>tumeka ing sikut, lan ngusapa sirahira, apadene masuha sukunira tekan ing kemiri. (Al-Maaidah: 6)</i>		
		Sholat	<i>(Muhammad) sira macaa kang wis didhawuhake marang sira yaiku kitab sarta nglakonana sholat, awit sholat iku ngalang-alangi laku hala lan durhaka. Eling ing Allah iku (luwih gedhe ganjarane) ngungkuli kabecikan liyane. Allah nguningani samubarang kang padha sira lakoni. (Al-‘Ankabut: 45)</i>	sholat subuh iku perlu / kaya luhur asar maghrib isya’ / wajib hukume	D31
		Sholat subuh	<i>lan ndedegna sholat fajar. Satemene sholat fajar iku disekseni (dening Malaikat rina</i>	tangi subuh iku sehat / uga disayangi malaikat / lancar padhang rejekine / jembar lan	D32

			<i>lan Malaikat wengi). (Al-Israa': 78)</i>	landhep pikire	
11.	<i>Al-Ikhlash</i>	Rila ngibadah namung dhumateng Allah ta'ala	<i>Awit ingkang asma Allah ingkang Maha Murah tur Maha Asih.</i>	<i>bismillahirrahman nirrahim / qulhuallahu ahad</i>	D33
No.	Irah-irahan Sekar	Wujud Religiusitas Islam Jawi	Ayat utawi Dalil	Indikator	Kat.
			<i>Dhawuha, "Allah iku mung siji". Allah iku kang disuwuni barang kabutuhan. Ora peputra lan ora pinutrakake. Lan ora ana sawiji kang madhani. (Al-Ikhlash: 1-4)</i>	<i>/ allahussamad / lam yalid wa lam yulad wa lam yaqullahu kufuwan ahad / al-ikhlas ana ing kitab suci Al-Qur'an kudu diyakini</i>	

Katrangan:

Kat. : Katrangan

D1-D33 : data angka 1 dumugi data angka 33